

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

MÂZYÂR B. KÂRİN İSYANININ NEDENLERİ VE SONUÇLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

REMZİ KEREY

BURSA-2023

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

MÂZYÂR B. KÂRİN İSYANININ NEDENLERİ VE SONUÇLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

REMZİ KEREY

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ

BURSA-2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 701822020 numaralı Remzi KEREY'in hazırladığı "MÂZYÂR B. KÂRİN İSYANININ NEDENLERİ VE SONUÇLARI" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, .../.../... günü
-saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Fatih ZENGİN

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

...../...../ 20.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 11/01/2023

- 1- Tez Başlığı / Konusu: **Mâzyâr b. Kârin İsyanının Nedenleri ve Sonuçları**
- 2- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 79 sayfalık kısmına ilişkin, 11/01/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %2'dir.
- 3- Uygulanan filtrelemeler:
- 4- Kaynakça hariç
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
- 6- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
- 7- Gereğini saygılarımla arz ederim.

11/01/2023

Adı Soyadı: Remzi KEREY
Öğrenci No: 701822020
Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı:
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ

11/01/2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Mâzyâr b. Kârin İsyânının Nedenleri ve Sonuçları**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynakların usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

11.01.2023

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Remzi KEREY
Öğrenci No : 701822020
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Adı ve Soyadı	: Remzi KEREY
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslâm Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet Tarihi	:/..../2023
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ

Mâzyâr b. Kârin İsyanının Nedenleri ve Sonuçları

İran'ın Taberistan eyaletinde hüküm süren Kârinîlerin emiri Mâzyâr b. Kârin, Abbâsîler döneminde Halife Me'mûn'un huzurunda Müslüman olduktan sonra Emîrül-mü'minîn tarafından ilk olarak Taberistan'a vali olarak atandı. Göreve başladıktan sonra yönetimi kaptırdığı Bâvendîlere karşı mücadeleye girerek idarenin tekrar Kârinî Hanedanlığına geçmesini sağladı. Bölgeyi tamamen kontrol altına aldıktan sonra daha önce vergilerini teslim ettiği bölge sorumlusu olan Horasan emiri Abdullah İbn Tâhir'e karşı beslediği husumetinden dolayı ona göndermek yerine doğrudan halifeye gönderdi. Bununla birlikte bölge halkına kötü davranmasından dolayı onun aleyhinde pek çok iddialar ortaya atıldı. Mu'tasım döneminde isyan edince halife, Horasan Valisi Abdullah İbn Tâhir'e haber göndererek Taberistan'a müdahale etmesini emretti ve kendisi de merkezden orduları teçhiz etti. Gönderilen birlikler Mâzyâr'ın ordusunu mağlup edip onu da esir alarak halifeye götürdüler. Mu'tasım, Mâzyâr'ı yargıladıktan sonra idam etti.

Anahtar Kelimeler:

Mâzyâr, Mu'asım, Kârinîler, Abbâsîler, Taberistan.

ABSTRACT

Name and Surname	: Remzi KEREY
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Department of History of Islam and Islamic Arts
Branch	: Department of Islamic History
Degree Awarded	: Master
Degree Date	:/..../2023
Supervisor	: Dr. Öğr. Üy. Şevket YILDIZ

Reasons and Results of Mâzyâr b. Kârin's Revolt

Mâzyâr b. Kârin the prince of Kârins who ruled in Iran's Tabaristan province. During the Abbasid period he became a Muslim in the presence of the Caliph El-Memun. After that, He was appointed as the first governor of Tabaristan by caliph. After he took Office, he entered the struggle against the Bavandis and the administration passed back to the Kârins dynasty. After taking the region under full control, he sent taxes directly to caliph instead of the prince of Horasan who was in charge of the region to which he had previously delivered it, and that because of his animosity towards Abdullah İbn Tâhir. However, many allegations were made against him because of his mistreatment of region's people. When he rebelled during the Mu'tasim period, the caliph sent a message to the Horasan's governor, Abdullah İbn Tâhir, ordering him to intervene in Tabaristan and he himself equipped armies from the center. The sender troops defeated Mâzyâr's army and took him as a prisoner and brought him to the caliph. Mu'tasim executed Mâzyâr after his trial.

Keywords:

Mâzyâr, Mu'tasim, Kârins, Abbasid, Tabaristan.

ÖNSÖZ

Abbâsîler döneminde Halife Me'mûn zamanında geniş çaplı fetih hareketleri gerçekleşmiştir. Askeri seferlerin gerçekleştirildiği yerlerin başında Sâsânîlerin hüküm sürdüğü bölgeler gelmektedir. Buraya yönelik fetih hareketleri neticesinde pek çok bölge Müslümanların kontrolüne girmiştir. Günümüzde İran'ın kuzeyinde yer alan Taberistan'a ilk fetih girişimlerinin Hulefâ-yi Râşidîn döneminde başlamasına rağmen hakimiyet tam olarak Me'mûn'un, Kârinî hanedanlığa mensup olan Mâzyâr b. Kârin'i bölgeye vali olarak tayin etmesinden sonra sağlanmıştır. Mâzyâr b. Kârin Halife Mu'tasım döneminde güçlü bir nüfuz elde ettikten sonra Taberistan'da Abbâsî hilafetine karşı baş kaldırmıştır.

Mâzyâr b. Kârin isyanının nedenlerinin ve sonuçlarının tüm yönleriyle incelenmesi çalışmamızın asıl konusunu teşkil etmektedir. Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin konusu, amacı ve metodu belirtilmiş ayrıca çalışmada yararlanılan ana kaynaklar tanıtılmıştır. Yine giriş bölümünde araştırmanın yöntem ve kaynakları ile birlikte isyanın gerçekleştiği Taberistan ve coğrafi konumu ele alınmıştır. Tezin birinci bölümünde Taberistan'ın siyasi tarihi ve Abbâsîler döneminde bölgede hüküm süren hanedanlıklar incelenmiştir. İkinci bölümde ise Mâzyâr b. Kârin'in; Kârinî hanedanlığının hükümdarlığına gelişi, Taberistan'ı hakimiyeti altına aldığı süreç ve sonrasında Abbâsîlere karşı başlattığı isyan -nedenleri ve sonuçları ile birlikte- ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Tez çalışmamızın konusunun belirlenmesinde ve bu sürecin ilerlemesinde desteklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ'a, ayrıca bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Adem APAK, Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ ve Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU başta olmak üzere diğer tüm kıymetli hocalarıma teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca araştırmalarımnda ihtiyaç duyduğum kaynakları PDF formatında hızlı bir şekilde bana ulaştıran İSAM kütüphanesinin değerli çalışanlarına teşekkür ediyorum. Tezin okunması sürecinde eleştirileri ve tavsiyeleriyle bana yardımcı olan çok kıymetli arkadaşlarım Arş. Gör. Ahmet YILMAZ, Fuat ŞAKA ve Kadir KILINÇ'a özellikle teşekkür ediyorum. Son olarak bu zorlu yolculukta dualarıyla her daim varlıklarını yanımda hissettiğim sevgili aileme ve tüm dostlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Remzi KEREY

Bursa, 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE METODU	1
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	2
C. TABERİSTAN VE COĞRAFİ KONUMU	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ VE BÖLGEDE HÜKÜM SÜREN HANEDANLIKLAR

A. İSLÂMÎ FETİHLER ÖNCESİ TABERİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ.....	9
B. İSLÂMÎ FETİHLER DÖNEMİNDE TABERİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ	9
C. BÖLGEDE HÜKÜM SÜREN HANEDANLIKLAR.....	15
1. DÂBUYÎLER.....	15
a. Hurşîd 'in Abbâsîlerle Münasebeti ve İsyanı	16
2. BÂVENDÎLER 45-750 (665-1349).....	18
a. Keyûsiyye Kolu (45/665-419/1028).....	20
b. Keyûsiyye Kolunun Hükümdarları.....	25
3. KÂRİNÎLER	25

İKİNCİ BÖLÜM

MAZYAR B. KÂRİN'İN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

A. MÂZYÂR B. KÂRİN'İN KÂRİNÎ HANEDANININ HÜKÜMDARLIĞINA GELİŞİ	30
B. TABERİSTAN'DA HAKİMİYETİNİ TESİS ETMESİ.....	32
C. ABBÂSÎLERE KARŞI İSYAN ETMESİNİN NEDENLERİ	35
1- Tâhirîlere Karşı Olan Husumeti	35
2-Şuûbiyye Hareketlerinin Etkisi	36
3-Haydar b. Kâvûs el-Afşîn'in Mâzyâr'ı Kışkırtması	36
D. MÂZYÂR B. KÂRİN'İN İSYAN İÇİN ALDIĞI TEDBİRLER	38

E. HALİFE MU‘TASİM’İN MÂZYÂR B. KÂRİN’E KARŞI YAPTIĞI HAZIRLIKLAR.....	43
F. KÛHYAR’IN İHANETİ VE MÂZYÂR B. KÂRİN’İN TUTUKLANMASI	49
G. KÛHYAR B. KÂRİN’İN ÖLDÜRÜLMESİ	57
H. MÂZYÂR B. KÂRİN’İN SÂMERRÂ’YA GÖTÜRÜLMESİ.....	58
I. SORGULANMASI VE ÖLÜMÜ	59
J. İRTİDAD ETME MESELESİ.....	60
K. AFŞİN B. KEYÛS’UN TUTUKLANMASI VE YARGILANMASI	61
L. MÂZYÂR B. KÂRİN’DEN SONRA TABERİSTAN’IN YÖNETİMİ	64
SONUÇ	67
KAYNAKÇA.....	69

KISALTMALAR

A, g, e,	: Adı geçen eser
A, g, m,	: Adı geçen makale
A, g, md,	: Adı geçen madde
b.	: İbn
bs.	: Baskı
Bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M,Ö	: Milattan önce
ö.	: Ölüm tarihi
r. a	: Radıyallahu anha
s.	: Sayfa
S	: Sayı
S. a. v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
İA	: İslam Ansiklopedisi
Trc.	: Tercüme, tercüme eden
Tsh.	: Tashih eden
y. t.	: Yayın tarihi yok

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE METODU

Müslümanlar ilk yıllardan beri Fars toprakları üzerine gerçekleştirdikleri seferlerde pek çok kez İranlılarla karşı karşıya gelmişlerdir. Kadim ve köklü bir geçmişe sahip olan Farsların bu savaşlarda Araplar karşısında ağır yenilgiler almış olmaları neticesinde onlara karşı kin ve nefret duymuşlardır. Bundan dolayı eski ihtişamlı günlerinin özlemini çeken İranlılar buldukları her fırsatta tepkilerini hilafete karşı isyan ederek göstermişlerdir. Abbâsîler devrinde vuku bulan isyanlarda genellikle Şîî kökenli kimseler veya valiler bölgede önemli bir güce ulaştıktan sonra merkezi otoriteye karşı ayaklanmışlardır. Bundan dolayı Araplar ve Farslar sürekli çatışma halinde olmuşlardır. Bu durumun, bölgenin siyasi ve dini yönden karışık olmasının asıl sebebi olduğu ifade edilebilir. Mâzyâr b. Kârin isyanında da bu gerçeğin tezahürleri görülmektedir.¹

Tezimizin konusu olan “Mâzyâr b. Kârin İsyânının Nedenleri ve Sonuçları” incelenirken gayemiz bu ayaklanmanın gerçekleştiği ortamı göz önünde bulundurarak tarafsız bir şekilde isyanı tüm yönleriyle incelemektir.

Tezimizin giriş bölümünde araştırmanın konusu, yöntemi ve Taberistan kelimesinin menşeiyle beraber bölgenin coğrafi konumu ele alınmıştır. Birinci bölümde Taberistan’ın İslâmi fetihlerin öncesindeki ve sonrasındaki siyasi tarihi aydınlatıcı şekilde incelenmiştir. Ayrıca Taberistan’da Abbâsîler döneminde hüküm süren hanedanlıklara kısaca yer verilmiştir. Giriş ve birinci bölümde Taberistan hakkında temel bilgiler verildikten sonra tezimizde asıl konusunu oluşturan ikinci bölümde ise Mâzyâr b. Kârin’in tarih sahnesine çıkışı ve daha sonra Abbâsî halifeleriyle ilişkileri ele alınmıştır. Mâzyâr’ın Taberistan’da hâkimiyetini tesis ettikten sonra isyana ortam hazırlayan sebepler, ayaklanma süreci ve sonrasındaki gelişmeler ayrıntılı bir şekilde ve objektif bir gözle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

¹ Hakkı Dursun Yıldız, ‘Abbâsîler’, *TDV*, c. 1, İstanbul, 1998, s. 31-35.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamızda birçok ana ve tali kaynağa başvurulmuştur. Umumi tarih kitapları kronolojik sırayla incelendikten sonra tezin asıl iskeleti elde edilen bu veriler üzerinde şekillendirilmiştir. Ayrıca isyanın vuku bulduğu Taberistan bölgesi için yine Arapça kaleme alınmış klasik coğrafya kitaplarından oldukça istifade edilmiştir. Bunların dışında Taberistan tarihine dair yazılmış tali kaynaklar incelendikten sonra buralardaki bilgiler ana kaynaklardan teyit edilmiştir. Böylece en doğru ve kesin bilgiye ulaşma hedefi güdülmüştür.

Araştırmamızın birinci bölümünde en çok başvurduğumuz eserlerin başında İbn İsfendiyar'ın (ö. 613/1216) *Tarihu Taberistan*² adlı eseri gelmektedir. İbnü'l-Fakîh'in *Muhtasar Kitabü'l-Büldân*'³, Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-Büldân*'⁴, İstahrî'nin (ö. 340/951) *Kitabu Mesaliku'l-memalik*'⁵, Makdisî'nin (ö. 390/1000) *Ahsenü't-Tekâsîm*'⁶ de yararlandığımız diğer eserler arasındadır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde Mâzyâr isyanının geniş bir şekilde anlatıldığı Taberî'nin (ö. 310/923) *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk* eseri başta olmak üzere İbnü'l-Esîr'in (ö. 610/1233) *el-Kâmil Fi't-Târih*⁷, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Büyük İslam Tarihi; el-Bidâye ve'n-Nihâye*⁸, Belâzurî'nin (ö. 279/892) *Fütûhu'l-Büldân*⁹, İbnü'l-Cevzi'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam*¹⁰, Müneccimbaşı'nın (ö. 1113/1732) *Sahifu'l-Ahbar*¹¹ adlı eserleri en çok başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almıştır. Bununla birlikte *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* (İA), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* kaynaklarından ve bunlara ilaveten kaynakçada verilen diğer eserlerden istifade edilmiştir.

² Bahauddin Muhammed b. Hasan İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, 1. bs, Kahire, 2002.

³ İbnü'l-Fakîh, *Muhtasar Kitabü'l-Büldân*, Brill Yayınevi, Leiden, 1967.

⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, Sader Yayınevi, Beyrut, 1957.

⁵ İstahrî, *Kitabu Mesaliku'l-Memalik*, Brill, Yayınevi, Leiden, 1967.

⁶ Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, çev. Dr. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târih*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.

⁸ İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi; el-Bidâye ve'n-Nihâye*, İstanbul, 1995.

⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, Müessesetü'l-Maarif, Beyrut, 1987.

¹⁰ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam Fi Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, Daru'l-Kitabü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

¹¹ Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, İstanbul, 1868.

C. TABERİSTAN VE COĞRAFI KONUMU

Taberistan; Rey, Taberistan, Gîl ve Kûmis eyaletlerinden müteşekkil olan Ferşuvazger sınırları olarak bilinen bölgede yer almaktadır. Ferşuvazger kelimesinin birden fazla anlamı olup bunların arasından yaygın olanları, ‘Çöl halısı’ ‘Esenlik ve barış içinde yaşama’ ile ‘Dağlık bölge, deniz ve vahşi doğa’dır.¹²

Taberistan coğrafi konumu itibariyle; güneyde engebeli Elburz sıra dağları, kuzeyde Hazar denizi, doğu tarafında Cûrcân eyaleti ile batıda ise Gilân eyaletinin sınırları arasında bulunmaktadır.¹³

Bölge bazı rivayetlerde gerek ilk sakinlerinden Tapurîler’e (Tapyriler) nisbeten gerekse de eski Pehlevi paralarında ‘*Tapâristân*’ olarak geçtiği için Taberistan olarak isimlendirilmiştir Taberistan isminin çeşitli anlamları vardır. Bunlar arasında en çok öne çıkan anlam şudur: Rivayet edilir ki Fars Kralı Kisrâ, vezirleriyle istişare yaptıktan sonra yeni bir yerleşim yeri inşa etmeye karar verdi. Bu bölgenin inşasında hapishanelerde tutuklu bulunan kimseleri çalıştırdılar. Bunun için mahkumları kesif ormanların bulunduğu bölgeye gönderdiler. Onlar da ağaçları kesmek için Farsçada balta anlamına gelen ‘*Taber*’ istediler. İstan ise yine Fars dilinde ‘*Bölge*’ anlamına geldiği için ‘*Baltalar ülkesi*’ anlamında Taberistan olarak isimlendirilmiştir.¹⁴

Yâkûti’ye göre ise dağlık bölgede yaşayanlar çok sık savaşmaktaydılar. Bölge halkının zengin-fakir, küçük-büyük fark etmeksizin sahip oldukları silahlarının çoğu hatta tamamı baltalardan ibaretti. Bunları yaygın olarak kullandıklarından dolayı bu bölgenin ‘*Baltalar ülkesi*’ anlamına gelen Taberistan olarak isimlendirildiği ifade edilmektedir.¹⁵

Guy Le Strange’ye göre ise bölgede günümüzde Elburz dağları olarak bilinen yüksek sıra dağlar bulunmaktadır. Bundan dolayı bölgenin yerli halkı arasında ‘*Taber*’ kelimesinin

¹² İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, 1. bs., Kahire, 2002, s. 74.

¹³ CL. Huart, ‘Hurşîd’, *İA.*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, c. 5, s. 593; Guy Le Strange, *Büldanü Hilafeti’s-Şarkiyye*, Müessesetü’r-Risale, 2. bs., Beyrut, 1985. s. 409.

¹⁴ İbnü’l-Fakîh, *Muhtasar Kitabü’l-Büldân*, Brill Yayınevi, Leiden, 1967, s. 302; Ebû’l-Fidâ (ö.732) *Takvîmü’l-Büldân*, Daru Sader, Beyrut, s. 432; Kalkaşendî, *Subhü’l-A’sa Fi Sinâ’âti’l-İnşa*, c. 4, s. 384; Makdisî, *Ahsenü’t-Tekâsim*, çev. Ahsen Batur, s. 355; R. Vasmer, ‘Mâzenderân’ *İA.*, c. 7, s. 420.

¹⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Büldân*, Sader Yayınevi, Beyrut, 1957, c. 4, s. 14; İbnü’l-Fakîh, *a. g.*, s. 564.

dağ anlamına geldiğini ve dağlık ülkeyi ifade etmek için de bölgeye *Taberistan* isminin verildiğini aktarmaktadır.¹⁶

Tarih boyunca Taberistan olarak bilinen bu coğrafya, kaynaklarda *Mâzenderân* olarak da geçmektedir. *Mâzenderân*, İranlı tarihçi İbn İsfendiyar'a göre yeni bir isim olup batı sınırları anlamına gelmektedir. Kelimenin kökenine bakılacak olursa 'Muz' bir dağ ismi olup, bu dağ Gilân sınırlarından başlayıp Kelâr şehrine kadar uzanmaktadır. 'Enderun' kelimesi de iç kısımları anlamına gelip dağlık bölgelerin iç taraflarını ifade etmek için kullanılmaktadır. İbn İsfendiyar, adı geçen yerin önceleri Mûz-u Enderun olarak adlandırıldığını daha sonra ise isimlendirilmenin *Mâzenderân* şekline dönüştüğünü ifade etmektedir.¹⁷

Yâkûti ise Taberistan ile *Mâzenderân*'ın aynı anlama gelmekle birlikte bölgenin *Mâzenderân* olarak ne zaman isimlendirildiğinin bilinmediğini ifade etmektedir. Ayrıca kendisi eski kaynaklarda *Mâzenderân* adına rastlamadığını ve muhtemelen halk arasında şifahi olarak bu ismin kullanıldığını ifade etmektedir.¹⁸

Zahirüddin Mar'âşi (ö. 894/1489), *Mâzenderân* ile Taberistan'ın aynı bölge olduğunu fakat Taberistan'ın dağlık ve engebeli bölgeler için kullanıldığını, *Mâzenderân*'ın ise daha çok düzlükleri ve ovaları ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁹

Müstevfi de (ö. 740/134) Taberistan ile *Mâzenderân*'ın iki farklı bölgede olduğunu, Taberistan'ın ormanlık ve dağlık bölgeler için kullanıldığını ancak ovalık bölgeleri ifade etmek için *Mâzenderân* adının tercih edildiğini ifade etmektedir.²⁰ Bu konuda V. Minorsky de *Mâzenderân* isminin yeni olmadığını ancak Selçuklular zamanında tekrar kullanıldığını belirtmiştir.²¹

Yukarıdaki bilgilere dayanarak bir değerlendirme yapacak olursak; Öncelikle gerek eski Pehlevi sikkelerindeki Taberistan damgasından gerekse Taberistan kelimesinin kökeninden hareketle bölge için ilk olarak Taberistan isminin kullanıldığını söylemek mümkündür. *Mâzenderân* da tarihi süreç içerisinde bölgeye yerleşen halk tarafından

¹⁶ Guy Le Strange, *a. g. e.*, s. 409.

¹⁷ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 73.

¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. 4, s. 13.

¹⁹ Mar'âşi, Seyyid Zahirüddin b. Seyyid Nasirüddin, tsh. Muhammed Hüseyin Teşbihi, *Tarih-i Taberistan Rüyân ve Mâzenderân*, Müessesesi-i Matbuat-i Şarki, Tahran, 1345, s. 11.

²⁰ Müstevfi, *Nuzhat al-Qulub*, çev. Guy Le Strange, Leiden, 1919, s. 156-158.

²¹ V. Minorsky, 'Mâzenderân', *İ.A.*, c. 7, s. 420.

düzlük alanları ifade etmek için kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle aslında iki ismin de aynı yeri ifade ettiği bununla birlikte bölgenin kendi içerisindeki dağlık alanlar için Taberistan, düzlük alanlar için ise Mâzenderân isminin kullanıldığı görülmektedir.

Taberistan'ın batı ve güney sınırlarına paralel uzanan Elburz dağlarıyla kuzeyde Hazar denizine sınır olmasından dolayı doğal olarak korunan bir coğrafi konuma sahip olduğu görülmektedir. Doğu tarafında bulunan Cûrcân sınırına ise Kisrâ Enûşirvân, bölgeyi muhtemel düşman saldırılarından korumak için denize kadar duvar inşa etmiştir. Böylece söz konusu bölge, doğal bir kaleye dönüşmüştür.²² Taberistan'ın bu aşılmaz sınırlarından dolayı bölgeye yakın devletlerin hükümdarları herhangi tehlikeli bir durumda oranın yöneticisine iltica etmekteydiler.²³

Taberistan verimli topraklara sahip olmasının yanı sıra sık ormanlara ve bol su kaynaklarına da sahipti. Bölge ılıman bir iklime sahip olmasından dolayı kış mevsimleri de güz mevsimlerine benzerdi. Bununla birlikte yaz ayları ise ilkbahar mevsimi gibi geçerdi. Yine senenin büyük bir bölümü sürekli yağmurlu geçmekteydi. İkliminden dolayı insanlar evlerini inşa ederken daha çok ahşap malzeme kullanıyorlardı.²⁴

Taberistan'ın sahip olduğu doğal güzelliklere binaen seyyahlar da rivayetlerinde bu bölgenin yeryüzünün en güzel yerleri arasında olduğunu ifade etmişlerdir.²⁵ Örneğin Firdevsî, Mâzenderân şehrinin sahip olduğu özellikleri mübalağalı bir şekilde eserinde şöyle tarif etmiştir: *'Onun bahçeleri her zaman gül, dağları da sümbüllerle doludur. Havası hoş, toprakları yeşilliklerle süslüdür. Havası her mevsim bahar gibidir ne sıcağı vardır ne de soğuğu. Bağlarında güzel sesli bülbüller öter. Renkler ve kokular yıl boyunca her yeri kaplar.'*²⁶

Taberistan'ın şehirlerine gelince kaynaklarda genellikle düz ovada ve dağlık alanlarda kurulan şehirler şeklinde ikili bir tasnif karşımıza çıkmaktadır. Ovalarda kurulan şehirlerin başında başkent ve ticaret merkezi olan Âmûl olmak üzere Mâmetir, Sâri, Temîşe, Nâtil ve Şalûs yer almaktadır. Dağlık şehirleri ise Kellar, Saidabaz, er-Rûyan,

²² İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 73; İbn Rüste, *Kitabu'l-Alâkun-nefîse*, s. 151; Kalkaşendî, *a. g. e.*, c. 4, s. 384; Ebû'l-Fidâ, *a. g. e.*, s. 433; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 304; CL. Huart, *a. g. md.*, c. 11, s. 598.

²³ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 89.

²⁴ İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 304; İstahrî, *Kitabu Mesaliku'l-memalik*, s. 212; İbn Havkal, *Kitabu Sureti'l-Ard*, s. 381; Kalkaşendî, *a. g. e.*, c. 4, s. 384-385; CL. Huart, *a. g. md.*, c. 11, s. 598.

²⁵ İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 270; İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 91; Kalkaşendî, *a. g. e.*, c. 4, s. 384.

²⁶ Firdevsî, *Şehnâme*, çev. Prof. Necati Lugal, s. 279.

Temar, Şiraz ve Dihistan'dır.²⁷ Ancak Belâzürî'den aktarılan başka bir rivayette ise Taberistan'ın; Sâri, Âmûl, yukarı Urem-hast ile aşağı Urem-hast, Mihrevan, Esbahbaz, Namiye ve Temîşe olmak üzere sekiz şehri olduğu ifade edilmektedir.²⁸

Taberistan halkının bakımlı, çatık kaşlı, gür saçlı olduğu, bunun yanında hızlı konuşma ve yürüme gibi karakteristik özellikleriyle ön plana çıktığı bilinmektedir. Temel gıdalarının ise pirinç ekmeği ve bölgenin Hazar denizine kıyısı olması hasebiyle balık ve sarımsak olduğu ifade edilmektedir.²⁹

Halk geçim kaynağı olarak hayvancılıkla uğraşmakla birlikte daha çok ticari alanda ön plana çıkmıştır. Taberistan'ın özellikle Âmûl şehrinde ipek ve ketenlerden üretilen kaliteli giysilerle beraber halı ve hasır imal edilip diğer ülkelere ihraç edildiği göze çarpmaktadır. Dokumacılığın yanında orman ürünlerinin işlenmesiyle ülkede marangozluğun da geliştiği ayrıca altın, gümüş ve kükürt yataklarının bölgenin önemli gelir kaynaklarından olduğu görülmektedir.³⁰ Ülkenin para birimi ise dirhem ve dinardır.³¹

İslâmî fetih hareketlerinden önce Taberistan'da hâkim olan inanç Mecûsîlikti. Kısmen de olsa Putperestlik ve Mezdekiye'in³² de bölgede mensubu bulunmaktaydı. İbnü'l-Esîr, yöre halkının Müşrik olduğunu eserinde belirtmiştir. Ayrıca Bâvendîlerin atası Bâv b. Şapûr'un Mecûsî olması da bölgede bu dinin baskın olmasını tetiklemiştir. İslâmîyet de hicrî ikinci asırda Sâsânîlere karşı gerçekleştirilen fetihler sonucunda bölgede yayılmaya başlamıştır. Buna binaen bölgede hâkim olan Mezdekilik ve Mecûsîlik dinleri zamanla etkilerini kaybetmeye başlamıştır.³³

²⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 14; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 303; İstahrî, *Kitabu Mesaliku'l-memalik*, s. 207; Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, s. 355; Ebû'l-Fidâ, *a. g. e.*, s. 433; Kalkaşendî, *a. g. e.*, c. 4, s. 385-386; İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 88; CL. Huart, *a. g. md.*, c. 11, s. 598.

²⁸ İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 303; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 14.

²⁹ İstahrî, *Kitabu Mesaliku'l-memalik*, s. 212; İbn Havkal, *Sûreti'l-Ard*, s. 381; Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, s. 362; V. Minorsky, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik ve'l-Mağrib*, çev. Abdullah Duman, Murat Ağarı, s. 92.

³⁰ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 72,92; Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, s. 355,362-363; İstahrî, *a. g. e.*, s. 212; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 254; V. Minorsky, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik ve'l-Mağrib*, s. 93.

³¹ İstahrî, *a. g. e.*, s. 313.

³² Mezdekiyye: Milâttan sonra V. yüzyılda İran'da ortaya çıkan düalist ve gnostik karakterli reformist dinî hareket. Geniş bilgi için bkz; Kenan Has, 'Mezdekiyye' *DİA*, c. 29, Ankara, 2004, s. 523-524.

³³ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 3, s. 34; İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 154-158; Hasan Yaşaroğlu, 'Taberistan Zeydileri', *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, İstanbul, 1998, s. 72.

İslâm bölgede hâkim din konumuna geldikten sonra zamanla Taberistan'da pek çok âlim, fakîh ve edebiyatçı yetişmiştir.³⁴ Bunların başında Âmûl'de dünyaya gelen ve özellikle tefsir alanında yazmış olduğu *Câmiu'l-Beyân* eseri ile tarih alanında yazdığı *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı eserleriyle bilinen Muhammed b. Cerîr et-Taberî gelmektedir.³⁵ Kelam âlimî olan İbn Fûrek (ö. 406/1015) ve belâğat alanında bilinen Ali b. Rabben et-Taberî de (ö. 247/861) bölgede yetişen önemli simalardan bazılarıdır.³⁶

İslami fetihlerden sonra dört yaygın fıkhi mezhepten Hanefî, Şafîî ve Hanbelî mezhepleri bölgede etkin olmuşlardır. Ancak Şîî propagandalar neticesinde zamanla Şîa mezhebi yaygın konuma gelmiştir.³⁷

³⁴Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 13; V. Minorsky, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik ve'l-Mağrib*, s. 93.

³⁵ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 133; Mustafa Fayda, 'Taberî', *DİA*, c. 39, s. 314-318. İstanbul, 2010.

³⁶ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 135-140.

³⁷ Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, s. 372.

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ VE
BÖLGEDE HÜKÜM SÜREN HANEDANLIKLAR

A. İSLÂMÎ FETİHLER ÖNCESİ TABERİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ

Sâsânîlerden önce Taberistan'ın ilk sakinleri Amardlar ve Tapurîler (Tapyriler)'dir. Savaşçı özellikleriyle ön plana çıkan Amardlar, Âmûl şehri ve çevresinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tapurîler ise Amardların aksine Simnan'ın kuzeyindeki dağlık bölgeleri yurt edinmişlerdir. Daha sonra kaynaklara Taberîler olarak geçen Tapurîler, Amardlardan sonra bölgede hakimiyetlerini sağlamışlardır. Büyük İskender M.Ö 328 yılında gerçekleştirdiği İran seferleriyle bu iki hanedanlığa son vermiştir.³⁸

Sâsânîler döneminde Taberistan, Fars hükümdarlarının Farsçada ordu komutanı anlamına gelen '*İspehbed*' unvanıyla bölgeye tayin ettikleri valiler tarafından yönetiyordu. Sâsânî krallarının görevlendirdikleri valiler, verilen emirleri yerine getirdikleri müddetçe vefatlarına kadar görevlerinin başında kalıyorlardı. İspehbedin ölümünden sonra ise yerine oğlu tayin edilirdi. Ancak ölen ispehbedin erkek çocuklarının olmaması durumunda başka hanedanlığa mensup biri görevlendirilirdi. Bu durumu gelenek haline getiren hükümdarlar, Müslümanların fetih hareketlerine kadar bu tutumlarını hiç değiştirmemişlerdir.³⁹

İslâmî fetihlerden önce Taberistan'da sırasıyla Dâbuyîler, Bâvendîlerin Keyûsiyye kolu ve Karinîler hüküm sürmüşlerdir. Bu hanedanlıklar ikinci bölümde ele alınacağı için burada ayrıntıya girilmemiştir.⁴⁰

B. İSLÂMÎ FETİHLER DÖNEMİNDE TABERİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ

İran topraklarında İslâmî fetihlere karşı en şiddetli mukavemeti gösteren bölgelerin başında Taberistan gelmekteydi. Bunu başlıca iki nedenle açıklamak mümkündür. Birincisi; Taberistan'ın engebeli bir bölgede olmasından dolayı burada yaşayan hanedanlar coğrafi şartlarının verdiği avantajı kendi lehleri için iyi bir şekilde kullanıp muhtemel saldırılara karşı bölgelerini kolayca koruyabilmişlerdir. İkinci sebep ise, Sâsânî krallarının bölgeyi tayin ettikleri ispehbedler tarafından yönetiyor olmalarıdır. Vali konumunda olan ispehbedler ise yarı bağımsız bir şekilde hareket ediyorlardı. Bağımsızlıklarına düşkün olan Farslar karşılaştıkları herhangi bir saldırıya sertçe

³⁸ R. Vasmer, 'Mâzenderân' *İ.A.*, c. 7, s. 420; Akif Rençber, 'Mâzenderân Tarihi', *Doktora Tezi*, 2015, s. 18-19; Berkay Çoban, 'M.Ö I. Binyılda Hazar Denizi Çevresi', Denizli, Aralık, 2020, s. 23; Mahmut Kaya, 'İskender', *DİA*, c. 22, s. 555-557.

³⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 15; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 307; CL. Huart, *a. g. md.*, s. 598.

⁴⁰ İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 304; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise*, s. 151.

mukavemet gösteriyorlardı. Bundan dolayı her ne kadar Taberistan'a yönelik fetih hareketleri Hulefâ-i Râşidîn döneminde başlamış olsa da Müslümanlar ilk başlarda hakimiyeti sağlayamayıp sadece haraç karşılığında anlaşma sağlamışlardı. Ancak Mâzenderân'a tam olarak kontrolün sağlanması ise Abbâsîler devrinde Halife Me'mûn ve Mu'tasım döneminde olmuştu.⁴¹ Bölgeye girişler doğuda bulunan Cûrcân eyaleti üzerinden sağlanıyordu. Çünkü güney ve batı bölgeleri engebeli dağların bulunması sebebiyle fetih hareketlerini oldukça zorlaştırıyordu.⁴²

Taberistan'a yönelik ilk fetih girişimleri Hz. Ömer (r.a) (ö. 23/644) zamanında gerçekleşmiştir. Arap fatihler Celûlâ Savaşı'nda (637) İranlıları mağlup etmişlerdir.⁴³ Savaşta Müslümanlara karşı hezimete uğrayan Sâsânî ordusunun komutanı Yezdicerd, Kum şehrine giderek Araplarla savaşmaları için civar bölgelere elçiler gönderip asker toplamalarını emretmiştir. Farşlar da Müslümanlara karşı yenilgiyi hazmedemediklerinden dolayı başta Kûmis olmak üzere Taberistan, Rey, Hemedan, Denbavend, Cûrcân, İsfahan ve Maheyn halkları Yezdicerd'in emri doğrultusunda asker göndermişlerdir. Böylece bölgede Müslümanlara yönelik topyekûn bir seferberlik başlamıştır. Toplanan büyük ordunun komutanlığına ise Merdanşâh b. Hürmüz getirilip, ordunun başında Nihavend'e gönderilmiştir. Bu sırada halife tarafından görevden azledilen Sâd b. Ebî Vakkas'ın yerine komutanlığa getirilen Ammâr b. Yâsir, durumu mektupla Hz. Ömer'e bildirmiştir. Mektup Mü'min'lerin Emiri'ne ulaşınca halkı toplayıp mektubu işaret ederek Sâsânîlerin Müslümanlara karşı birleştiklerini söylemiş, daha sonra da halife, sahabenin önde gelenlerinden Talha b. Ubeydûllah, Osman b. Affân (r.a) ve Hz. Ali (r.a) başta olmak üzere diğerleriyle istişarede bulunmuştur. Görüşmeler sonucunda Şam ve Yemen başta olmak üzere diğer merkezlerde bulunan askerlerin üçte birinin Sâsânîlere karşı gönderilmesine karar verilmiştir. Hz. Ömer, toplanan ordunun başına Nu'mân b. Mukarrin'i getirmiştir. İkinci komutanlığa Huzeyfe b. Yemân'ı, üçüncü komutanlığa Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi, dördüncü komutanlığa ise Mugîre b. Şu'be'yi görevlendirmiştir.⁴⁴

⁴¹ İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 52; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* c. 4, s. 15; Akif Rençber, 'Mâzenderân', s. 20.

⁴² İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 304; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-Nefise*, s. 151.

⁴³ Ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-Tivâl*, s. 180.

⁴⁴ Ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-Tivâl*, s. 185-186.

Müslüman ordular Nihâvend bölgesinde Farslarla karşılaşmış ve iki taraf arasında şiddetli çarpışmalar başlamıştı. Savaşın üçüncü gününde Nu'mân b. Mukarrin öncülüğünde gerçekleştirilen hızlı saldırı sonucunda düşman askerleri bozguna uğramıştı. Ardından Nu'mân'ın kardeşi Süveyd b. Mukarrin, Taberistan Gîl ve Gilan bölgelerinin fetihleriyle görevlendirildi. Süveyd komutasında bu bölgeye gerçekleştirilen seferler sonucunda Taberistan İspehbedi'nin talebi ile bölge halkına beş yüz bin dirhem karşılığında eman verildi.⁴⁵

Bölgeye yönelik fetih girişimleri Hz. Osman'ın r.a (ö. 35/656) halifeliği döneminde, Hz. Ömer dönemine nazaran biraz daha geniş kapsamlı olmuştu. Şöyle ki Hz. Osman h. 29 yılında Abdullah İbn Âmir'i Basra'ya, Saîd b. el-Âs'ı da Kûfe'ye vali olarak tayin etmişti. Bir rivayete göre Horasan valisi Merzûbân b. Tûs, muhtemelen Sâsânî hükümdarı ile ilişkilerinin iyi olmadığından dolayı Kûfe ve Basra valilerine h. 30 yılında Horasan ve Taberistan'ı fethetmeleri için haber gönderdi. Diğer bir rivayete göre ise, Kûfe Valisi Saîd b. el-Âs, h. 30 yılında bölgenin fethi için uygun zamanın geldiğini düşünerek ordusunu hazırlayıp kendisine herhangi bir haber gönderilmeden yanında başta Huzeyfe b. Yemân olmak üzere Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbas ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le birlikte Taberistan'a doğru sefer düzenledi. Öncelikle yol güzergâhında olan Kûmis'e Huzeyfe b. Yemân komutasında küçük bir ordu göndererek orayı hakimiyeti altına aldı. Taberistan'a ulaştığında ilk olarak Nâmiye ve Temîşe şehirlerinde kontrolü sağladı. Daha sonra dağlık bölgelere yakın olan Denbavend ve er-Rûyân şehirlerini fethetti. Bu iki şehrin fethinden sonra diğer dağlık bölgede yaşayan halk, Saîd'e gelerek haraç karşılığında eman istediler. Saîd de onların taleplerine olumlu karşılık vererek kendileriyle anlaştı. Ardından Cûrcân'a yönelen Saîd, oranın halkıyla da iki yüz bin dirhem karşılığında anlaşma sağladı. Topladığı paraları ise askerleri arasında paylaştırdı. Bölgede fetih hareketlerini tamamlayan islâm orduları Kûfe'ye döndü.⁴⁶

Hz. Osman'dan sonra Muâviye b. Ebî Süfyân halifeliğine kadar bölgede herhangi bir fetih hareketi gerçekleşmediği gibi daha önce hakimiyet sağlanan yerler de kontrolden çıkmıştı. Muâviye halife olduktan sonra doğu seferlerini tekrar başlattı. Buna binaen

⁴⁵ Taberî, *Tarih*, c. 4, s. 153; Ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-Tivâl*, s. 187-188; Şiblî Nu'mânî, *Bütûn Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, c. 1, çev. Talip Yaşar Alp, s. 274.

⁴⁶ Taberî, *a. g. e.*, c. 4, s. 269-270; Belâzürî, *a. g. e.*, s. 480-481; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 15; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 307.

Maskale b. Hübeyre'yi Taberistan'a vali olarak tayin ettikten sonra sefer hazırlıkları yapmasını emretti. Maskale, komutasında yirmi bin askerle Taberistan'a giderek ilk olarak Saîd döneminde fethedilip daha sonra kontrolü kaybedilen bölgelerde tekrar hakimiyeti sağlayınca, ordusuyla beraber dağlık bölgelere doğru ilerledi. Er-Rûyân bölgesinde sarp kayalıklar arasından geçerken düşman orduları çıkışları kapatarak kayalıkların yüksek yerlerinde konularak Müslümanların üzerlerine attıkları kaya parçaları ve oklarla Maskale'nin ordusunun neredeyse tamamını yok ettiler.⁴⁷

Ubeydullah b. Ziyâd, Maskale'nin vefatından sonra Taberistan valiliğine Muhammed b. Eş'as el-Kindî'yi getirdi. Bölgeye giden Muhammed, ilk olarak halkla anlaşma sağladı. Ancak Taberistanlılar kısa bir süre sonra Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı ihlal edip Muhammed b. Eş'as'ın oğlu Ebû Bekir'i öldürmekle yetinmeyip orada bulunan Müslüman askerleri de Taberistandan uzaklaştırdılar. Müslüman ordular saldırıları karşılıksız bırakmadı. Lakin Maskale'nin yaşadığı olayın tekrarıyla karşılaşmamak için sarp kayalık olan bölgelere girmekten imtina ettiler.⁴⁸

Süleyman b. Abdülmelik (ö. 99/717) halife olduğunda Horasan'a vali olarak tayin ettiği Yezîd b. Mühelleb'in en büyük hedefi daha önce kontrol altına alınan Cûrcân, Dihistan ve Taberistan bölgelerinde tekrar hakimiyeti tesis etmektir. Sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra h. 98 (716)'de harekete geçerek öncelikle Cûrcân ve Dihistanlılarla savaşan Yezîd, haraç karşılığında onları serbest bırakarak Taberistan'a gitti. Taberistan'a hareket etmeden önce kontrolü sağladığı bölgelerde güvenlik amacıyla az sayıda asker bıraktı. Taberistan'a varınca Bâvendî İspehbed'ini muhasara altına alıp topraklarını da ele geçirdi. Bunun üzerine ispehbed, son kertede güç yetiremeyeceğinin farkına varınca barış teklifinde bulundu. Ancak Yezîd bölgenin fethinde kararlı olduğu için onun talebini olumlu karşılamadı. Savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan ispehbed, bir taraftan Deylemlilere⁴⁹ haber göndererek Müslümanlarla savaşmak için asker desteği vermelerini istedi. Diğer taraftan da Cûrcân Emiri'ne haber göndererek kendisinin burada Yezid'le savaştığını, onların da yanında bulunan Müslüman askerlere saldırmalarını istedi. İspehbed bu girişimlerinde kısmen de olsa başarılı oldu. Nitekim Cûrcânlılar

⁴⁷ Taberî, *a. g. e.*, c. 6, s. 536; Belâzürî, *a. g. e.*, s. 481; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 308; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 15.

⁴⁸ Belâzürî, *a. g. e.*, s. 481; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 308.

⁴⁹ Deylem: İran'ın kuzeyinde Gîlân eyaletinin bir bölümünü teşkil eden, Hazar deniziyle Kazvin arasındaki dağlık bölgenin ve bu bölgede yaşayan kavmin adı. Geniş bilgi için bkz; Tahsin Yazıcı, 'Deylem', *DİA*, c. 9, İstanbul, 1994, s. 263-265.

topraklarında bulunan az sayıdaki Müslüman birlikler üzerine gerçekleştirdikleri saldırılar sonucunda çoğunu öldürdüler. Hayatta kalanlar ise Abdullah b. Ma'mer komutasında kaleye kapanarak Yezîd 'den yardım istediler. Büyük bir orduyla Taberistan'ı ele geçirmek isteyen Yezid, Cûrcân'daki askerlerin saldırıya uğramaları sonucunda muhasarayı kaldırıp bu hedefini gerçekleştirilmeden Bâvendî İspehbedi ile anlaşma yapmak zorunda kaldı.⁵⁰

Yezîd b. Mühelleb'in gerçekleştirdiği sefer neticesinde Müslümanlarla anlaşma sağlayan Taberistanlılar, haraçlarını Emevîlerin son Halifesi Mervan b. Muhammed dönemine kadar ödediler. Ancak daha öncesinde de olduğu gibi Müslümanların bölgede etkisi azalınca bunu fırsata çevirerek ödemeleri gereken vergileri göndermekten vazgeçtiler.

Abbâsîlerin ilk Halifesi Ebû'l-Abbas es-Seffâh'ın (ö. 136/754) dönemine kadar bu durum devam etti. Es-Seffâh, halife olduktan sonra Taberistan'a gönderdiği elçinin girişimleri neticesinde taraflar arasında tekrar anlaşma sağlanmasını temin etti. Taberistanlılar, Abbâsîlerin ilk halifesiyle yaptıkları anlaşmayı da kısa bir süre sonra h. 142 senesinde feshetmekle kalmayıp tekrar Müslüman askerlere saldırarak onlardan birçoğunu öldürdüler.⁵¹

Taberistan'a Hz. Ömer'in halifeliği zamanında başlayan fetih hareketleri Bâvendî İspehbedleriyle yapılan anlaşmalarla neticeleniyordu. Müslümanların coğrafi bölgeye uzak olmalarından dolayı nüfuzlarını etkili bir şekilde gösterememeleriyle birlikte iç karışıklıklar zuhur ediyordu. Taberistan İspehbedleri fırsatını bulduğunda anlaşmaları tek taraflı olarak bozduklarını ilan ediyorlardı. Bu durum Abbâsî Halifesi Mansûr (ö. 158/775) dönemine kadar yukarıda değinildiği gibi devam etmiştir. Ebû Ca'fer el-Mansûr, Bâvendî İspehbedinin son yaptıklarından haberdar olunca hazırladığı büyük ordunun komutanlığına Ravh b. Hatim el-Mühelleb, Hâzm b. Huzeyme et-Temimî ile Merzuk Ebû'l-Hasîb'i getirdi. Müslüman askerler Taberistan'ı muhasara altına aldılar. Kuşatmanın uzun sürmesinden dolayı zamanın kendi aleyhlerinde işlediğini fark eden Ebû'l-Hasîb tuzak tertip ederek Hâzm ile Ravh'a kendisini dövüp üstünü başını perişan etmelerini söyledi. Onlar da denileni yaptıktan sonra Bâvendî İspehbedinin yanına giderek onu desteklemesinden dolayı Müslümanların saldırısına uğradığını, eğer

⁵⁰ Taberî, *a. g. e.*, c. 6, s. 535-541; Belâzûrî, *a. g. e.*, s. 483-485; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 308; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 15; Hakkı Dursun Yıldız, 'Yezîd B. Mühelleb', *İA*, c. 13, s. 414.

⁵¹ Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 512; Belâzûrî, *a. g. e.*, s. 485-486; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 308; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 15.

kendisine eman verirse Araplara karşı birlikte hareket edebileceğini söyledi. İspehbed de onu himaye ederek daha sonra güvendiği askerlerin arasına dahil etti. Yaklaşık iki sene zarfında İspehbed, sığındığı kalenin tüm yönleri hakkında bilgi edindikten sonra Ravh ve Hâzm'a belli bir tarihte kalenin kapısını açacağını ve bunun için hazırlıklı olmalarını söyledi. Belirttiği vakit gelince kalenin kapısını açmasıyla birlikte Müslümanlar kaleye girerek Taberistan'ı fethettiler. Hezimete uğrayan İspehbed zehir içerek intihar etti.⁵² Fetihle birlikte İslamiyet bölgede yayılma fırsatı bulmuş oldu. Mansûr, Sâri şehrine mescit inşa ettirip daha sonra burayı başkent olarak ilan etti. Ayrıca halife Taberistan'ın fethedilmesindeki girişimlerinden dolayı Ebû'l-Hasîb'i Taberistan Valisi olarak görevlendirdi. Ebû'l-Hasîb altı yıl altı ay burada vali olarak görev yaptı.⁵³

Müslümanlar Taberistan'ın Bâvendî İspehbedi ile savaştıkları sırada bunu bir fırsat olarak değerlendiren mecûsî asıllı Sûnbâz, Rey'de Abbâsîlere karşı isyan etti. Rey halkından olan Ömer b. Alâ adamlarını toplayıp Sûnbâz isyanını bastırdı. Bu durumu Abbâsîlerin komutanı Cuhûr b. Mirar el-İclî halifeye bildirdi. Mansûr da onun yaptıklarını karşılıksız bırakmamak için kendisine orduda önemli sorumluluklar verdi. Daha sonra ise Taberistan valiliğine atadı. Ömer b. Alâ, Halife Mehdi zamanında şehit oldu.⁵⁴

Halife Mehdi zamanında (ö. 169/785) Taberistan'da yerel hanedanlardan olan Kârinîlerin lideri ve aynı zamanda Mâzyâr b. Karîn'in dedesi olan Vindad Hürmüz ile Bâvendî İspehbedi Şervin, Abbâsîlere karşı birleşip ayaklandılar. Bunun üzerine Halife, daha önce eşi ve benzeri görülmemiş bir şekilde teçhiz ettiği bir orduyu oğlu Mûsâ'nın komutasında Taberistan'a gönderdi. Mûsâ b. Mehdî, yaklaşık iki yıl süren kuşatmanın ardından Vindad Hürmüz ile Şervin'i mağlup edip Hürmüz'ü de halifeye gönderdi. Mehdî daha sonra Hürmüz'ün Taberistan'a dönmesine müsaade etti.⁵⁵

Hârûnürreşîd (ö. 193/809) döneminde Taberistan valisi olan Hâlid b. Bermek, Kârini İspehbediyle yakın ilişkiler kurmak suretiyle bölgede İslâm'ı yaymaya çalışıyordu. Hâlid b. Bermek'in görevinden uzaklaştırılmasıyla birlikte bir taraftan Bâvendî İspehbedi Şervin bölgeyi istila etmeye başlarken diğer taraftan Taberistan'ın Deylem sınırındaki

⁵² Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 513; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 5, s. 414-415; Belâzürî, *a. g. e.*, s. 486-487; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 308; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, s. 15.

⁵³ İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 310.

⁵⁴ İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 310; Belâzürî, *a. g. e.*, s. 487.

⁵⁵ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 164,191; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 453-454.

Muzn bölgesinde hakimiyetini sürdüren Vindad Hürmüz'ün kardeşi Vindâspagan, Abbâsîlerin vergi amilini öldürdü. Bu gelişmeler üzerine Rey şehrine hareket eden Hârûnürreşîd, Bâvendî ve Kârinî hanedanlıklarının ispehbedlerine haber göndererek huzuruna gelmelerini emretti. Rey'e giden emirler halifeye itaatlerini bildirdikten sonra haraçlarını da ödemeyi kabul ettiler. Halife, Vindad Hürmüz'ü Taberistan'ın yeni ispehbedi olarak görevlendirdi. Ayrıca tekrar ayaklanma ihtimallerine karşı Kârinî ispehbed'inin oğlu Kârin b. Vindad Hürmüz ile Bâvendî emirinin oğlu Şehriyâr b. Şervin'i kendi yanında dört yıl rehin tuttu. Yaklaşık dört yıllık süre zarfında herhangi bir sorunla karşılaşmadığı için kendilerini tekrar ailelerinin yanına gönderdi.⁵⁶

Halife Me'mûn (ö. 218/833) döneminde, Kârinî hanedanlığının başına Mâzyâr b. Kârin geçmişti. Bu sırada Bâvendîlerle nüfuz mücadelesi içinde olan Mâzyâr, topraklarının çoğunu kaybetmişti. Bâvendî İspehbedi karşısında mağlup olan Kârinî hükümdarı, Bağdat'ta halife Me'mûn'un yanına gitti ve Müslüman oldu. Halifenin güvenini kazanan Mâzyâr b. Kârin, h. 207 (822)'de Taberistan İspehbedi oldu ve Me'mûn'un vefatına kadar bu görevine devam etti.⁵⁷

Halife Mu'tasım (ö. 227/842) döneminde de görevine devam eden Mâzyâr, Mu'tasım'ın halifeliğinin altıncı senesinde Abbâsîlere karşı itaatten vazgeçip isyan etti. Çalışmamızın asıl kısmını teşkil eden bu konuyu üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.⁵⁸

C. BÖLGEDE HÜKÜM SÜREN HANEDANLIKLAR

1. DÂBUYİLER

Taberistan'da yüz on altı yıl hüküm süren Dâbuyîlerin son hükümdarı İspehbed Hurşîd'dir. Ondan önce bu hanedanlık hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dâzmihr b. Merzbân'ın oğlu olan Hurşîd, Farşvâd Marzbân unvanıyla da biliniyordu. h. 117 (735)'de dünyaya gelen Hurşîd, babasının vefatının ardından henüz altı yaşındayken h. 123 (741) yılında İspehbed makamına geldi. Saltanatı h. 150 (761)

⁵⁶ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 316; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 309; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 455.

⁵⁷ Belâzürî, *a. g. e.*, s. 487; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 309.

⁵⁸ Belâzürî, *a. g. e.*, s. 487-488; Erdoğan Merçil, *a. g. md.*, c. 5, s. 214; Ahmet Güner, 'Mâzyâr b. Karin', *DİA*, c. 28, s. 198.

tarihine kadar sürdü. Küçük yaşta emîrlik görevini üstlenmesine rağmen buluğ çağına erişinceye kadar amcası Ferrehân Kûçek ona vekâleten ülkeyi sekiz yıl boyunca yönetti.⁵⁹

Hurşîd, buluğ çağına ulaşınca amcasından yönetimi kendisine bırakmasını talep etti. Ferrehân Kûçek’de onun isteğini yerine getireceğini söyledi. Ancak Ferrehân’ın oğulları, babalarının yönetimi Hurşîd’e bırakmasına karşı çıkıp onunla savaşmaya karar verdiler. Hurşîd de kendisine baş kaldıran amcasının çocuklarıyla Sâri ve Temîşe şehirlerinin arasında bulunan Kasr-ı Dâdükân bölgesinde karşı karşıya geldikten sonra onları etkisiz hale getirmeyi başarıp babasından kalan hükümdarlığı kılıç zoruyla geri aldı.⁶⁰

Hurşîd, bölgede hakimiyetini sağladıktan sonra Taberistan’ın meşhur zanaatkârlarını bir araya getirip kendi hanedanlığı için büyük bir kale ve çarşı-pazar yerleri inşa ettirdi. Ayrıca şehir dışında ticaret kervanları için kervansaraylar yapmasının yanı sıra ülkesini düşman saldırılarından korumak için karakollar yaptırdı.⁶¹

a. Hurşîd ‘in Abbâsîlerle Münasebeti ve İsyanı

Ebû Ca’fer El-Mansûr, (754-775) halife olduğunda Abbâsîlerin Horasan Valisi Ebû Müslim el-Horasanî, onun halifeliğini küçümseyip kendisine itaat edip etmeme konusunda tereddüt etmişti. Bundan dolayı ikisinin arasındaki ilişkiler olumlu seyretnemişti. Nitekim halife h. 137 yılında Ebû Müslim’i öldürttü.⁶²

Ebû Müslim’in öldürüldüğü haberi Rey’de bulunan Sûnbâz’a ulaştı. Sûnbâz mecûsî olup Ebû Müslim’in himayesinde yetişmişti. Bundan dolayı onun intikamını almak için harekete geçmeye karar verdi. Sûnbâz sahip olduğu tüm malları İspehbed Hurşîd’e emanet olarak bıraktıktan sonra başta Rey olmak üzere Nişabur ve Kûmis’te pek çok taraftar toplayarak Horasan’da Abbâsîlere karşı isyan etti. Halife Mansûr, Cuhûr b. Mirar el-İcli komutasında on bin kişilik bir orduyu Sûnbâz’la savaşması için Bağdat’tan Rey’e gönderdi. Taraflar Rey ile Hemedan arasındaki bölgede karşı karşıya geldi ve Abbâsî ordusu Mecûsî Sûnbâz’ın ordusunu mağlup etti.⁶³

⁵⁹ CL. Huart, ‘Hurşîd’, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, c. 5, s. 597; Ahmet Güner, ‘Hurşîd’, *DİA*, c. 18, s. 394.

⁶⁰ İbn İsfendiyâr, *Tarihu Taberistan*, s. 179; CL. Huart, *a. g. md*, s. 597; Ahmet Güner, *a. g. md*, s. 394.

⁶¹ İbn İsfendiyâr, *a. g. e*, s. 179-180; CL. Huart, *a. g. md*, s. 597.

⁶² İbnü’l-Esîr, *El-Kâmil Fi’t-Tarih*, c. 5, s. 373,392; İbn İsfendiyâr, *a. g. e*, s. 181; İbnü’l-Fakîh, *Muhtasar Kitâbü’l-Büldân*, s. 309.

⁶³ Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 495; İbnü’l-Esîr, *a. g. e*, c. 5, s. 392; İbn İsfendiyâr, *a. g. e*, s. 181.

Sûnbâz, adamlarının çoğu öldürüldükten sonra geri kaçarak mallarını emanet olarak yanına bıraktığı Hurşîd'e sığınma talebinde bulundu. Hurşîd de sözde Sûnbâz'ı karşılamak için kuzeni Tûs b. Sâri (Taberî'ye göre Lunân et-Taberî) komutasında küçük bir birlik gönderdi. Sûnbâz'la karşılaşan Tûs, Hurşîd 'in kalesine doğru giderken yolda fırsatını bulup Sûnbâz'ı öldürdü ve ondan geriye kalan diğer malları da alıp Hurşîd'e teslim etti. Böylece hem Sûnbâz'dan hem de Ebû Müslim'den geriye kalan mallar Hurşîd'in eline geçmiş oldu.⁶⁴

Cuhûr b. Mirar durumdan haberdar olunca gelişmeleri halifeye bildirdi. Mansûr da malların kendi hakkı olduğunu düşündüğü için komutanına Sûnbâz ve Ebû Müslim'e ait olan malları ondan istemesini emretti. Hurşîd de tam o sırada Abbâsîlerin Horasan Valisi Abdülcebbar b. Abdurrahman'ın halifeye baş kaldırdığını duyunca bu fırsattan istifade edip malları teslim etmek yerine elçisini, Sûnbâz'ın kesik başı ve pek çok hediyelerle birlikte Mansûr'a gönderdi. Halife, hasmının etkisiz hale getirilmesinden dolayı hoşnut oldu ve gönderilen hediyeleri kabul etti. Mansûr, Hurşîd'in elinde olan malları kendisine göndermemesine rağmen Horasan'da vuku bulan isyandan dolayı ona ayıracak zamanı olmadığı için tacını göndererek haraç ödemesini kabul etti.⁶⁵

Hurşîd, halifenin Abdülcebbar b. Abdurrahman'ın isyanıyla meşgul olduğu sırada anlaşmaya bağlı kalmadığını ilan etti. Ebû Ca'fer el-Mansûr da Horasan'a Hazm b. Huzeyme komutasında bir birlik gönderdi. Ardından oğlu Mehdî'nin komutasında büyük bir orduyu teçhiz ederek bölgeye sevk ettirdi. Gönderilen askerler kısa bir sürede Abdülcebbar'ın isyanını bastırdılar. Halife, Hurşîd'in aralarındaki anlaşmayı ihlal etmesi ve orada bulunan Müslümanları öldürmesi sebebiyle oğlu Mehdî'ye ve Hazm b. Huzeyme'ye bölgede kontrolü sağlamaları için Horasan'dan Taberistan'a doğru harekete geçmelerini emretti. Bununla yetinmeyerek Bağdat'ta bulunan mevlası Ebû'l-Hasîb'le, Ravh b. Hafîm'in komutasındaki yardımcı birlikleri de Hurşîd'in üzerine gönderdi.⁶⁶

Abbâsî orduları Taberistan'a doğru gittikleri esnada İspehbed Hurşîd, Denbâvend hükümdarı Musmûğan'la savaşıyordu. Hurşîd, askeri birliklerin üzerine doğru geldiği haberini alınca Musmûğan ile savaşa son verip et-Takk kalesine çekildi. Abbâsî orduları kaleyi muhasaraya aldılar. Ancak oraya ulaşım kolay sağlanamadığı için taraflar arasında

⁶⁴ Taberî, *a. g. e.*, c. 7, s. 495; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 5, s. 392-393; İbn İsfendiyâr, *a. g. e.*, s. 182; CL. Huart, *a. g. md.*, c. 5, s. 597.

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 5, s. 411; İbn İsfendiyâr, *a. g. e.*, s. 182-183; CL. Huart, *a. g. md.*, c. 5, s. 597.

⁶⁶ Taberî, *a. g. e.*, c. 7, s. 509-511; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 5, s. 412; İbn İsfendiyâr, *a. g. e.*, s. 183-184.

fiili bir çatışma gerçekleşmedi. Savaşın uzamasından dolayı Mansûr, Ömer b. Alâ komutasında yeni bir yardımcı kuvvet gönderdi. Kuşatmanın uzadığını ve buna daha fazla dayanamayacaklarını anlayan Hurşîd, Mehdî'den kaleyi ve içindekileri teslim etme karşılığında kendisi için eman istedi. Mehdî halifeye onun teklifini iletince O da kabul etmesini emretti. Hurşîd oradan ayrılarak Deylem'e gitti. Mehdî ise et-Takk kalesinde bulunan herkesi Mansûr'a gönderdi. Hurşîd, Deylem'de iken halifenin onun kızıyla evlendiğini ve diğer kızlarını da akrabalarıyla evlendirdiğini öğrenince bu duruma katlanamayıp zehir içerek intihar etti. Böylece Abbâsîler Taberistan'ın ilk fethini gerçekleştirdiler. Dâbuyî hanedanlığı Hurşîd'in vefatına kadar yüz on altı yıl varlıklarını devam ettirdiler. Fetihten sonra ise Taberistan, Abbâsîlerin Âmûl valileri tarafından yönetildi.⁶⁷

2. BÂVENDÎLER 45-750 (665-1349)

Bâvendîler, h. 45 (665) ile 750 (1349) yılları arasında Taberistan'da hüküm süren Fars asıllı bir hanedan olup ataları Bâv'dan dolayı 'Bâvendîler' 'Al-i Bâvend' veya 'Bâvendîye' olarak isimlendirilmiştir.⁶⁸ Bâvendîlerin soyu Bâv b. Şapûr b. Keyûs b. Kubâd b. Firûz b. Yezdicerd Behrâm'a dayanmaktadır.⁶⁹

Sâsânî kralı Kubâd'ın, Keyûs ve Enûşirvan adında iki oğlu vardı. Kubâd, ölümünden üç yıl önce Taberistan valiliğine oğlu Keyûs'u tayin etti. Kubâd'ın ölümünden sonra büyük oğlu Enûşirvân babasının yerine geçti. Keyûs, Türklerle yaptığı bir savaşta öldürüldü. Oğlu Şapûr ise esir düştü. Hanedanlığa adı verilen Bâv da Şapûr'un oğludur.⁷⁰

Taberistan'da yedi asır hüküm sürmüş olan Bâvendî hükümdarları için 'İspehbed' ve 'Mülûkü'l-Cibâl' unvanları kullanılmıştı.⁷¹ Mülûkü'l-Cibâl olarak isimlendirilmeleri İslâmî fetihlerden sonra Taberistan ovalarının hakimiyetini Müslümanlara bırakıp

⁶⁷ Taberî, *a. g. e.*, c. 7, s. 511-513; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 5, s. 412-415; İbn İsfendiyâr, *a. g. e.*, s.1 84-185; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 310; CL. Huart, *a. g. md.*, s. 597-598; Ahmet Güner, *a. g. md.*, c. 18, s. 394-395.

⁶⁸ İbn İsfendiyâr, *Tarihu Taberistan*, s. 325; Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 401; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354.

⁶⁹ İbn İsfendiyâr, *a. g. e.*, s. 325; Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 401; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 214; Ömer Tokuş, 'Taberistan Dağlarının Melikleri 'Bâvendîler'', (*Tarihin Peşinde*) *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, s. 431.

⁷⁰ Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214.

⁷¹ İbn İsfendiyâr, *Tarihu Taberistan*, s. 325; Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 401; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214.

dağlarda varlıklarını devam ettirmeleri sebebiyledir.⁷² Ayrıca 'İspehbed' unvanı İslâmi fetihler öncesinde Sâsânî kralları tarafından valiler için kullanılırdı. Bu sebeple Bâvendîler de fetihlerden sonra valiler için bu unvanı kullanmaya devam etmişlerdi. Bu sadece Bâvendî Hanedanlığına has bir durum değildi. Diğer hanedanlıkların da kendilerine özel unvanları vardı. Örneğin Rey yakınındaki Demâvend dağıyla birlikte Miyandarûd bölgesini yöneten valilere 'Musmûğan', Rûyân valisine de 'Üstündâr' denilmekteydi.⁷³ Hanedanlıkların İslâmi fetihlerden sonra da kendi unvanlarını kullanmaya devam etmeleri, Sâsânîlerin milli duygularını canlı tutmaya çalıştıklarını göstermektedir.

Taberistan'da hüküm sürmüş olan hanedanlıkların en önemlilerinden biri olan Bâvendîler, yedi asır boyunca varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Uzun yıllar varlıklarını devam ettirmelerinde şüphesiz ki bölgenin engebeli bir yapıya sahip olması önemli derecede etkili olmuştur.⁷⁴ Mâzenderân'ın aşâğısındaki Demâvend yakınlarında yer alan Lafûr bölgesini de Kârindvând hanedanlığına mensup olan Vindad Hürmüz yönetiyordu. Vindad Hürmüz'ün kardeşi olan Vindâspagan ise Deylemân sınırındaki Muzn'da ikamet edip batı tarafındaki dağların kontrolünü sağlıyordu.⁷⁵

İspehbed Bâv, Hüsrev Perviz'le (ö. 628) birlikte Rum topraklarında savaştı ve önemli başarılarla büyük pay sahibi oldu. Ayrıca II. Hüsrev'in (Hüsrev Perviz) en önemli komutanlarından Behrâm-ı Çûbin'in (ö. 591), kendisine karşı ayaklanması sonucunda Bâv, onu etkisiz hale getirmek için büyük başarılar gösterdi. Bunun karşılığında II. Hüsrev, Taberistan başta olmak üzere İstahr, Azerbaycan ve Irak bölgelerinin yardımcılığına Bâv'ı getirdi.⁷⁶

Zerdüşî dinine mensup olan Bâv, Yezdicerd'den zaman zaman müsaade isteyerek Taberistan'ın Kusan bölgesinde bulunan Zerdüşî tapınağını ziyaret ediyordu. Bu tapınak dedesi Keyûs tarafından inşa edilmişti.⁷⁷ Ancak İspehbed Bâv, Sâsânîlerin son hükümdarı

⁷² Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 401; Fuat Köprülü, 'Bâvend', s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 314.

⁷³ İbn Havkal, *Sureti'l-Ard*. 2. baskı., Leiden Brill, 1967, s. 376-377; El-İstahrî, *Kitâbü'l-Mesaliki'l-Memâlik*, Leiden Brill, 1967, s. 206-207.

⁷⁴ Akif Rençber, 'Mâzenderân (Taberistan) Tarihi 1220-1392', *Doktora Tezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2015, s. 44.

⁷⁵ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ed. Kenan Seyithanoğlu, Çağ Yayınları, c. 5, İstanbul, 1989, s. 453.

⁷⁶ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 325; Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Ömer Tokuş, 'Taberistan Dağlarının Melikleri 'Bâvendîler'', s. 432.

⁷⁷ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 164.

olan III. Yazdicerd'in h. 30 (651) ölümünden sonra II. Hüsrev tarafından Taberistan, İstahr, Azerbaycan ve Irak bölgelerindeki görevini bırakarak dedesi Keyûs tarafından inşa edilen tapınakta inzivaya çekildi ve ömrünün geriye kalan kısmını orada geçirmek istedi.⁷⁸ Ancak bu inzivası pek uzun sürmedi. Hz. Ömer döneminde Abdullah b. Ömer, Huzeyfe b. Yemân ve Malik b. Eşter'in komuta ettiği Müslüman ordular bölgeyi muhasara altına almışlardı. Taberistanlılar bu kuşatmadan kurtulmak için toplandılar ve başlarında bir liderin olması gerektiğine karar verdiler. Hemen herkes kendilerini bu muhasaradan kurtaracak tek kişinin Bâv olduğunu söyleyince o sırada tapınakta bulunan Bâv'a giderek kendilerine emir olması konusunda ısrarcı oldular. Bâv da onların bu kararlılıklarını görünce tüm halkın kendisine biat etmesi şartıyla onların tekliflerini kabul edebileceğini söyledi. Onlar da Bâv'ı kendileri için kral olarak seçtiler. Böylece Bâvendî hanedanı tarih sahnesine çıkmış oldu.⁷⁹ Ardından Taberistan krallığı da aile fertlerine tevarüs yoluyla intikal etti.⁸⁰

İbn İsfendiyar'ın "Melikler için bir eman yeri, cömertlerin meclisi, yoksul ve ihtiyaç sahiplerinin evi" olarak nitelediği Bâvendîler, yıkılmalarına kadar Taberistan'ın Firîm, Sâri ve Âmûl şehirlerinde hüküm sürdüler. Bâvendîler kendi içerisinde Keyûsiyye, İspehbediyye ve Kinhâriyye olmak üzere üç fırkaya ayrılarak varlıklarını devam ettirdiler.⁸¹

a. Keyûsiyye Kolu (45/665-419/1028)

Bâvendîlerin ilk kolu olan Keyûsiyye, adını Sâsânî Hükümdarı Kubâd'ın oğlu ve Bâv'ın dedesi olan Keyûs'tan almıştır.⁸² Merkezi Şehriyâr-kûh bölgesindeki Firîm şehriydir.⁸³ Bâv b. Şapûr, Müslümanların Taberistan'a doğru harekete geçtiği sırada mecûsî tapınağında inzivadayken Taberistanlıların onu kendilerine kral olarak seçmeleri sonucunda Bâvendî hanedanlığının bu kolunun kurucusu olmuştur. h. 419'a kadar varlıklarını devam ettiren Keyûsiyye kolu Müneccimbaşı'nın (ö. 1113/1702) aktardığına

⁷⁸ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 164-165; Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214.

⁷⁹ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 165; Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214; Ömer Tokuş, 'Taberistan Dağlarının Melikleri 'Bâvendîler', s. 432.

⁸⁰ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 325.

⁸¹ Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214; Ömer Tokuş, 'Taberistan Dağlarının Melikleri 'Bâvendîler', s. 432.

⁸² Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402; Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214.

⁸³ Ömer Tokuş, 'Taberistan Dağlarının Melikleri 'Bâvendîler', s. 432.

göre üç yüz yetmiş dört yıllık süre zarfında on beş hükümdar tarafından yönetilmiştir.⁸⁴ Fuat Köprülü ve Erdoğan Merçil ise bu sayının on altı olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁵

Bâv b. Şapûr, Müslüman ordularını Taberistan'dan uzaklaştırmış ve on beş sene boyunca adil bir şekilde orayı yönetmiştir. Ancak h. 60 (680) senesinde Valaş adındaki bir kişi düzenlediği suikastle Bâv'ı öldürmüştür. Bunun neticesinde bütün Taberistan halkı Valaş'a itaat etmek zorunda kalmıştır. Valaş'ın hüküm sürdüğü sekiz yıllık dönem Bâvendîler için bir fetret devri olarak değerlendirilmektedir.⁸⁶

Bâv b. Şapûr öldürüldüğünde Sürhâb b. Bâv adındaki küçük oğlu annesiyle Sâri şehrinde saklanmışlardı. Valaş, saltanatının güvenliği için Sürhâb b. Bâv'ı da öldürmek istiyordu. Ancak Bâv'ın adamları onu sakladıkları için Valaş bu hedefini gerçekleştiremedi. I. Sürhâb b. Bâv, Taberistanlıların desteğiyle yaklaşık elli bin kişilik bir ordu hazırlayarak Valaş'ı, bir gece baskınıyla öldürüp babasının intikamını aldı ve Bâvendîlerin tahtına geçerek fetret devrini sonlandırdı.⁸⁷ I. Sürhâb b. Bâv otuz yıllık saltanatının ardından h. 98 (717)'de öldü. Sürhâb'ın saltanatının son yılında Yezid b. Mühelleb, Taberistan'a gerçekleştirdiği sefer sonucunda ovalık bölgeleri ve çölleri fethetmişti. Bunun neticesinde Bâvendîler varlıklarını dağlık bölgelerde sürdürmek durumunda kaldılar.⁸⁸

Sürhâb b. Bâv'ın ölümünden sonra Bâvendî hanedanlığının tahtına oğlu Mihr Merdan geçti. Mihr Merdan kırk yıl ispehbedlik yaptıktan sonra h. 138 (755)'de öldü.⁸⁹ Mihr Merdan b. Sürhâb'dan sonra oğlu II. Sürhâb b. Mihr Merdan da yirmi yıl ispehbedlik yaptı.⁹⁰ II. Sürhâb Müslümanlarla yapmış olduğu ittifakı bozup Taberistan'daki Müslümanları öldürdü. Durumdan haberdar olan Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775) başlarında Hâzm b. Huzeyme, Ravh b. Hatim ve Ebû'l-Hasîb'in bulunduğu bir ordu hazırlayarak İspehbed II. Sürhâb'ın üzerine gönderdi. Taraflar arasında savaş uzayınca Ebû'l-Hasîb'in girişimleri sonucunda bölge tekrar Abbâsîlerin kontrolüne

⁸⁴ Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402.

⁸⁵ Fuat Köprülü, 'Bâvend', *İA*, c. II, s. 354; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214.

⁸⁶ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan* s. 325; Müneccimbaşı, *Sahifu'l-Ahbar*, s. 402.

⁸⁷ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 325; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 402.

⁸⁸ Taberî, *Tarih*, c. 6 s. 532; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 485; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Ümem*, c. 2, s. 448-449; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 7, s. 27-28; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zaman Fi Tevârihi'l-A'yan*, c. 10, s. 164-165.

⁸⁹ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 326; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403.

⁹⁰ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 326; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403.

girdi.⁹¹ II. Sürhâb'ın ölümünden sonra oğlu I. Şervin b. Sürhâb emirlik görevini devraldı ve yirmi beş yıl ispehbedlik görevini sürdürdü. I. Şervin b. Sürhâb, Vindad Hürmüz zamanında “Dağların Kralı” olarak isimlendirildi.⁹² I. Şervin, Araplarla mücadeleye girerek onları Taberistan'dan uzaklaştırmayı başardı.⁹³ Bunun üzerine Halife Mehdî h. 167 yılında I. Şervin b. Sürhâb ile Vindad Hürmüz ittifakına karşı savaşmaları için Saîd el-Hareşî komutasında daha önce benzeri görülmemiş kırk bin kişilik orduyu teçhiz ederek Taberistan'a gönderdi. Abbâsî ordusu bölgeyi hakimiyet altına almayı başardı.⁹⁴ Müslümanlar karşısında hezimete uğrayan I. Şervin b. Sürhâb, emirlik görevinden uzaklaştırılarak yerine oğlu I. Şehriyâr b. Şervin getirildi. I. Şehriyâr, Vindad Hürmüz ve Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd ile (ö. 193/809) çağdaştır. Bâvendîler, Abbâsîlere karşı mağlup olunca itaatlerinin göstergesi olarak I. Şervin'i rehin olarak Hârûnürreşîd'e gönderdiler.⁹⁵

Abbâsî Halifesi Me'mûn (ö. 218/833) zamanında Taberistan valisi olan Abdullah b. Hurdazbih, I. Şehriyâr b. Şervin'in kontrolündeki bölgeleri fethederek onu Taberistan'dan uzaklaştırdı. Savaş esnasında esir alınanlardan biri olan Mâzyâr b. Kârin'i de Halife'ye gönderdi.⁹⁶

I. Şehriyâr b. Şervin'den sonra oğlu Cafer (Şapûr)⁹⁷ b. Şehriyâr İspehbedlik makamına getirildi. Cafer zamanında Taberistan'da Zeydîlerin lideri olan Dâi Hasan Alevî ortaya çıkıp kendisini kral olarak ilan etti.⁹⁸ Me'mûn tarafından Taberistan'a gönderilen Mâzyâr b. Kârin h. 210'da Cafer b. Şehriyâr'ı öldürerek onun hakimiyetindeki bölgeleri ele geçirdi.⁹⁹

Cafer b. Şehriyâr'ın öldürülmesinden sonra kardeşi Kârin b. Şehriyâr onun yerine geçmişti. Bâvendîler Halife Mu'tasım (833-842) döneminde h. 227 (842)'de İslâmı kabul etti.¹⁰⁰ Kârin b. Şehriyâr döneminde Taberistan'da Hasan b. Zeyd öncülüğündeki Zeydîler

⁹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 8, s. 36-37; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Ümem*, c. 7, s. 477-478; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *a. g. e.*, c. 12, s. 108; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 453.

⁹² İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 326; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403.

⁹³ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 326.

⁹⁴ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 165-167.

⁹⁵ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 326.

⁹⁶ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 65.

⁹⁷ Bazı kaynaklarda 'Şapûr' olarak geçer.

⁹⁸ Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 5, s. 49; Erdoğan Merçil, 'Bâvendîler', *DİA*, c. 5, s. 214.

¹⁰⁰ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 326; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 402.

h. 250 (864)'de etkili olmaya başlamışlardı.¹⁰¹ Ayrıca Şervin, Mâzyâr b. Kârin ile Tâhirîler arasındaki savaşta Tâhirîlere destek verdiğinden dolayı dağlarını Kârin b. Şehriyâr'ın hakimiyetine bıraktı. Kârin b. Şehriyâr Tâhirîlere bağlılığının göstergesi olarak oğulları Mâzyâr ve Sürhâb'ı onlara gönderdi. Bunun neticesinde İslamiyet, bu dönemde Taberistanlılar arasında hızlıca yayılırken diğer tarafta Şîiler de bölgede etkili olmaya başladılar. Böylece Şîiler ve Sünnîler arasındaki çatışmaların ilk kıvılcımı Kârin b. Şehriyâr döneminde başlamıştır diyebiliriz.¹⁰² Kârin b. Şehriyâr'ın h. 253(867)'de vefat etmesinin ardından yerine torunu I. Rüstem b. Sürhâb b. Kârin geçti.¹⁰³ I. Rüstem zamanında Zeydîlerin etkisi bölgede gün geçtikçe artmaktaydı ve Muhammed b. Zeyd'in bölge halkına baskıları da şiddetlendiğinden Deylemliler, Bâvendî İspehbed'i I. Rüstem'den yardım istediler. Rüstem, Zeydî liderine muhalif olduğu için yardım talebini geri çevirmedi. O sırada Zeydîlerin lideri ile Rüstem arasındaki savaş sürmekteydi. Diğer taraftan Abbâsî Halifesi Mu'tazîd, (ö. 289/902) Horasan valisi olan Rafi b. Herseme'yi azledip yerine Amr b. Leysi'yi getirince Rafi bunu hazmedemeyip Zeydîlerin dâîsi¹⁰⁴ olan Muhammed b. Zeyd'le Cürcan'da birleşerek ortak hareket etti. Rafi, Muhammed'in hasmı olduğu için I. Rüstem'i kurduğu tuzakla yakalayıp h. 282 (895)'de öldürdü.¹⁰⁵ I. Rüstem yakalandığında oğlu II. Şervin b. Rüstem oluşan kaos ortamından kaçarak Sâmânîlere sığındı. Daha sonra Sâmânîler, Zeydîlere karşı II. Şervin'i destekleyerek onu Bâvendîlerin yeni emiri yaptılar.¹⁰⁶ II. Şervin döneminde Sâmânîler Taberistan'da güçlü bir konumdaydılar. Ancak Sâmânîlerin bölgedeki nüfuzu azalınca II. Şervin, Zeydî lideri "En-Nasır" lakaplı Hasan b. Ali'ye boyun eğmek zorunda kaldı.¹⁰⁷

II. Şervin b. Rüstem'in vefatından sonra yerine oğlu II. Şehriyâr b. Şervin geçti. II. Şehriyâr döneminde Büveyhîlerin emiri Fahrüddevle b. Rüküddevle onun kızıyla evlenerek akrabalık ilişkileri kurdu. Bu dönemde Büveyhîlerin bölgede etkileri giderek artmaya başladı.¹⁰⁸

¹⁰¹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 271; İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Ümem*, c. 4, s. 330.

¹⁰² İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 326; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403; Hakkı Dursun Yıldız, *a. g. e.*, s. 457; Erdoğan Merçil, *a. g. md.*, c.5, s. 214.

¹⁰³ Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403.

¹⁰⁴ Dâî: İslâm dünyasında ortaya çıkan bazı fırkalarda mezhebi yayma yetkisi verilen kimsenin görev unvanı. Geniş bilgi için bkz; Mustafa Öz, 'Dâî', *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 420-421.

¹⁰⁵ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 326; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 7, s. 381; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403.

¹⁰⁶ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 326; Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 8, s. 71-73; İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 326; Erdoğan Merçil, *a. g. md.*, c. 5, s. 214; Ömer Tokuş, *a. g. md.*, s. 438.

¹⁰⁸ Müneccimbaşı, *a. g. e.*, s. 403.

II. Şehriyâr b. Şervin henüz hayattayken oğlu II. Rüstem b. Şehriyâr'ı Kûhistan ve Fîrim'de kendi yardımcılığına tayin etti. Dağlık bölgeleri ise Dara b. Rüstem'in kontrolüne bıraktı.¹⁰⁹ Dara b. Rüstem'den sonra Bâvendîlerin yeni İspehbed'i oğlu III. Şehriyâr b. Dara oldu. III. Şehriyâr zamanında Büveyhîler Taberistan bölgesinde önemli bir nüfuza sahiplerdi. Bunun neticesinde Bâvendî İspehbed'i Ziyârîlerin lideri Kabûs b. Veşmgir'le yaklaşık on sekiz sene beraber hareket etmişlerdi. Ancak Kâbus'un gücü bölgede iyice artınca III. Şehriyâr'la olan ilişkilerinin bozulması üzerine gerçekleştirdiği saldırıyla onu esir alıp öldürdü. Böylece Ziyârîler Selçukluların gelişine kadar bölgede Büveyhîlerin kontrolünde kaldı.¹¹⁰

III. Şehriyâr b. Dara'dan sonra oğlu III. Rüstem b. Şehriyâr babasının yerine geçti. III. Rüstem h. 403'te İsfahan hakîmi Alâüddevle ile aralarında yapılan savaşta esir düştü. Alâüddevle kısa bir süre sonra III. Rüstem'i serbest bıraktı ve o da özgürlüğüne kavuşunca Taberistan'a geri döndü. Aradan çok vakit geçmeden h. 419 (1028)'da vefat etti. III. Rüstem b. Şehriyâr'ın vefatıyla Bâvendîlerin Keyûsiyye kolu son bulmuştur.¹¹¹

Bâvendîler varlıklarını Keyûsiyye koluyla birlikte İspehbediyye ve Kinhâriyye koluyla da sürdürmüşlerdir. Ancak İspehbediyye ve Kinhâriyye kolu Abbâsîler'den sonraki dönemde hüküm sürdüklerinden dolayı söz konusu olan bu iki hanedanlık hakkında kısaca değinilmiştir.

Bâvendîlerin İspehbediyye kolunun merkezi Taberistan'ın Sâri şehriydi. Yaklaşık yüz kırk sene hüküm süren bu fırkada toplamda sekiz emir hüküm sürdü. İlk hükümdarları Hüsâmüddevle Şehriyâr b. Kârin (ö. 466/1074)'idi. İspehbediyye kolunun son hükümdarı ise II. Şâh Gazi Rüstem b. Erdeşîr h. 606 (1210) öldürülmesiyle birlikte Bâvendîlerin İspehbediyye kolu sona erdi. İspehbediyye kolunun hüküm sürdüğü dönemde Hârizmşahlar bölgede hâkim konuma gelmişlerdi.¹¹²

Bâvendîlerin son kolu olan Kinhâriyye, İran'da Moğolların hâkim olduğu dönemde h. 635 (1238) yılında Mâzenderân'da ortaya çıktı. Yaklaşık yüz on beş sene varlıklarını devam ettirdikten sonra h. 750 (1349)'de tarih sahnesinden çekildiler. Bu soyun ilk

¹⁰⁹ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 331; Münecimbaş, *a. g. e.*, s. 403; Ömer Tokuş, *a. g. md.*, s. 439.

¹¹⁰ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 331; Münecimbaş, *a. g. e.*, s. 403.

¹¹¹ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 9, s. 277-278; İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 331; Münecimbaş, *a. g. e.*, s. 404; Hakkı Dursun Yıldız, *a. g. e.*, s. 470.

¹¹² İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 333, 472-475; Münecimbaş, *a. g. e.*, s. 404, 405; Erdoğan Merçil, *a. g. md.*, c. 5, s. 214-215; Ömer Tokuş, *a. g. m.* s. 452-453

hükümdarı Hüsâmüddeve Erdeşîr b. Kinhâr olup ona nispetle Kinhâriyye olarak isimlendirilmişlerdir.¹¹³

b. Keyûsiyye Kolunun Hükümdarları

Bâv b. Şapûr.....	ö. 45 (665)
Valaş (Fetret Devri).....	ö. 60 (680)
I.Sürhâb b. Bâv.....	ö. 68 (688)
Mihr Merdân b. Sürhâb.....	ö. 98 (717)
II. Sürhâb b. Mihr Merdân.....	ö. 138 (755)
I.Şervîn b. Sürhâb.....	ö. 155 (772)
I. Şehriyâr b. Kârin.....	ö. 181 (797)
Şâpur (Ca'fer) b. Şehriyâr.....	ö. 210 (825)
Kârin b. Şehriyâr.....	ö. 222 (837)
I.Rüstem b. Sürhâb b. Kârin.....	ö. 253 (867)
II. Şervîn b. Rüstem.....	ö. 282 (895)
II. Şehriyâr b. Şervîn.....	ö. 318 (930)
II. Rüstem b. Şervîn.....	?ö, t, y.
Dârâ b. Rüstem.....	ö. 355 (966)
III. Şehriyâr b. Dârâ.....	ö. 358 (969)
III. Rüstem b. Şehriyâr.....	ö. 396-419 (1006-1028)

3. KÂRİNİLER

Kârinîler Hanedanı, Sâsânî İmparatorluğunun hükümdarı I. Kubâd (488-531) Medâin eyaletindeki yardımcısı olan Suhra b. Kârin'in soyundan gelmektedir. Suhra b. Kârin'in de Sâsânî İmparatorluğunun efsanevi kahramanı Kave'nin torunlarından olduğu iddia edilmektedir.¹¹⁴

I.Hüsrev Enûşirvân, Türklerle savaştığı sırada Kârin ve abisi Zermihr, ordularını teçhiz ederek Sâsânî İmparatoruna destek olmuşlardı. I. Hüsrev Türklerin topraklarından uzaklaştırılmasında kendisine yardımcı olan Zermihr'e günümüzde Afganistan'la İran

¹¹³ Münecimbaşı, *a. g. e.*, s. 406; Erdoğan Merçil, *a. g. md.*, c. 5, s. 215.

¹¹⁴ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 161; V. Minorsky, 'Mâzyâr' *İA*, c. 7, s. 429; Ahmet Güner, 'Kârinîler', *DİA*, c. 24, s. 493-494.

sınırında bulunan Zabulistan'ı (زابولستان), Kârin'e ise Kârin dağlarıyla birlikte Âmûl, Lafûr ve Firîm şehirlerinin yönetimini vererek Kârin'i, Taberistan ispehbedliğine atadı. Böylece yardımlarını karşılıksız bırakmamış oldu. Kârin'in vefatından sonra Enûşirvân, onun oğlu Vindad Hürmüz'ü Taberistan ispehbedliğine getirdi.¹¹⁵

Kârinîlerin merkezi İbn Havkal'a göre Firîm şehri, V. Minorsky'e göre Lafûr şehriydi.¹¹⁶ Kârinîler de yöneticileri için *İspehbed* unvanını kullanıyorlardı.¹¹⁷

Vindad Hürmüz'ün h. 165 (781) tarihindeki isyanına kadar Kârinî hanedanlığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Halid b. Bermek Taberistan valisiyken h. 151-155 (768-772) yılları arasında Vindad Hürmüz'le iyi ilişkiler geliştirerek bölgede İslâmiyeti yayma fırsatı buldu.¹¹⁸ Halid b. Bermek Taberistanlılardan aldığı vergiyi yükseltti. Bu durum bölge halkının tepkisine yol açtı ve Vindad Hürmüz'e giderek isyan etmesi durumunda kendisini destekleyeceklerini iletiler. Vindad Hürmüz de herkesin itaat etmesi durumunda tekliflerini karşılıksız bırakmayacağını söyledi. İsteddiği desteği alınca h. 781'de Abbâsîlere karşı Vindad Hürmüz, I. Şervin b. Sürhâb ile birleşerek isyan ettiler.¹¹⁹

İsyan Halife Mehdî-Billâh'ı (ö. 169/785) endişelendirdiğinden dolayı oğlu Mûsâ el-Hâdî komutasında bir ordu hazırlayarak Vindad Hürmüz ve Şervin'le savaşı için Taberistan'a gönderdi.¹²⁰ Bir yıl sonra Mehdî, Saîd el-Hureşî emrinde kırk bin kişilik yardımcı kuvvetleri isyancıların üzerine gönderdi. Abbâsî ordusuna güç yetiremeyen Vindad Hürmüz çarpışmalar sonucunda hezimete uğradı. Mûsâ el-Hâdî h. 169 (785) yılında halife olduğunda Vindad Hürmüz'le iyi ilişkiler geliştirdi ve onu Bağdat'a getirdi. Ardından Taberistan'a dönmesine müsaade etti.¹²¹

Mûsâ el-Hâdî, Vindad Hürmüz'e eman vermesiyle birlikte aralarında iyi ilişkiler başlamıştı. Ancak h. 170-172 (786-788) yılları arasında Taberistan valisi olan Cerîr b. Yezid, Vindad Hürmüz'e ait olan Sâri şehri yolu üzerinde bulunan yaklaşık bin hektarlık

¹¹⁵ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 162.

¹¹⁶ İbn Havkal, *Suretü'l-Ard*, s. 377; V. Minorsky, 'Mâzyâr', *İA*, s. 429.

¹¹⁷ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 454.

¹¹⁸ Yâ'kûbî, *Tarih*, c. 2, s. 479; Ahmet Güner, 'Kârinîler', *DİA*, c. 24, s. 493.

¹¹⁹ Yâ'kûbî, *Tarih*, c. 2, s. 479; Komisyon, *a. g. e.*, c. 5, s. 454; Ahmet Güner, *a. g. md*, *DİA*, c. 24, s. 494.

¹²⁰ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 164; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil*, c. 6, s. 71.

¹²¹ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 167; Komisyon, *a. g. e.*, c. 5, s. 454; Ahmet Güner, *a. g. md*, *DİA*, c. 24, s. 494.

arazisine el koyunca Abbâsîlerle Kârinîler arasındaki dostluk ilişkileri bozuldu. Bundan dolayı Hârûnürreşîd döneminde bölgede tekrar karışıklıklar başladı.¹²²

Vindad Hürmüz kayıplarını telafî etmek için Bâvendî İspehbedi Şervin b. Sürhâb'la anlaşarak Temîşe şehrinden er-Rûyân'a kadar uzanan bölgeleri hakimiyeti altına aldı. Diğer taraftan Deyleman sınırındaki Muzn şehrinin kontrolünü sağlayan Vindad Hürmüz'ün kardeşi Vindâspagan da h. 189 (805)'da hakimiyeti altındaki bölgenin vergi tahsili için halife tarafından gönderilen Cafer b. Hârûn'u öldürdü. Bu olay üzerine Hârûnürreşîd muhtemelen olayların daha fazla büyümesini engellemek amacıyla yeni bir ordu göndermek yerine hasımlarıyla görüşerek olayı çözüme bağlamak için Rey şehrine giderek Taberistan'da bulunan Vindad Hürmüz'le Şervin'in yanına gelmelerini emretti.¹²³

Şervin b. Sürhâb ile Vindad Hürmüz, halifenin davetine icabet edip onun huzuruna giderek Abbâsî devletine bağlılıklarını bildirmelerinin yanı sıra haraç ödemeyi de kabul ettiler. Hârûnürreşîd, sadakatlerinden emin olmak için oğullarını yanında rehin olarak bırakmalarını istedi. Onlar da halifenin bu talebini kabul ettiler. Bunun üzerine Hârûnürreşîd, şartlarını kabul ettiklerinden dolayı Vindad Hürmüz'ü *Horasan İspehbedliğine* getirerek ödüllendirdi. Halife, yanında rehin olarak tuttuğu Vindad Hürmüz'ün oğlu Kârin'i de dört yıllık sürenin ardından babasının yanına geri gönderdi.¹²⁴

Vindad Hürmüz, Me'mûn zamanında vefat edince yerine oğlu Mâzyâr b. Kârin geçti. Ayrıca Mâzyâr, Bâvendî emiri Şehriyâr b. Şervin'le çağdaştı.¹²⁵ Mâzyâr b. Kârin tahta çıkınca Şehriyâr b. Şervin Kârinîlerin hakimiyetinde bulunan toprakları gerçekleştirdiği saldırılarla kontrolüne almayı başardı. Mâzyâr sahip olduğu toprakları kaybedince amcasının oğlu Vendâd-Ümmid b. Vindâspagan'a sığındı. Ancak Vindâspagan onu Bâvendî emiri Şehriyâr'a teslim etti. Mâzyâr, Bâvendî ispehbedinin yanında esir iken kaçmayı başarıp Abbâsî Halifesi Me'mûn'a sığındı.¹²⁶

¹²² İbnü'l-Fakîh, *a. g. e.*, s. 304; İbn Rüste, *el-A'laku'n-nefise*, s. 150; Komisyon, *a. g. e.*, c. 5, s. 454.

¹²³ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 316; Komisyon, *a. g. e.*, c. 5, s. 455; Ahmet Güner, *a. g. md, DİA*, c. 24, s. 495.

¹²⁴ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 316; Komisyon, *a. g. e.*, c. 5, s. 455; Ahmet Güner, *a. g. md, DİA*, c. 24, s. 495.

¹²⁵ V. Minorsky, 'Mâzyâr' *İA*, s. 429.

¹²⁶ V. Minorsky, 'Mâzyâr' *İA*, s. 429. Komisyon, *a.g.e.*, c. 5, s. 455.

Taberî'ye göre ise Abbâsîlerin Taberistan valisi Abdullah İbn Hurdâzbih'in h. 201 (816-817) Şehriyâr b. Şervin'in kontrolündeki bölgelere düzenlediği seferlerde Şehriyâr'ın mağlup olması neticesinde Mâzyâr'ı bizzat Abdullah İbn Hurdâzbih Halife Me'mûn'a göndermiştir.¹²⁷

¹²⁷ Taberî, *Tarih*, c.8, s.556; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 3, s. 284; Ahmet Güner, 'Mâzyâr b. Kârin', *DİA*, c .28, s. 198.

İKİNCİ BÖLÜM

MAZYAR B. KÂRİN'İN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

A. MÂZYÂR B. KÂRİN'İN KÂRİNÎ HANEDANININ HÜKÜMDARLIĞINA GELİŞİ

Sâsânî kralı I. Hüsrev Enûşîrvân tarafından Taberistan'ın ispehbedliğine getirilen Vindad Hürmüz'ün torunu olan Mâzyâr b. Kârin, babası Kârin b. Vindad Hürmüz'ün vefatından sonra h. 201(816/817)'de Kârinî hanedanlığının başına geçmiştir.¹²⁸

Kârinî hanedanlığı İslami fetihlerden sonra Taberistan'da varlıklarını korumalarıyla birlikte yukarıda da ifade edildiği gibi Vindad Hürmüz, Hârûnürreşîd döneminde Abbâsîlerin bölgede nüfuzlarının azalmasını fırsata çevirerek halifeye karşı isyan etmekten imtina etmemişti.¹²⁹ Babası Kârin b. Vindad Hürmüz'ün vefatından sonra Kârinîlerin başına geçen Mâzyâr b. Kârin de babasının ve dedesinin siyasi politikasını takip edip Halife Me'mûn'la iyi ilişkiler geliştirmişti.¹³⁰

Mâzyâr b. Kârin tahta çıktığı zaman Bâvendî İspehbedi Şehriyâr b. Şervin bölgeyi hakimiyeti altına alabilmek için Kârinîlere karşı savaş açtı. Şehriyâr'la girdiği şiddetli çarpışmalarda Mâzyâr'ın mağlup olmasıyla birlikte Kârinîlerin hakimiyet alanı oldukça küçüldü. Şehriyâr'a yenilen Mâzyâr, kuzeni Vendâd-Ümmid b. Vindâspagan'dan yardım talep etmek için yanına gitti. Ancak amcasının oğlu kendisine yardım etmeyerek onu Bâvendî İspehbedi Şehriyâr'a teslim etti. Mâzyâr kısa bir süre sonra oradan kaçıp Abbâsî Halifesi Me'mûn'un yanına gitmeyi başardı.¹³¹

Mâzyâr b. Kârin Bağdat'ta Halife Me'mûn'un huzuruna gelerek Müslüman oldu. Halife onun adını *Muhammed* olarak değiştirdi. Ayrıca kendisine *Ebû'l-Hasan* künyesiyle birlikte *Mevlâ Emîru'l-Mü'min'in* lakabını taktı. Böylelikle Mâzyâr, Me'mûn'un güvenini kazanmış oldu.¹³²

Mâzyâr, Bağdat'ta iken halifenin kendisini desteklediğinden emin olduktan sonra Taberistan'a dönmek için uygun zamanı bekliyordu. Çünkü halifeye sığındıktan sonra hem yerine geçen amcasından tekrar tahtı geri almak hem de kendisini yenen Bâvendî hanedanlığından intikam almanın peşindeydi. Bu esnada İspehbed Şehriyâr b. Şervin'in

¹²⁸ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 162.

¹²⁹ V. Minorsky, 'Mâzyâr' *İA*, s. 429; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 455.

¹³⁰ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 211.

¹³¹ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 146; V. Minorsky, *a. g. md.*, c. 7 s. 429.

¹³² İbnü'l-Fakih, *Kitabu'l-Büldân*, s. 309; V. Minorsky, *a. g. md.*, c. 7, s. 429; V. F Buchner, 'Mecûs', *İA*, c. 7, s. 445.

vefatından sonra yerine oğlu I. Şapûr b. Şehriyâr geçmişti. Bu da Mâzyâr'ın Taberistan'a dönmesi için bir fırsat idi. Zira halk Şapûr'un yönetiminden memnun değildi. Ayrıca Bâvendîler onun babasının dönemindeki gibi güçlü bir konumda değillerdi. Böylelikle Mâzyâr'ın Taberistan'a dönmesi için uygun koşullar oluşmuştu.¹³³

Halife Me'mûn, Mâzyâr'ı er-Rûyân ve Denbâvend şehirlerinin valiliğine atadıktan sonra Ömer b. Alâ'nın torunu olan Mûsâ b. Hafs'la beraber Taberistan'a gönderdi. Ayrıca halife, Mâzyâr'ın amcası Vendâd-Ümmîd b. Vindâspagan'a haber göndererek söz konusu iki şehrin idaresini yeğeni Mâzyâr'a bırakmasını emretti. Bu duruma öfkelenen amcası, Mâzyâr'ı öldürmek için hazırlıklara başladı. Mâzyâr Taberistan'a doğru giderken yanında siyasi dehasıyla bilinen babasının mevlası da vardı. Kendisine amcasına güvenmemesi gerektiğini tembihleyip amcasının tahtı kendisine vermemek için onu öldürebileceğini söyledi. Vindâspagan, Mâzyâr'ı öldürmek için yola çıkmıştı. Birbirleriyle karşılaştıklarında Mâzyâr amcasından önce davranarak onu öldürdü ve böylelikle babasının mevlasının da haklı olduğunu görmüş oldu. Ardından Taberistan'a giden Mâzyâr halktan biat almaya başladı.¹³⁴

Mâzyâr b. Kârin halktan biat aldıktan sonra Mûsâ b. Hafs'la beraber sarp ve engebeli olan Şervin dağlarının hakimiyetini de sağladı. Ardından Bâvendîlerden intikamını almak için büyük bir ordu teşhiz edip h. 210 (825/826)'da Firîm'de bulunan İspehbed Şapûr'un üzerine giderek onu öldürdü.¹³⁵ Böylece Taberistan'da hakimiyet Bâvendîlerden Kârinîlere geçmiş oldu. Ayrıca Mâzyâr hakimiyetine aldığı bölgelerde camiler inşa ettirdi. Bunun üzerine Halife Me'mûn da Mâzyâr b. Kârin ile Mûsâ b. Hafs'ı Taberistan, Denbâvend ve er-Rûyân'a vali olarak tayin etti. Bunun yanı sıra Me'mûn, Mâzyâr'a *İspehbed* unvanı verdi. Mâzyâr da bundan esinlenerek Taberistan'da ispehbedlerin kullanmış oldukları *Cîl*, *Cîlân*, *Bişvâr-Hurşâd* gibi unvanlarla kendisini övmeye başladı.¹³⁶

¹³³ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 614; V. Minorsky, *a. g. md*, c. 7, s. 429; Ahmet Güner, *a. g. md*, s. 198.

¹³⁴ Ya'kûbî, *Târihu'l-Yâ'kûbî*, *Dâru's-Sader*, c. 2, s. 476-477.

¹³⁵ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 614-618; Ya'kûbî, *Târihu'l-Yâ'kûbî*, c. 2, s. 476; İbnü'l-Fakîh, *a. g. e*, s. 309; V. Minorsky, *a. g. md*, s. 429-430; Ahmet Güner, *a. g. md*, c. 28, s. 198.

¹³⁶ Taberî, *Tarih*, c. 8, s. 614-618; V. Minorsky, *a. g. md*, s. 429-430; Ahmet Güner, *a. g. md*, c. 28, s. 198.

B. TABERİSTAN'DA HAKİMİYETİNİ TESİS ETMESİ

Mâzyâr b. Kârin, Abbâsî Halifesi Me'mûn tarafından Taberistan ispehbedliği görevine tayin edildiği ilk yıllarda eyaletin idaresini beraber yürüttüğü Mûsâ b. Hafs'tan dolayı rahat hareket edemiyordu. Abbâsîlerin komutanı Mûsâ'nın ölümü neticesinde yerine oğlu Muhammed b. Mûsâ geçmişti. Mâzyâr da Mûsâ'nın vefatından sonra oğluna pek ehemmiyet vermediği gibi Taberistan'da kendisinden önce ispehbedlerin kullandığı unvanların ihtişamına kapılıp bağımsız bir şekilde hareket ederek nüfuzunu güçlendirmeye başladı.¹³⁷

Mâzyâr'ın hakimiyetini genişletme girişimleri, Bâvendîler başta olmak üzere yerli aristokratların, mecûsîlerin ve ebnâların¹³⁸ tepkilerine yol açtı.¹³⁹ Mâzyâr'ın yönetiminden memnun olmayan halk da onu halifeye şikâyet etti.¹⁴⁰ Bu gelişmeler üzerine Me'mûn, İspehbede Bağdat'a gelmesi için haber gönderdi. Mâzyâr da Deylemlilerle savaştığı için Bağdat'a gitmedi ancak Me'mûn'un ısrarı neticesinde er-Rûyân ve Âmûl kadılarını halifeyi bilgilendirmeleri için gönderdi.¹⁴¹ Mâzyâr'ın yerine vekil olarak gönderdiği Âmûl kadısı, halife karşısında efendisini savunmak yerine onun irtidat ettiğini ileri sürerek ihanet etti.¹⁴²

Halife Me'mûn da Bizanslıların üzerine gerçekleştirmeyi planladığı saldırının hazırlık sürecinin sekteye uğramaması için Mâzyâr'a yöneltilen suçlamalarla ilgilenemedi.¹⁴³ Muhalifler Taberistan İspehbedini halifenin gözünden düşürme girişimlerinden herhangi bir sonuç elde edemeyince Âmûl şehrinde Kârinî hanedanlığına karşı isyan başlattılar. Bu isyanda Abbâsî komutanı Muhammed b. Hafs da Mâzyâr'ın kendisine ehemmiyet vermemesinden dolayı muhalifleri destekledi.¹⁴⁴

Mâzyâr, Me'mûn'un Bizanslılara karşı sefer hazırlıkları yapmasından dolayı onunla ilgilenemeyeceğinin farkındaydı. Bunu fırsata çevirerek kendisine karşı muhaliflerin başlatmış olduğu isyanı bastırmak için Âmûl şehrini kuşatma altına aldı. Yaklaşık sekiz

¹³⁷ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 148-149; V. Minorsky, *a. g. md.*, s. 430; Ahmet Güner, *a. g. md.*, c. 28, s. 198.

¹³⁸ Ebnâ: Fars topraklarında Abbâsî davasına sadık olan kişiler için kullanılan bir terim. Bkz; Komisyon, *a. g. e.*, c. 5, s. 453.

¹³⁹ V. Minorsky, *a. g. md.*, s. 430.

¹⁴⁰ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 455.

¹⁴¹ İbn İsfendiyar, *a. g. e.*, s. 149; Ahmet Güner, *a. g. md.*, c. 28, s. 198.

¹⁴² Ahmet Güner, *a. g. md.*, c. 28, s. 198.

¹⁴³ V. Minorsky, *a. g. md.*, s. 430.

¹⁴⁴ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 456.

ay süren kuşatmanın ardından isyancılar Mâzyâr'a karşı daha fazla direnemeyeceklerini anlayarak teslim olmak zorunda kaldılar. Mâzyâr da isyanı başlatan bazı liderleri ve ihanette bulunan Âmûl kadısını idam etti. Ayrıca Mâzyâr, Abbâsî komutanı Muhammed b. Mûsâ'yla beraber esir aldığı diğer isyancıları da öncelikle Rûdd-Bast kalesine hapsedirdi daha sonra ise esirleri Hürmüz-Abâd'taki kalesine sevketti.¹⁴⁵

Âmûl'deki isyanı başarılı bir şekilde bertaraf eden Mâzyâr, Abbâsî halifesinin dikkatini daha fazla üzerine çekmemek için tebaasına karşı ılımlı bir politika izlemeye başladı.¹⁴⁶ Batıya askerî harekât düzenleyen Me'mûn, doğu tarafında karışıklıkların ortaya çıkmasını önlemek amacıyla Taberistan'ın yönetimini tamamen Mâzyâr b. Kârîn'e bıraktı. Buna binaen Taberistan ispehbedinin halifeye gönderdiği mektuplarında onun müttefiki anlamında "*Mevâli Emîrî'l-Mü'minîn*" unvanını kullanması, onun bölgede güçlü bir nüfuzuna sahip olduğunun göstergesiydi.¹⁴⁷ Başına buyruk bir şekilde davranma fırsatı yakalayan Mâzyâr, muhaliflerine gözdağı vermek için Hürmüz-Abâd kalesindeki esirlere oldukça kötü muamelelerde bulundu. Onların yemeklerini azaltıp diğer ihtiyaçlarını karşılamalarına bile müsaade etmedi. Muhammed b. Mûsâ ve kardeşinin hücrelerinde bir hasır parçası ve bir yastıktan başka hiçbir şeyin olmadığını belirten İbn İsfendiyar, esirlerin çoğunun mahrumiyetten öldüğünü ifade etmiştir.¹⁴⁸

Mâzyâr, Abbâsîlere yönelik hoşgörülü bir politika sürdürürken kendisine karşı olası bir saldırı ihtimali için tedbir amaçlı olarak Sâri ve Âmûl şehirlerinin etrafında hendekler kazdırıp mevcut kaleleri de onarmak suretiyle güçlendiriyordu. Halkı da bu inşaatlarda çalışması için zorluyordu. Ayrıca şehirlerin giriş ve çıkışlarına kuleler inşa ettirip nöbetçi askerler bırakıyordu. Böylece hakimiyetindeki topraklara tüm giriş ve çıkışları kontrollü bir şekilde sağlanıyordu.¹⁴⁹ Mâzyâr bölge sınırlarını güçlendirmek için hazırlık yaptığı sırada Me'mûn'un vefat haberi Taberistan'a ulaşmıştı. Onun yerine 833'te Mu'tasım halife olunca Mâzyâr'ın ispehbedliğini onadı. Mâzyâr, yeni halifeye karşı mutedil bir politika izleme gayreti içerisindeydi. Halifeye olan itaatinin bir göstergesi olarak ve ayrıca onun gözüne girmek amacıyla Taberistan'ın haracını tüm doğu bölgesinin bağlı

¹⁴⁵ V. Minorsky, *a. g. md*, s. 430; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 456.

¹⁴⁶ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 211.

¹⁴⁷ Yâ'kûbî, *Tarih*, c. 2, s. 476; Ahmet Güner, *a. g. md*, s. 198.

¹⁴⁸ Oktay Bozan, 'Taberistan Emiri Mâzyâr b. Karîn'in Abbasi İdaresine İsyanı', *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. XI, 2014, s. 79.

¹⁴⁹ Yâ'kûbî, *Tarih*, s. 476; İbn İsfendiyar, *a. g. e*, s. 164.

olduğu Horasan emiri Abdullah b. Tâhir'e vermek yerine doğrudan Bağdat'a göndermeye başlamıştı.¹⁵⁰

Mu'tasım halifeliğinin ilk yıllarında kendisini Taberistan ispehbediyle karşı karşıya getiren bir gelişme yaşamamıştı. Bu durum halifenin, Mâzyâr'a elinde esir olarak bulunan Muhammed b. Mûsâ'nın serbest bırakılmasını emrettiği zamana kadar devam etmişti. Ancak Mu'tasım, komutanının esir düştüğünden haberdar olunca Muhammed b. Abdullah'ı elçi olarak Mâzyâr'a göndererek serbest bırakılmasını istedi. Mâzyâr da Muhammed'in kendisine ihanet edip isyancılarla beraber hareket etmesinden dolayı onu serbest bırakmayacağını elçiye bildirdi.¹⁵¹ Bağdat'a dönen elçi Muhammed b. Abdullah, Mâzyâr'ın talebine olumlu yanıt vermediğini halifeye bildirdi. Mu'tasım'da emrini yerine getirmediği için Mâzyâr'a öfkelenildi ve böylece Abbâsî halifesi ile Taberistan ispehbedi arasında ilk problem zuhur etmiş oldu.¹⁵²

Abbâsîlerin Fars bölgesinin geneliyle birlikte özelde Horasan'dan sorumlu olan Abdullah İbn Tâhir ise Mâzyâr'ın İslami fetihler öncesinde Fars imparatorları tarafından kullanılan unvanları kendisi için kullanmaya başlamasından hoşnut değildi. Muhtemelen İbn Tâhir, Mâzyâr'ın, Cîl, Cîlan gibi unvanlarıyla övünmeye başlamasından beri fırsatını bulduğu takdirde Abbâsîlere yönelik isyan edeceğinin farkındaydı. Lakin elinde herhangi bir somut delil olmadığından dolayı Kârinî hanedanlığına yönelik girişimde bulunması söz konusu değildi. Ancak Mâzyâr, ödemesi gereken haracı göndermeyince Abdullah İbn Tâhir hemen harekete geçerek Mâzyâr'ın Bâvendî emiri Şapûr'u öldürdüğünü, halkına zulmedip onları zorla çalıştırdığını, emirlerini yerine getirmeyenleri ölümle cezalandırdığını, mecûsîlere birtakım ayrıcalıklar tanıdığını, camileri yağmaladığını ve hatta irtidat ettiğini bir mektup yazarak halifeye bildirdi.¹⁵³

Abdullah İbn Tâhir'in ardından bölge halkı da harekete geçerek Taberistan'da bulunan Ebû'l-Kasım Hârûn b. Muhammed'e gelip Mâzyâr'ın zulmüne maruz kaldıklarını ve ona müdahale etmemesi durumunda herkesi öldüreceğini halifeye bildirmesini istediler. Hârûn b. Muhammed de halkın bu şikayetlerini bir mektupla Mu'tasım'a bildirdi.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 456; Ahmet Güner, *a. g. md*, s. 198.

¹⁵¹ İbn İsfendiyar, *a. g. e*, s. 152-153; V. Minorsky, *a. g. md*, s. 430; Ahmet Güner, *a. g. md*, s. 198.

¹⁵² İbn İsfendiyar, *a. g. e*, s. 152-153.

¹⁵³ İbn İsfendiyar, *a. g. e*, s. 153-154; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 456; V. Minorsky, *a. g. md*, s. 430; Ahmet Güner, *a. g. md*, s. 198.

¹⁵⁴ İbn İsfendiyar, *a. g. e*, s. 153.

Irak'ta bulunan Halife Mu'tasım, bir taraftan Horasan valisi Abdullah İbni Tâhir'in diğer taraftan Hârûn b. Muhammed'in Taberistan'daki gelişmelerden kendisini haberdar etmeleri üzerine halkın maruz kaldığı problemlere karşı başta duyarsız davranıp tabiri caizse yangına körükle gitmemek için bölgedeki temel sorununun haraçtan kaynaklandığını ve bunu çözmesi durumunda tüm problemleri ortadan kaldıracığını düşündü. Buna binaen halife, Hemedan'da bulunan vergi amilini Taberistan'a göndererek oranın haracını toplamasını ve bölgenin genel valisi olan İbn Tâhir'e teslim etmesini emretti. Böylece Taberistan'ın haracı Horasan'a bir müddet sorunsuz bir şekilde gönderildi. Ancak durum halifenin umduğu gibi uzun süre devam etmedi. Çünkü Mâzyâr bu sırada haraç göndermeyi kesip isyan hazırlıklarına başlamıştı.¹⁵⁵

C. ABBÂSÎLERE KARŞI İSYAN ETMESİNİN NEDENLERİ

1- Tâhirîlere Karşı Olan Husumeti

Mâzyâr b. Kârin, Abbâsî Halifesi Me'mûn tarafından ispehbed olarak Taberistan'a görevlendirildiğinden beri Tâhirî hanedanlığından olan Horasan emiri Abdullah İbn Tâhir onu kendisine rakip olarak gördüğü için halifenin kararından memnun değildi. Ancak bu memnuniyetsizliğini Halife'ye bildirmek için bir sebep de bulamıyordu. Çünkü Mâzyâr ilk yıllarında önemli başarılar elde etmiş bunun sonucunda Taberistan'ın yönetimi kendisine verilmişti. Dolayısıyla Mâzyâr'ın Halife'nin nezdinde güçlü bir konuma sahip olduğunun bilincindeydi. Ayrıca Mâzyâr'ın ispehbed mertebesine yükseltilmesinin ardından bölgedeki yerel unvanlarla da kendisini övmesi, İbn Tâhir'in dikkatini daha da çok celbetmesine sebep oldu. Bundan dolayı Horasan emiri, Mâzyâr'ı Me'mûn'un gözünden düşürmek için fırsat kolluyordu. Tam bu sırada Mâzyâr'ın ödemesi gereken haracı göndermemesi, ona aradığı fırsatı sunmuş oldu. Abdullah İbn Tâhir bu fırsatı değerlendirerek Mâzyâr'ı halifeye şikâyet etmekle kalmayıp onun hakimiyeti altında olan halka tavrından dolayı onun aleyhine karalama propagandası başlattı. Mâzyâr da Tâhirî liderinin kendi aleyhinde halifeye mektuplar gönderdiğini öğrenince ona karşı husumet beslemekten kendisini alamadı. Onun yaptıklarına karşı tepki olarak Mu'tasım'a mektup göndererek ona: *"Ben haracımı ancak sana teslim ederim."* dedi. Mâzyâr, Abdullah İbn

¹⁵⁵ Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 495; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 432.

Tâhir'in kendisine muhalif olarak davranmasını bahane ederek halifeye kısa bir süre gönderdiği vergiyi kesmek suretiyle açık bir şekilde isyan etti.¹⁵⁶

2-Şuûbiyye Hareketlerinin Etkisi

Mâzyâr b. Kârin'in Tâhirîlere ödemesi gereken haracı Abbâsîlere vermeyi tercih etmesinin sebebi dış görünüş itibariyle halifeye itaat ettiğinin bir göstergesiydi. Ancak bu şekilde davranmasının asıl sebebi kendisinin Fars asıllı bir hanedanın üyesi olması dolayısıyla vergiyi doğrudan Müslümanların halifesine göndermek yerine bölgede bulunan diğer bir hanedanın reisine göndermeyi kendisi için bir boyun eğme ve alçak bir duruma düşme olarak addetmesiydi. Bir başka ifadeyle Emevîlerin son yıllarında İran topraklarında ortaya çıkan ve Abbâsî halifelerinden Me'mûn döneminde iyice güçlenip Halife Mu'tasım döneminde zirveye ulaşan şuûbiyye hareketinden etkilenmesinden dolayı Mâzyâr, Halife Me'mûn tarafından kendisine verilen İspehbed unvanıyla yetinmeyip Bişvâr-Hurşâd, Cîl ve Cîlan gibi yöresel lakaplarla kendisini övmüş ve milli duygularla hareket etmişti. Bu durum Mâzyâr'ın Horasan'da Tâhirî hanedanlığının reisi Abdullah İbn Tâhir'e karşı çıkmasına yol açtı.¹⁵⁷

Mâzyâr'ın Tâhirîleri bahane ederek bu şekilde davranması aslında bölgeyi Arapların hakimiyetinden kurtarmayı amaçladığını, bu minvalde vergiyi Abbâsîlere ödemeyi tercih ederek politik bir karar aldığını gösteriyordu.¹⁵⁸

3-Haydar b. Kâvûs el-Afşîn'in Mâzyâr'ı Kışkırtması

Mâzyâr b. Kârin'i isyana sevk eden önemli nedenlerden bir diğeri Haydar b. Kâvûs el-Afşîn'in Abdullah İbn Tâhir'e duyduğu nefretti. Bu durumun altında yatan sebep ise Halife Me'mûn döneminde Üsrûsene fethi için gönderilen ordunun komutanlığına Afşîn'in getirilmesiydi. Bölgeyi kontrol altına alan Afşîn, başarılarından dolayı Mu'tasım tarafından Azerbaycan valiliğine atanmıştı. Halife Afşîn'i daha sonra Bezz bölgesinde ayaklanan ve Abbâsîleri uzun bir müddet uğraştıran Bâbek'e karşı görevlendirdi. Bâbek

¹⁵⁶ Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 495-496; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 474; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve Vefâyetü'l-Meşâhiri'l-Alem*, 2. bs., *Daru'l Arabi*, h. 221-230, Beyrut, 2002, s. 16; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 432; Yâ'kûbî, *Tarih'i Yâ'kûbî*, c. 2, s. 477; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 10, s. 487; İbnü'l-Fakîh, *Muhtasar Kitâbü'l-Büldân*, s. 309; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefâ*, c. 2, Arslan Yayınları, İstanbul, 1981, s. 75.

¹⁵⁷ Mes'ûdî, *Mürücü'z-Zeheb*, Mektebetü's Saâde, Basra, 1965, s. 61; Muhittin Kapanşahin, 'Mu'tasım Dönemi İsyancılar' *Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007/2, S. 23, s. 356; Âdem Apak, 'Şuûbiyye', *DİA*, c. 39, 2010, İstanbul, s. 244-246.

¹⁵⁸ V. Minorsky, *a. g. md*, s. 430-431.

isyanını başarılı bir şekilde bastıran Türk komutan Afşîn, halife nezdinde büyük bir itibar kazanmış oldu. Afşîn'in kısa sürede yıldızı parlamınca Abbâsîlerin diğer bölgelerindeki valiler, onun Mu'tasım'ın yanındaki konumundan rahatsız olup halifenin nezdinde kendilerinden daha önemli bir role sahip olduğu için Afşîn'in itibarını sarsmanın yollarını aramaya başladılar.¹⁵⁹

Afşîn, Bâbek'le mücadele ettiği sırada elde ettiği tüm malları halifeye göndermeyip bir kısmını kendi mülkiyetine geçirmek amacıyla Nişâbur'daki akrabası ve aynı zamanda en güvendiği adamı olan Eşrosen'e gönderiyordu. Abdullah İbn Tâhir bundan haberdar olunca Afşîn'in Halife nezdindeki itibarını sarsmak için durumu derhal kendisine bildirdi. Mu'tasım da malların tetkiki için sorumluluğu kendisine verdiğini bildirdi. Buna binaen Abdullah İbn Tâhir'in Nişâbur'a gönderdiği müfettiş, yaptığı incelemeler neticesinde Bâbek'e ait malların Afşîn tarafından toplatıldığı haberlerini teyit etti. Bunun üzerine Abdullah İbn Tâhir Afşîn'e, Eşrosen ile yaptığı iş birliğinden haberdar olduğunu ve ayrıca durumu Halife'ye de bildirdiğini ilettili. Bundan dolayı Afşîn'le Abdullah İbn Tâhir'in arasındaki husumet alenen başlamış oldu.¹⁶⁰

Afşîn, Abdullah İbn Tâhir'in kendisine yönelik girişimlerini karşılıksız bırakmamak için Mâzyâr'la aralarındaki düşmanlıktan faydalanmak istedi ve Mâzyâr'a haber göndererek onu desteklediğini bildirdi. Ayrıca Halife'nin kendisine Horasan emirliği vaadinde bulunduğunu söyledi. Afşîn'in bu şekilde davranmasının asıl sebebi Abdullah İbn Tâhir'in sadece kendi aleyhinde halifeye olumsuz bilgiler vermesi değil, aynı zamanda Mu'tasım'ın Abdullah'ı valilikten azledeceğine dair duyum almasıyla birlikte ondan boşalacak Horasan yönetimini ele geçirme arzusuydu. Çünkü Afşîn, Mâzyâr ile İbn Tâhir'in karşı karşıya gelmesi durumunda İbn Tâhir'in Mâzyâr'a karşı üstün gelemeyeceğini ve bundan dolayı da Mâzyâr'a karşı mücadele etmesi için halifenin kendisini görevlendireceğini düşünüyordu. Afşîn'in bu girişimleri sonuçsuz kalmadı. Mâzyâr onun desteğinden emin olduktan sonra Halife'ye itaat etmekten vazgeçtiğini ilan edip dağlık bölgeleri ele geçirmek için hazırlıklara başladı.¹⁶¹

¹⁵⁹ Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 510; Hakkı Dursun Yıldız, 'Afşîn, Haydar b. Kâvûs' *DİA*, c. 1, İstanbul, 1988, s. 441-442.

¹⁶⁰ Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 494-495, 510-511; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 6, s. 432-433.

¹⁶¹ Taberî, *Tarih*, c. 7, s. 511; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 6, s. 432; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 10, s. 487; V. Minorsky, *a. g. md.*, s. 430; Ahmet Güner, *a. g. md.*, s. 198-199.

Abdullah İbn Tâhir'in gönderdiği mektup Halife Mu'tasım'a ulaşınca Mâzyâr'ın yaptıklarından dolayı öfkelenerek Horasan, Cûrcân, Kûmis ve Rey bölgelerinin genel valisi olan İbn Tâhir'e haber gönderip Mâzyâr'a karşı harekete geçmesini emretti.¹⁶² Bu durum Afşîn'i oldukça memnun etmişti. Zira özlemini duyduğu valilik makamını elde etme vaktinin geldiğini düşünüyordu.¹⁶³

D. MÂZYÂR B. KÂRİN'İN İSYAN İÇİN ALDIĞI TEDBİRLER

Kârinîler, Sâsânîler döneminde sahip oldukları toprakların hakimiyetini belli bir süre ellerinde bulundurmalarının yanı sıra, İslami fetihlerle birlikte Fars bölgesinin Abbâsîlerin kontrolü altına girdiği dönemde halifeye bağlı olarak siyasi varlıklarını devam ettirdiler. Mâzyâr b. Kârin gerek dedesinin gerekse babasının riyasetinde küçüklüğünden beri siyasetle iç içe bir ortamda yetişmesinin sonucunda liderlik vasıflarıyla mümeyyiz bir şekilde hanedanlığının başına geçti. Daha sonra bu tecrübesi sayesinde Bâvendîlerin saldırıları sonucunda büyük güç kaybeden hanedanlığını kısa sürede toparlayıp eski günlerine kavuşturmuştur. Bölgede etkili konuma geldikten sonra tüm Taberistan'ı hakimiyeti altına alan ve Abbâsîlere karşı isyan eden Mâzyâr, geçmişte edindiği siyasi tecrübelerini zekasıyla birleştirerek stratejisini Müslüman orduların bölgede fetih hareketlerine başladıkları tarihten itibaren Araplar karşısında mağdur olan yoksul ve fakir halkın desteğini almak üzerine kurdu.¹⁶⁴

İranlıların şuûbiyye akımından etkilenmeleri ve Mâzyâr'ı desteklemelerinin en büyük nedeni bölgedeki Arapların egemenliğinden kurtulup geçmişte Farsların sahip olduğu ihtişamlı günlere dönmenin hayallerini kurmalarıydı. Bu amaçla hayatlarını kaybetme pahasına Mâzyâr'a destek vermekten geri durmadılar. Diğer bir ifadeyle bölgenin Araplaşmasını hazmedemeyip onlara karşı direnmek için buldukları her fırsatı değerlendiriyorlardı.¹⁶⁵

Fars asıllı yoksul kesimin desteğini arkasına alan Mâzyâr, öncelikli olarak kontrolündeki topraklarda kendisine karşı tehlike arz eden Abbâsîlere sadık Farslar olarak bilinen Ebnâlarla birlikte zengin kesime yönelik operasyonu başlattı. Kendisi hakkında din değiştirdiğine dair iddiaların Halife'ye iletildiğini öğrenmesinin ardından onların üzerine

¹⁶² Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 474-475; İbnü'l-Fakîh, *Muhtasar Kitâbü'l-Büldân*, s. 309; Mes'ûdî, *Mürüccü'z-Zeheb*, c. 4, s. 61.

¹⁶³ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 81.

¹⁶⁴ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 81; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, c. 6, s. 433; V. Minorsky, *a. g. md.*, s. 430.

¹⁶⁵ V. Minorsky, *a. g. md.*, s. 430.

baskı yaparak zorla da olsa biat almaya çalışıyordu. Çünkü Mâzyâr, Abbâsî taraftarlarının muhtemel saldırı girişimlerini engellemeden başarıya ulaşamayacağını düşünüyordu. Bu düşünceden hareketle onların ileri gelenlerini rehin aldı. Böylece herhangi bir faaliyette bulunma ihtimalleri ortadan kaldırılmış oldu. Fakir halka da aristokratların mallarını kendilerine vereceği vaadiyle Abbâsîleri destekleyen güçlere saldırılarını emrediyordu.¹⁶⁶

Mâzyâr, Abbâsîlere karşı Azerbaycan topraklarında aynı dönemde isyan eden Bâbek'le tutuklanmasından önce mektuplaşip kendisini desteklemesini talep ediyordu. Bâbek'le mektuplaşmasının ardından muhtemelen onun tavsiyeleri neticesinde kendisine muhalif olan kesimlerden daha önce aldıkları rehinelere yetinmeyip komutanı Sürhâstân'a, Sâri ve Âmûl şehirlerinde daha fazla kişi tutuklamasını emretti. Bunun üzerine Sürhâstân büyük bir orduyla birlikte o iki şehre giderek özellikle ekseriyeti savaşabilecek durumda olanlardan müteşekkil yaklaşık yirmi bin kişiyi gözaltına aldıktan sonra Hürmüz-Abâd'taki hapishaneye gönderdi.¹⁶⁷

Mâzyâr'ın hazırlıklarını sürdürdüğü sırada Mu'tasım'ın h. 224 (838)'te Bağdat'tan Kirmanşâh bölgesine doğru yola çıktığı ayrıca Mâzyâr'la savaşması için Bâbek isyanını başarılı bir şekilde bastıran Türk komutan Afşîn'in, halife tarafından Rey şehrine gönderildiği haberleri halk arasında yayılmaya başlamıştı. Bundan dolayı insanların telaşa kapıldığını öğrenen Mâzyâr, öncelikle ülkenin teftiş edilmesine yönelik karar aldı. Ayrıca etrafta dolaşan haberler nedeniyle kendisine itaatten vazgeçen olursa daha önce almış olduğu haracın üç katını onlardan tahsil edeceğini, ancak itaat etmeye devam edenlerden belirttiği artış miktarını almayacağını halka ilan etti.¹⁶⁸

Mâzyâr bu şekilde bir çözüm yoluna başvurmasına rağmen yine de insanların korkularından dolayı kendisine itaat etmekten geri duracakları ihtimali yüzünden telaşa kapıldı. Bu sebeple halktan haraçlarını toplayan amillerden sorumlu Şâzân b. Fazl'a şöyle bir mektup göndererek halkın kaygılarının yersiz olduğunu onlara bildirmesini emretti: *“Orada dolaşan haberlerin farkındayız. Milleti tedirgin eden aslı astarı olmayan bu tür şayiaların Horasan ve Taberistan halkının cahilleri tarafından ortaya atıldığından haberdarız. Allah'ın kendilerine bahşettiği bu güven, emniyet, refah ve huzur nimetlerini*

¹⁶⁶ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 81; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 212.

¹⁶⁷ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 81; İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, c. 6, s. 433.

¹⁶⁸ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 81; Ahmet Güner, *a. g. md.*, s. 198.

inkâr ederek Rey şehrine ne zaman doğudan veya batıdan ister bir komutan olsun isterse küçük veya büyük fark etmeksizin bir elçi gelmeye dursun ki bu dedikoduları sürekli ortaya atmasınlar. Ayrıca düşmanlarımızla mektuplaşarak aramıza fitne sokmak ve devletimize karşı halkın kin beslemesini sağlamak amacıyla aldığımız tedbirler hakkında ileri geri konuşup aleyhimize asılsız haber yapanların başında da yine bu cahiller gelmektedir. Allah onların yalanlarını ortaya çıkarmasına rağmen ona karşı gelmekten sakınmadıkları için onları yaptıklarından alıkoymadı. Biz de tüm bunları memleketin sulh ve selameti için görmezden geldik. Ancak bunu görmezden gelmemiz onların davranışlarına devam etmelerine neden oluyordu. Biz de onları kontrol altına almak için haraçları geç toplamamız durumunda ‘Bu azledilmiş’, erken topladığımız zaman ise ‘Kesinlikle gelişen yeni bir olay vardır’ gibi şayialarını yayıyorlardı. Yaptıklarına karşılık Allah bize yeter ve ona tevekkül ederiz.”¹⁶⁹

Mâzyâr’ın isyan için finansman desteği de sağlaması gerekiyordu. Ancak Halife’nin Taberistan’a karşı harekete geçtiği haberi halk arasında yayıldıktan sonra Mâzyâr bu mektubu yazmakla hem insanların daha fazla tedirgin olmalarını önlemek, hem de olağanüstü bir durumun olmadığını belirterek vergi toplamalarında tabii bir durum olduğunu gösterme gayreti içerisindeydi.¹⁷⁰

Mâzyâr, Şâzân b. Fazl’a vergileri toplamaya başlamadan önce tüm sorumluluğun ona ait olduğunu ve işini azimle yapması durumunda kendisini mükafatlandıracağını söyledi. Şayet ihanet ederse kendisini çarımha gereceğini de ekledi. Vergilerin tescili için de Selh Teyma’nın görevlendirilmesini ve gözünü onun üzerinden ayırmamasını emretti. Çünkü haraçlar Mâzyâr’ın amacını gerçekleştirmesi için artık hayati bir öneme sahipti.¹⁷¹ Daha sonra Şâzân’dan bu mektubu haraç sahiplerine okumasını istedi. Orada hazır bulunanların diğerlerine de bildirmesini ayrıca bu konuda hiç kimseye taviz verilmeyeceğinin hatırlatılmasını emretti. Herhangi bir itirazın olması durumunda ise ibret almaları için Allah’ın daha önce Cûrcân ve Rey ahalisiyle birlikte onları destekleyenleri cezalandırdığı gibi onları da cezalandıracağı konusunda kendilerini uyarmasını söyledi.¹⁷²

Mu‘tasım’ın Afşîn’i Taberistanlılara karşı görevlendirdiğine ilişkin haberler, Mâzyâr’ın savaş için kısa bir zaman diliminde finansal destek sağlaması adına bir fırsat teşkil etmiş

¹⁶⁹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 82.

¹⁷⁰ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 82.

¹⁷¹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 82.

¹⁷² Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 82.

oldu. Çünkü haraçların toplanmasını isteyerek halkın dikkatini yayılan haberlerden alıp vergilerin üzerine çekmek suretiyle gündemi değiştirmesi gerekiyordu. Böylece hem insanların daha fazla korkuya kapılmalarını engelliyor hem de savaş durumunda ödemelerin gecikmesini önlemiş oluyordu.¹⁷³

Şâzân b. Fazl, Mâzyâr'ın mektubunun kendisine ulaşması üzerine halktan haraçları tahsil etmeye başladı. Durumun kritik olduğunun farkında olan Şâzân, daha önce yılda üç taksit şeklinde toplanan yıllık vergiyi bu defa iki aylık kısa bir süre zarfında topladı.¹⁷⁴

Haraç amilleri görevlerini tamamladıktan sonra Mâzyâr'ın idaresindeki Taberistan'ın iç güvenliğini tehdit edecek bir olay yaşandı. Sâri ve Âmûl'de Abbâsî taraftarlarının savaş durumunda itaatten vazgeçerek bir problem çıkarmamaları için grubun ileri gelenleri başta olmak üzere pek çok kişi rehin alındı. Fakat vergilerin toplanmasının hemen akabinde Sâri'de oğlu Ali b. Yezdad el-Attâr'ı rehin olarak veren babası, İspehbed'e muhalefet ederek kaçtı. Mâzyâr'ın Sâri valisi Ebû Salih, komutanı Sürhâstân'a bu durumu bildirdi. Daha sonra halkı toplayıp: *"Kralımız kendisine karşı gelmekten sakınmanız karşılığında size arzu ettiğiniz şeyleri vermeyi vaat etmişti. Ayrıca emin olmak için sizden rehinelere de almıştı. Ancak Ali b. Yezdad'ın babası biat edip oğlunu rehin vermesine rağmen yine de itaatten vazgeçti. Siz sözünüzü tutmazsanız ve sözünde durmayanları kınamazsanız, kral artık size nasıl güvenip hoşnut olacağınız şeyleri versin!"* Diyerek onları azarladı. İçlerinden bazıları önce: *"Madem böyle yaptı, rehinesini öldürelim ki başkasının kaçmasını engellesin!"* Dediler. Ebû Salih de: *"Bunu yapacak mısınız?"* Diye orada bulunanlara sordu. Onlar da dediklerini söyledikten sonra Vali rehinelere sorumlusuna haber göndererek Hasan b. Ali b. Yezdad'ı getirmesini emretti. Ancak bu teklifi ileri sürenler halkın geneli tarafından kınandıklarından dolayı söylediklerinden pişmanlık duymaya başladılar. Rehine şehre ulaştırıldığında Ebû Salih insanları tekrar bir araya toplayarak: *"Rehineyi öldürme fikrini ortaya attınız, şimdi bunu uygulamanın zamanıdır!"* Dedi. Esirin öldürüleceğinin anlaşılması üzerine bu defa onu kurtarmak adına vakit kazanmak için aralarından kâtip olan Abdülkerim b. Abdurrahman, Vali'ye: *"Bizden harçları iki ayda topladınız. Buna karşılık ona da iki ay mühlet tanıyın. Eğer bu süre zarfında babası geri dönerse onu öldürmeye gerek kalmaz, şayet dönmezse o zaman dediğimizi yaparız."* Diyerek ileri sürdükleri fikrin hatasını telafi etmeye çalıştılar.

¹⁷³ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 82.

¹⁷⁴ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 83; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 433.

Ebû Salih kâtibin söylediklerinden dolayı öfkeye kapılıp kendisiyle dalga geçtiklerini düşünerek onlara çok kızdı. Ardından muhafız başı Rüstem b. Barûvey'i çağırarak firarının çocuğunu asmasını emretti. Hasan b. Ali b. Yezdad idam edilmeden önce iki rekât namaz kılmak için kendisine müsaade edilmesini istedi. Namazını kıldıktan sonra İbn Barûvey kendisine verilen emri yerine getirdi. Komutan Sürhâstân, kendisine haber verilmesinden sonra Sâri şehrine gitti. Durumun daha fazla büyümesini önlemek amacıyla Sâri halkının Âmûl'e gitmelerini emretti. Oraya vardıklarında Sürhâstân, Sâri halkını ve Amûllüleri Halil b. Vindâspencan'ın sarayına toplayıp onları birbirlerine karşı şahit tutarak Mâzyâr'a itaat etmeye devam etmeleri halinde kendilerinden alınan vergilerin iki misli şeklinde onlara iade edileceğini söyledi. Muhammed b. Hafs'ın rivayet ettiğine göre Sürhâstân durumdan emin olmadığı için tedbiren komutan el-Levzcan'ı Sârililerin başına koyup kendisi de Âmûllülerin başına geçerek toplamda sayıları yirmi bin kişi olan esirleri iki şehir arasındaki Hürmüz-Abâd mevkesine götürüp kontrol altına aldı.¹⁷⁵

Sürhâstân'ın çoğunluğu savaşabilecek durumda olan esirleri bölgede hapsedmesinin ardından işler Mâzyâr'ın istediği gibi gitmeye başladı. Lakin Mâzyâr bununla yetinmeyerek muhaliflerini daha da savunmasız hale getirme gayesiyle önceden İran kralları tarafından Türklerin Taberistan'a saldırmalarını önlemek için Âmûl ve Sâri etrafında inşa etmiş oldukları surların yıkmasını emretti. Çünkü bu surlar onlarla kendileri arasındaki doğrudan ulaşımı engelliyordu. Sürhâstân da bunun üzerine yanına aldığı birliklerle bölgeye hareket edip halka güçlü olduklarının göstergesi olarak davul ve zurnalar eşliğinde surları yerle bir ederek muhaliflere adeta göz dağı verdi.¹⁷⁶

Mâzyâr, Âmûl ve Sâri'de kontrol tamamen sağlandıktan ve haraçlar topladıktan sonra komutanını gerekli güvenlik tedbirlerini alması için Temîşe şehrine gönderdi. Çünkü Cûrcân ile Taberistan arasındaki ulaşım Temîşe üzerinden kolay bir şekilde sağlanıyordu. Sürhâstân şehre ulaştığında bunu önlemek amacıyla ilk olarak Temîşe'den Hazar denizine kadar yaklaşık üç mil uzunluğunda bir sur inşa ettirdi. Ayrıca surların üzerine gözetim kuleleri yaptırıp etrafına da hendekler kazdırdı. Gözetim kulelerine de güvendiği adamlarını yerleştiren Sürhâstân, böylece şehre giriş ve çıkışları tamamen kontrolü altına almış oldu. Cûrcânlılar bu durumdan korkup canları ve malları için endişelenmeye

¹⁷⁵ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 83-84; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 433.

¹⁷⁶ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 84; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 433; V. Minorsky, *a. g. md*, s. 430.

başladılar. İçlerinden kendilerine saldırılacağını düşünen bir grup şehri terk ederek Nişabur'a kaçtı. Durumdan haberdar olan Abdullah İbn Tâhir, gelişmeleri Mu'tasım'a bir mektupla bildirdi.¹⁷⁷

Sürhâstân, Hürmüz-Abâd'da hapsedtiği Âmûllüler arasında problemler çıktığı haberini alması üzerine yanına güvendiği komutanlarını da alarak bölgeye doğru hareket etti. Oraya varınca Abbâsî sempatizanlarının kendilerini zayıf duruma düşürmek için kaos ortamı yaratma amacında olduklarını anladı. Onlara güvenmediğini bahane ederek Âmûllülerden iki yüz altmış genci gözaltına alıp onları öldürmeleri için kendisini destekleyen köylülere teslim etti. Onlar da komutanının emrini yerine getirerek gençlerin hepsini katlettiler. Ancak daha sonra yaptıklarından pişman olup başlarına bir şey gelebileceğinden dolayı korkmaya başladılar.¹⁷⁸

E. HALİFE MU'TASIM'IN MÂZYÂR B. KÂRİN'E KARŞI YAPTIĞI HAZIRLIKLAR

Halife Mu'tasım daha öncesinde Abdullah İbn Tâhir'in Taberistan İsphebedi'nin aleyhinde yazdığı mektuplardan dolayı ona karşı tavır almıştı. Horasan emiri h. 224 (838/839) yılında Mu'tasım'a tekrar mektup yollayarak bu sefer Mâzyâr b. Kârin'in isyan ettiğini bildirdi. Bunun üzerine halife ilk olarak İbn Tâhir'e haber gönderip ona karşı harekete geçmesini emretti.¹⁷⁹

Abdullah İbn Tâhir öncelikli olarak Sürhâstân'ın inşa ettirdiği surdan ve kazdırdığı hendeklerden dolayı telaşa kapılıp Nişabur'a kaçan Cûrcânlıların güvenliğini sağlamak amacıyla büyük bir ordu hazırlayıp komutasına da amcası Hasan b. Hüseyin b. Mus'ab'ı getirerek Cûrcân'a gönderdi. Bölgeye ulaşan Hasan b. Hüseyin karargahını hendeklere yakın bir noktada kurdurdu. Böylelikle hendeğin her iki tarafında da ordugahlar bulunuyordu. Ayrıca Sürhâstân ile İbn Tâhir'in arasında sadece hendek muhafız komutanları bulunmaktaydı.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 85; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 433.

¹⁷⁸ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 89-90.

¹⁷⁹ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 474-475; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 10, s. 491; Yâ'kûbî, *Tarih*, c. 2, s. 477; İbnü'l-Fakîh, *Muhtasar Kitâbü'l-Büldân*, s. 309; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, h. 221-230, s. 16; Yakût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. 4, s. 16.

¹⁸⁰ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 85; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 474; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 433.

Abdullah İbn Tâhir, aynı şekilde Hayyân b. Cebele komutasında dört bin kişilik bir orduyu teçhiz ederek Kûmis'e gönderdi. Hayyân da Mâzyâr'ın tedbir almış olduğu Şervin dağlarına yakın bir noktada karargahını kurdu.¹⁸¹

Halife Mu'tasım Horasan emiriyle eş zamanlı ve koordineli olarak bir kısmı Taberistanlılardan müteşekkil ordusunun başına Fars komutan Hasan b. Kârin'i görevlendirerek isyancıların üzerine gönderdi. İshak b. İbrahim'in kardeşi Muhammed b. İbrahim b. Mus'ab'ı da yardımcısı olarak görevlendirdi. Kısa süre zarfında ayaklanmayı bastırmayı hedefleyen Mu'tasım, gönderdiği ordularla yetinmeyip ayrıca Denbavend Valisi Mansûr b. Hasan'ı da Rey üzerinden Taberistan'a saldırması için vazifelendirdi. Mansûr b. Hasan'ın yerine de Ebû's-Sac'ı tayin ederek yönetimde oluşan boşluğu doldurmuş oldu.¹⁸²

Taberistan, Horasan ve Bağdat'tan gönderilen ordular tarafından kuşatılmıştı. Mâzyâr'ın onlara karşı koyabilmek için yeterli sayıda askeri yoktu. Bundan dolayı asker ihtiyacını karşılama gayesiyle hem onların sayısını artırmak hem de askerlerin temel gereksinimlerini karşılayabileceği parayı temin etmek için komutanı İbrahim b. Mihrân'ı ve kâtibi Ali b. Rabbin'i Hürmüz-Abâd bölgesindeki kaleye hapsettiği Abbâsî taraftarlarına ve aristokratlara gönderdi. Adamları muhataplarının kendilerini desteklemeleri için onlara: *“Düşmanlar tarafından etrafımız sarıldı. Sizi buraya getirdiğimizden beri bir beklenti içinde olduğum halde halife sizin için herhangi bir elçi göndermedi. Yani sizin hayatınız onun umrunda bile değil. Eğer onun için önemli olsaydınız muhakkak bir elçisini bize gönderirdi. Bilakis o sizin için elçilerini değil Taberistan için ordularını gönderdi. Aranızda savaşabilecek durumda olanlar bizim saflarımıza katılırlarsa onlardan almış olduğum haracın iki mislini ödeyeceğim. Buna güç yetiremeyenleri ise iki yıllık haraçlarını vermeleri durumunda serbest bırakacağım.”* Dedi.¹⁸³ Bunun üzerine önde gelenlerinden Mûsâ b. Hürmüz ez-Zahid, serbest bırakılması için iki yıllık haracını ödemeyi taahhütte bulundu. Adamları oradan ayrılıp bölgenin ileri gelenlerinden bir diğeri ve hapsedilmeden önce Mâzyâr'la ilişkileri iyi olan Ahmet b. Sûkeyir'e giderek ona: *“Sen İspehbed'le beraber yemek yerdin. Bir başkası onun yanında senin kadar rahat olamazdı. Ancak Mûsâ'nın haracı ödemeyi kabul etmesine rağmen sen neden kabul etmiyorsun?”* Diye sordular. Ahmet b. Sûkeyir'de dürüst bir şekilde ona

¹⁸¹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 85; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 433.

¹⁸² Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 85; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 433.

¹⁸³ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 86.

cevaben: “Mûsâ sizi oyalamak için taahhütte bulundu ancak bir dirhem dahi ödeyemez. Çünkü o, insanların içinde bulunduğu durumdan habersiz olduğu için haraç ödemeyi kabul etti. Ayrıca Mâzyâr elimizdeki tüm malları vergi memuruna teslim ettikten sonra bizi hapsetti.” Diyerek vergilerini ödeyecek durumda olmadıklarını söyledi. Bunun üzerine İbrahim b. Mihran ile Ali b. Rebbin oradan ayrılıp Mâzyâr’ın yanına giderek sadece Mûsâ b. Hürmüz ez-Zahid’in haracını ödemeyi kabul ettiğini ona bildirdiler. Bunun yanında İbn Sûkeyir’in cevabını da Mâzyâr’a iletiler. O sırada tutuklu bulunan Abbâsî taraftarlarından bir grup Mûsâ’ya İspehbed’in zor durumda olduğunu dolayısıyla haracını ödemelerine gerek kalmadığını ve buraya gelen heyetin paralarını yemekten başka hedeflerinin olmadığını söyleyerek onu kışkırtmaya çalıştılar. Mâzyâr da aradan birkaç gün geçince Mûsâ’nın taahhüt ettiği haracı almaları için adamlarını tekrar gönderdi. Ancak onu kışkırtan grubun girişimleri neticesinde Mâzyâr’ın gönderdiği amiller vergiyi alamadan geri dönmek zorunda kaldılar. Mâzyâr da İbn Sûkeyir’in haklı olduğunu ve onların kendisini oyalayarak halkla arasına fitne sokmak için uğraştıklarını anladı. Bundan dolayı öfkeye kapılan İspehbed, onların yaptıklarını karşılıksız bırakmamak için daha önce iki yüz altmış genci öldüren köylüleri çağırarak onlara: “Öncelikle hapiste olan haraç sahiplerinin hepsini öldürün daha sonra da onların kadınlarını ve mallarını alın!” Dedi. Fakat köylüler daha önce işledikleri cinayetten dolayı korktukları için Mâzyâr’ın emrini bu defa yerine getirmediler. Mâzyâr da aldığı tedbirlere güvendiği için bu meseleyle daha fazla ilgilenmedi.¹⁸⁴

Mâzyâr’ın almış olduğu güvenlik önlemleri neticesinde Abbâsî orduları Taberistan’a bir türlü giremiyorlardı. Ancak etrafında sıkı önlemler aldığı Temîşe şehrinin sınırında beklenmedik bir durum meydana geldi. Hasan b. Hüseyin karargahını kurduğundan beri sınırda nöbet tutan her iki tarafın askerleri birbirleriyle iletişim halindeydiler. Aynı şekilde gece nöbeti için sur tarafına yerleştirilen askerler ile Sürhâstân’ın adamları birbirlerine güvenmeye başlamışlardı. Vaktin ilerlemesiyle birlikte Sürhâstân’ın muhafızları karşı tarafla iş birliği yapıp buldukları yeri terk ettiler. Bunun üzerine Hasan’ın askerleri her iki tarafın komutanlarından habersiz bir şekilde sura girdiler. Diğer askerler de arkadaşlarının sura girdiğini görünce onların ardından harekete geçtiler. Hasan b. Hüseyin bu durumu fark edince ordusunun başına bir iş geleceğinden endişe ederek askerleri geri çevirmeye çalıştı. Ancak onları durduramayınca: “Allah’ım onlar

¹⁸⁴ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 87; V. Minorsky, *a. g. md*, s. 430.

benim emrime karşı gelip sana itaat ettiler. Allah'ım onlara yardım et!" Şeklinde Allah'a niyazda bulundu. Komutanlarından Kays b. Zincûveyh önderliğinde ilerleyen askerler bayraklarını Sürhâstân'ın karargahına diktiler. Sürhâstân da hamamda olduğu sırada Arapların suru aşip kışlasına girdikleri haberini alması üzerine hemen kaçmaya başladı. Daha sonra ordular herhangi bir engelle karşılaşmadan karargâhı tamamen kontrol altına alıp ganimetleri toplamaya koyuldular.¹⁸⁵

Askerler ganimet topladıkları sırada تنها bir köşede yaşlı bir adamın yardım istediğini duyunca sesin geldiği yere doğru yöneldiler. Yaşlı adamın Sürhâstân'ın kardeşi Şehriyâr olduğunu anlayınca onu tutukladılar. Havanın da kararmasıyla birlikte ganimetleri bırakarak karargahlarına dönüp Şehriyâr'ı komutanlarına teslim ettiler. Hasan b. Hüseyin de onu Sürhâstân'ın kardeşi olduğunu teyit ettikten sonra öldürdü.

Sürhâstân karargahından kaçarken yaklaşık beş fersahlık mesafe katettikten sonra açlığa ve susuzluğa daha fazla dayanamayıp dinlenmek için yolun kenarına çekildi. Tam dinlendiği esnada kölelerinden olan Cafer b. Vendamid arkadaşlarıyla birlikte onu fark ederek yanına yaklaştılar. Sürhâstân Cafer'e: *"Susuzluktan ölüyorum, bana su ver!"* Dedi. Cafer kendisine yanında suyu taşıyabileceği bir kabın olmadığını söyledi. Onun durumunun iyi olmadığını gören Cafer bunu fırsata çevirmek için yanındaki arkadaşlarına: *"Bu şeytan bize çok işkence yaptı. Onu teslim ederek neden sultana yakınlaşmayalım. Böylece kendimizi de güvence altına almış oluruz."* Dedi. Onlar da Cafer'in teklifini kabul ederek Sürhâstân'ı bir kütüğe bağladılar. Sürhâstân onlara kendisini bırakmaları karşılığında iki yüz bin dirhem bağışlayacağını, teklifini kabul etmeyip Mu'tasım'ın askerlerine teslim etmeleri durumunda ise Halife'nin kendilerine hiçbir şey vermeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Cafer: *"Parayı ver o zaman!"* Dedi. Sürhâstân: *"Benimle beraber gideceğim yere kadar gelin. Orada size vaad ettiğim miktarı ödeyeceğime dair söz veriyorum."* Dedi. Ancak Cafer ve adamları bunu kabul etmeyerek onu Hasan b. Hüseyin'e götürdüler. Hasan da onun öncelikle Sürhâstân olup olmadığından emin olmak için yanında bulunan Taberistanlı komutanlarından Muhammed b. Muğire b. Şube el-Ezdi ve el-Feth b. Kerat'a: *"Bu Sürhâstân mı?"* Diye sordu. Onlar da: *"Ta kendisi!"* Cevabını verdiler. Ardından Hasan, Muhammed b. Muğire'ye onu öldürmesini emretti. O da kendisine verilen emri yerine getirdi.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 87; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 434.

¹⁸⁶ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 88.

Sürhâstân Arapların gelenek ve göreneklerini öğrenmek amacıyla Iraklı şair Ebû Şas'ı yanına almıştı. Sürhâstân karargâhtan kaçınca orada kalan malların ve hayvanların gözetimini Ebû Şas sürdürdü. Hasan b. Hüseyin'in askerleri ganimetleri topladıkları sırada ona da saldırıp uhdesindeki bütün mallara el koydular. Saldırıda yaralanan Ebû Şas oradan kaçmayı başardı. Hasan b. Hüseyin'in kâtibi Abdullah b. Muhammed el-Kutkutî şair Ebû Şas'la karşılaşip onu tanıyınca kendisini komutanı Hasan'a götürüp teslim etti. Hasan ise ona eman¹⁸⁷ verip güzel bir şekilde ağırladıktan sonra Ebu Şas başından geçenleri ona anlattı. Hasan Iraklı şairden emirleri için bir kaside söylemesini istedi. O da: “*Aklımda Allah'ın kitabından başka ne varsa hepsi korkudan silindi! Bu halde nasıl şiir okuyabilirim!*” Diye cevap verdi.¹⁸⁸

Sürhâstân'ı etkisiz hale getiren Hasan b. Hüseyin, Kûmis'e gönderilen Hayyân b. Cebele ile Temîşe şehrine doğru gitti. Hayyân da orada Mâzyâr'ın yeğeni Kârin b. Şehriyâr'la mektuplaşip onu kendisine itaat etmesi için ikna etmeye çalışıyordu. Buna karşılık da dedesinden ve babasından kalan dağların yönetimini ona vermeyi vaat ediyordu. Çünkü Kârin b. Şehriyâr, Mâzyâr'ın en önemli komutanlarından birisiydi. Mâzyâr onu güvendiği adamlarının yanı sıra kendi kardeşi Abdullah b. Kârin'le beraber Temîşe şehrini savunmaları için görevlendirmişti. Kârin b. Şehriyâr onun vaadine karşılık Cûrcân sınırına kadar olan dağlık bölgeler de dahil olmak üzere Sâri şehrine girmesi konusunda ona yardımcı olacağını söyledi.¹⁸⁹

Hayyân b. Cebele, Kârin'e vaat ettiği yerleri Abdullah İbn Tahir'e bildirdi. O da isyanı kısa sürede bastırmak için onun teklifini kabul etti. Ayrıca Abdullah İbn Tâhir, Hayyân'a mektup göndererek Kârin'in ihanet etme ihtimaline karşın dikkatli olmasını ve ondan emin oluncaya kadar dağlık bölgelere girmemesini söyledi.¹⁹⁰

Hayyân b. Cebele, Kârin'e haber göndererek komutanlarının taleplerini kabul ettiğini bildirdi. Kârin b. Şehriyâr da Hayyân'ın vaadine karşılık taahhütte bulunduğu Sâri şehrine girebilmek için hazırlıkları başladı. Bir oyun tertip edip Abdullah İbn Kârin ve askerlerine ziyafet yemeği hazırladı. Onlar da bu yemeğe iştirak ettiler ve silahlarını bırakıp

¹⁸⁷ Eman: İslâm ülkesine girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen bir yabancıya verilen can ve mal güvencesi. Geniş bilgi için bkz; Nebi Bozkurt, 'Eman', *DİA*, c. 11, İstanbul, 1995, s. 75-77.

¹⁸⁸ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 89-90; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 435.

¹⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 435.

¹⁹⁰ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 89.

yemeklerini yedikten sonra tam dinlenecekleri esnada Kârin'in adamları onlara hücum edip ellerini bağladılar ve sonra da Hayyân'a gönderdiler. O da Kârin'in aralarındaki anlaşmaya bağlı kaldığından emin olunca ordusuyla birlikte Sâri şehrine girdi.¹⁹¹

Mâzyâr b. Kârin, en güvendiği komutanlarından biri olan amcasının oğlu Kârin b. Şehriyâr'ın kendisine ihanet ettiği haberini aldıktan sonra çok üzülmüştü. Mâzyâr, Kârin b. Şehriyâr kendisine karşı cephe almadan önce dağlık bölgelerin sorumluluğunu verdiği kardeşi Kûhyar'a haber göndererek yanına gelmesini emretmişti. Kârin'in ihanet etmesi üzerine Kûhyar da abisine: *"Hapishanende ekseriyeti demirci, dokumacı ve ayakkabıcı olan yaklaşık yirmi bin Müslüman tutuklu bulunmaktadır. Sen kendini bunlarla boşuna oyaladın. Oysa sana ihanet edenler kendi akrabaların ve güvendiğin insanlar. Şimdi sen bunlara ne yapacaksın?"* Diyerek onlarla daha fazla zaman kaybetmemesini tavsiye etti. Kardeşinin haklı olduğunu anlayan Mâzyâr, danışmanı Yahya b. el-Revz, kâtibi Ali b. Rebbin ve muhafız başı İbrahim b. Mihran'ı hapishaneye gönderip onlara tutukluları tahliye etmelerini ve şu mesajını iletmelerini emretti: *"Araplar evlerinizin bulunduğu bölgeye girdiler. Sizi karamsarlığa düşürmek istemiyorum ama onların haremlerinizi ve mallarınızı ellerinizden almasından korkuyorum. Şimdi size eman veriyorum, haydi gidin!"*¹⁹²

Mâzyâr kardeşinin yerine Dürrî adındaki komutanı tayin etti. Ancak amcasının oğlunun kendi aleyhinde hareket etmesinden dolayı yeni bir orduya ihtiyaç duydu. Bundan dolayı asker ihtiyacını karşılamak amacıyla kardeşi Kûhyar'a: *"Sen dağlık bölgelerin durumunu başkalarından daha iyi bilirsin."* Diyerek tekrar eski görev yerine gönderdi. Ayrıca Dürrî'ye de yanına gelmesini emretti. Mâzyâr, Dürrî geldiğinde Hasan b. Hüseyin'le savaşması için onu ordunun başında Temîşe şehrine gönderdi.¹⁹³

Sârililer, Sürhâstân'ın etkisiz hale getirilip ordusunun dağıldığını ve Hayyân b. Cebele'nin Sâri şehrine girdiğini haberi alınca bundan cesaret alarak Mâzyâr'ın adamlarına saldırdılar. Mâzyâr'ın Sâri emiri Mehristan b. Şehriz, bu saldırılardan kaçarak kurtuldu. Vali'nin şehri terk etmesiyle birlikte halk hapishaneyi basıp orada bulunan tutukluları serbest bıraktı.¹⁹⁴

¹⁹¹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 90.

¹⁹² Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 90; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 435-436.

¹⁹³ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 98; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 440.

¹⁹⁴ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 90; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 436.

F. KÛHYAR'IN İHANETİ VE MÂZYÂR B. KÂRİN'İN TUTUKLANMASI

Kûhyar abisinin dağlık bölgelerin yönetimini kendisinden alıp komutanı Dürrî'ye vermesinden sonra ona karşı buğz etmeye başlamıştı. Çünkü Taberistan'ın dağlık bölgelerinin atalarından kendilerine tevarüs yoluyla intikal etmesine rağmen idarenin onun hakimiyetinden alınıp başka hanedanlığa mensup birine verilmesinden dolayı Mâzyâr'ın kendisini hafife aldığı düşünüyordu. Durumu bir türlü kabullenemeyen Kûhyar, abisinden intikam almak için düşmanlarıyla iş birliği yapmaya karar verdi. Bunun için hem ülke içinde karışıklıklara sebep olabilme ihtimalinden dolayı hem de Taberistan'ı dört bir taraftan kuşatan düşmanların nazarında ispehbedin korktuğu izlenimini uyandırmak için Mâzyâr'a yanaşarak esirleri serbest bırakmasını sağlamıştı.¹⁹⁵

Şehre giden elçiler Hayyân b. Cebele'nin huzuruna çıkıp ona, Kûhyar b. Kârin'in onlara yardım etmek istediğini iletiler. Hayyân da taleplerinin hepsini kabul edeceğini söyledi. Daha sonra Muhammed b. Hafs, Ahmet b. Sûkeyir'i kastederek: *"Bu kim?"* Diye sordu. Hayyân, onun Sâri şehrinin şeyhi olduğunu ve Abdullah İbn Tâhir'in de kendisini gayet yakından tanıdığını söyledi. Bu arada Ahmet'in bindiği at Hayyân'ın dikkatini çekti. Ardından Kârin'in adamlarından olan Levzecan'a dönüp: *"Bu yaşlının atı, benzeri nadir bulunan güzel atlardan biridir."* Dedi. Levzecan da: *"O aslında Mâzyâr'ın atıydı!"* Deyince Hayyân: *"Öyleyse Mâzyâr'ın malı Emîrül-mü'minîn malıdır."* Diyerek atı ondan aldı. Ahmed b. Sûkeyir de Hayyân'ın kendisine yaptıklarından ötürü hiddetlenerek: *"Bu dokumacı köleye bakın hele! Benim gibi bu beldenin ileri gelen bir şeyhine nasıl davranıyor!"* Dedi. Bununla yetinmeyip daha sonra Kûhyar'a mektup yazıp şöyle dedi: *"Yazıklar olsun sana! Neden işini düzgün yapmayıp Emir Abdullah İbn Tâhir'in amcası Hasan b. Hüseyin gibi birini bırakarak bu dokumacı köleye sığınman yetmiyormuş gibi bir de kardeşini ona teslim ediyorsun! Ayrıca böyle yapmakla kendi değerini düşürüyorsun! Hasan b. Hüseyin'i bırakıp onun kölelerinden olan Hayyân'a meyletmekle onun sana karşı kin beslemesinden başka bir şeye sebep olmuyorsun."* Kûhyar b. Kârin onun mektubuna karşılık olarak: *"Aslında ben bu işi baştan yanlış yaptım ve ertesi gün onun yanına gideceğime söz verdim. Şayet Hayyân b. Cebele'ye muhalefet edersem bana savaş açıp kanımı, ailemi ve mallarımı istila etmesinden korkarım. Eğer onunla savaşa girersem mutlaka adamlarından bir kısmını öldürürüm. Fakat böyle yapmakla boş yere*

¹⁹⁵ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 98-99.

kan dökülmüş olur. Yaptığımız her şey alt üst olur ki bunun neticesinde aramıza kin ve nefret girer.” Cevabını verdi.

Ahmet b. Sûkeyir, Hayyân b. Cebele'nin yaptıklarından ötürü Kûhyar'ın ona itaat etmemesi için elinden gelen bütün çabayı sarf ediyordu. Bunun için bir plan tertip ederek Kûhyar'a şöyle yazdı: *“Konuşma gününüz geldiğinde adamlarından birini ona göndererek hasta olduğunuzu ve bundan dolayı gidemeyeceğinizi, iyileşmek için de iki üç güne ihtiyacınızın olduğunu söyleyin. Ayrıca sağlığıma kavuşsam da kavuşmasam da üç gün sonra oraya yine gelirim dersin. Biz de bu arada teklifini kabul etmesi için onu ikna etmeye çalışacağız.”* Ahmet böyle yapmakla Hayyân'ı oyalayarak Temîşe'de bulunan Hasan b. Hüseyin'e mektup gönderip onu pasif bir konuma getirmenin amacındaydı. Kûhyar da Ahmet'in haklı olduğunu düşünerek onun dediğini yaptı.¹⁹⁶

Sâri'de olan Muhammed b. Hafs ile Ahmet b. Sûkeyir, Kûhyar'ın teklifini kabul etmelerinin üzerine Şâzân b. Fazl'ı Temîşe'de bulunan Hasan b. Hüseyin'e göndererek ona Kûhyar'la ortak hareket ettiklerini, dolayısıyla Mâzyâr'ı süvarileriyle beraber yakalayıp kendisine teslim etmelerini istiyorsa derhal gelmesi gerektiğini, aksi durumda bu fırsatı bir daha elde edemeyeceğini söylemesini istediler.

Hasan b. Hüseyin haberi aldıktan hemen sonra hazırlıklarını tamamlayarak normalde üç günlük mesafede olan yolu bir gecede katetip sabah saatlerinde Sâri şehrine girdi. Abdullah ile Muhammed b. Hafs Hasan'ı yanlarına alıp sözde Kûhyar ile buluşmak için Hürrem-Abâd'a hareket edecek olan Hayyân'ın yanına gittiler.¹⁹⁷

Hayyân b. Cebele, Ahmet b. Sûkeyir'in aleyhinde yaptıklarından habersiz bir şekilde Hürrem-Abâd'da Kûhyar'ı beklediği sırada Hasan b. Hüseyin'in, bulunduğu yere gelmekte olduğu haberini alınca kendisini karşılamak için yola çıktı. Hasan b. Hüseyin, Hayyân'la karşılaşınca öfkeye kapılarak ona: *“Burada ne yapıyorsun? Şervin dağlarını fethettikten sonra buraya neden geldin? Oradakilerin ihanet ederek bugüne kadar yapmış olduğumuz her şeyi alt üst etmeyeceklerine dair sana kim güvence verdi? Derhal geri dön!”* Dedi. Beklenmedik bu durum karşısında şaşkınlığa uğrayan Hayyân komutanına: *“Benim buraya geliş amacım askerlerle birlikte silahları da alıp geri dönmektir.”* Dedi.

¹⁹⁶ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 90-92; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 475; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 436-437; V. Minorsky, *a. g. md.*, s. 431.

¹⁹⁷ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 92; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 437.

Bunun üzerine Hasan da ona vakit kaybetmeden Sâri'ye dönmesini ve ihtiyaç duyduğu şeyleri arkasından bizzat kendisinin göndereceğini söyledi.¹⁹⁸

Hayyân b. Cebele, komutanı Hasan b. Hüseyin'in emri üzerine hemen Sâri'ye gitmek üzere yola koyuldu. Şehre vardığında Abdullah İbn Tâhir'in, Vindad Hürmüz'ün kontrolündeki dağların en güvenilir yerlerinden olan Lebûre bölgesinde karargâh kurmasını istediği mektubu ona ulaşmıştı. Mâzyâr'ın mallarının çoğu da orada tutuluyordu. Ayrıca Hayyân'a, Kârin'in o mallardan istediği kadar alabileceğini söyleyip bu konuda onu engellememesini emretti. Kârin de orada bulunan Sürhâstân ve Mâzyâr'a ait tüm malları aldı. Bu arada Ahmet b. Sûkeyir'in, atına el koyduğu için Hayyân'ın aleyhinde yürüttüğü girişimler sonuç verdi. Nitekim komutanların nezdinde Hayyân'ın bir değeri kalmadığı gibi o zamana kadar yaptığı tüm işler de boşa çıkmış oldu. Hayyân kısa bir süre sonra Sâri'de iken vefat etti. Abdullah İbn Tâhir onun yerine Hasan b. Hüseyin'i görevlendirdi. Amcasına da tıpkı Hayyân'a söylediği gibi Kârin'in oradan istediği kadar mal alabileceğini söyleyip herhangi bir sorun çıkarmasını istemediğini bildirdi.¹⁹⁹

Hasan b. Hüseyin yoluna devam ederek Hürmüz-Abâd'a gitti. Muhammed b. Hafs ile Ahmet b. Sûkeyir, Hasan'ın geldiği haberini alınca onun huzuruna gittiler. O da yaptıklarından dolayı kendilerine teşekkür edip onları güzel bir şekilde ağırladı. Muhammed o sırada Kûhyar'a haber gönderip yanlarına gelmesini istedi. Kûhyar da haberi alır almaz Hürmüz-Abâd'a gitti. Hasan onu da aynı şekilde güzel bir şekilde karşıladıktan sonra bütün taleplerini kabul ettiğini bildirdi. Böylece Kârin b. Şehriyâr'dan sonra Kûhyar b. Kârin de kendi menfaati için abisine ihanet ederek onu terk etmiş oldu. Hatta Kûhyar ağabeyine öfkelenişinden dolayı Hasan'a, onun askerleriyle ilgili tüm bildiklerini söyleyip bunun yanı sıra Mâzyâr'ın isyan için Afşîn'le de mektuplaştığını bildirdi. Daha sonra Hasan b. Hüseyin ile Kûhyar, aralarında Mâzyâr'ın teslim edileceği tarihi de belirlediler.²⁰⁰

Hasan b. Hüseyin, Kûhyar'la yaptıkları iş birliğini ve ona vaat ettiği yerleri Abdullah İbn Tâhir'e mektupla bildirdi. İbn Tâhir de Kûhyar'a verdikleri bütün sözleri yerine

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 437.

¹⁹⁹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 93.

²⁰⁰ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 98; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 437-438; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 212.

getireceğine dair taahhütte bulundu. Ayrıca Hasan, Mu'tasım'a haber göndererek Afşin'in Mâzyâr isyan hazırlığındayken onunla mektuplaştığını bildirdi.²⁰¹

Kûhyar b. Kârin, Hasan b. Hüseyin'le anlaşma sağladıktan sonra ona verdiği sözü yerine getirmek için Hürmüz-Abâd'dan ayrılıp Mâzyâr'ın bulunduğu Lebûre'ye doğru yola çıktı. Abisinin yanına gidince ona düşmanların her taraftan kendilerini kuşattıklarını dolayısıyla onlarla baş edebilmek için yeterli sayıda adamlarının olmadığından ötürü Hasan b. Hüseyin'in yanına giderek kendileri için eman aldığını söyledi. Kûhyar bu sayede abisini Hasan b. Hüseyin'e Lebûre'de teslim edeceği için onun oradan çıkmasını engellemeye çalışıyordu. Diğer taraftan da abisinin yeni bir girişimde bulunmasına mâni olup Hasan b. Hüseyin'in işini kolaylaştırıyordu.²⁰²

Kûhyar b. Kârin amacını tam olarak gerçekleştiremedi. Mâzyâr, kardeşinin eman aldığını söylemesine rağmen yine de kendisini garantiye almak için daha önce Temîşe şehrine yolladığı Dürrî'ye onun kardeşi olan Bezr-Çeşne komutasında yardımcı bir birlik gönderdi. Bezr-Çeşne, er-Rûyân ile Rey sınırında Dürrî'nin karargahına yakın bir noktada düşmanların şehre girmelerini engellemek için Kelârlı Rüstem'in oğulları Muhammed ve Cafer ile birlikte er-Rûyân'ı iyi bilen iki komutanını görevlendirdi.

Hasan b. Hüseyin, bu durumdan haberdar olunca Rüstem'in oğulları Cafer ve Muhammed ile mektuplaşarak onlara vaatlerde bulunup kendi safına geçmeleri için ikna etmeye çalıştı.²⁰³

Abdullah İbn Tâhir, Hasan b. Hüseyin'in gönderdiği yardımcı birliğin komutanlığına Muhammed b. İbrahim'i getirmişti. Muhammed ordusuyla birlikte Dürrî'nin olduğu bölgeye doğru harekete geçti. Dürrî savaş taktiğini iyi bilmekle birlikte Mâzyâr'ın en güvendiği komutanlarının başında gelmekteydi. Dürrî yardımcı birliklerin takviye edilmesiyle birlikte düşman karşısında daha güçlü bir konuma gelmiş oldu. İki ordu karşı karşıya geldiklerinde beklenmedik bir gelişme meydana geldi ve Hasan b. Hüseyin'in çabaları kendi lehine sonuç verdi. Çeşitli vaatlerde bulunarak yanına çektiği Muhammed ve Cafer kardeşler Rûyân'lı komutanlarla anlaşarak Muhammed b. İbrahim'in safına katıldılar. Dürrî de o sırada askerleriyle birlikte karargahındaydı. Komutanlarının kendisine ihanet ettikleri haberini aldığı anda oldukça kederlenmişti. Dürrî'nin askerleri bu

²⁰¹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 98.

²⁰² Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 93; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 438.

²⁰³ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 100.

gelişme üzerine zayıf duruma düştükleri düşüncesine kapılarak her biri kendi güvenliğini sağlamanın peşine düştü. Böylelikle başlangıçta güçlü sayılabilecek Dürrî'nin ordusu henüz savaş başlamadan dağıldı. Dürrî hem Muhammed b. İbrahim'e karşı koyabilmeleri hem de onların güvenliğini sağlaması için kardeşini Deylem'e yollayıp onlardan asker göndermelerini istedi. Böylelikle Deylemlilerden yaklaşık dört bin asker Dürrî'nin çağrısı üzerine onun ordusuna katıldı. Her iki taraf ormanlık alanda karşı karşıya geldiler. Dürrî savaşın başında karşı tarafa ağır kayıplar verdirdi. Ancak Muhammed b. İbrahim'in askerlerinden Find b. Hacibe, Dürrî ile karşı karşıya geldikten sonra onu yaralayıp esir olarak ele geçirdi. Bunun ardından Dürrî'nin ordusundaki diğer askerler kaçmaya başladılar. Bu sırada kardeşi Bezr-Çeşne de yakalanmıştı. Ardından iki kardeş Muhammed b. İbrahim'in huzuruna götürüldüler.²⁰⁴

Muhammed b. İbrahim'in adamları Dürrî ile savaştıkları sırada Mâzyâr kendi sarayındaydı. Kûhyar da Muhammed b. İbrahim'in, abisinin bulunduğu bölgeye girmesini sağlamıştı. Mâzyâr, yaya ve atlı birlikler kendi kalesine dayanana kadar komutanı Dürrî'nin düşmanlarıyla çarpıştığından habersizdi. Askerler kaleyi muhasara altına alınca kaçmak için fırsat bulamayan Mâzyâr esir düştü.²⁰⁵

Mâzyâr'ın tutuklanmasıyla ilgili diğer bir rivayet ise kendisi avda olduğu sırada Muhammed b. İbrahim'in askerleri tarafından kuşatıldığı daha sonra askerlerin Mâzyâr'ı alıp Dürrî'nin olduğu tarafa gittikleri ve orada Dürrî'yi de esir alarak ikisini Muhammed b. İbrahim'in yanına götürdükleri şeklindedir.²⁰⁶

Yukarıda her iki rivayetten de anlaşılacağı üzere Mâzyâr henüz tutuklanmadan önce komutanı Dürrî'nin düşmanlarıyla çarpıştığından habersizdi. Bunun nedeni ise kardeşi Kûhyar'ın kendisi için eman aldığı söylenmesinin ardından rehavete kapılıp kendisini gerçekten güvende hissetmesiydi. Kardeşi Kûhyar'ın girişimleri neticesinde Mâzyâr yakalanmıştı.

Hasan b. Hüseyin, Kûhyar'ın Mâzyâr'ı Lebûre'de kendisine teslim etmesi için kararlaştırdıkları tarihten bir gün önce Sâri'den yanına sadece üç Türk askeri olarak yola çıktı. Lebûre'den önce diğer bölgelerde de askerlerin durumunu teftiş etmek için yola erken çıkan Hasan Ürm vadisine giderken Mâzyâr'ın adamlarından İbrahim b. Mihran'la

²⁰⁴ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 100-101.

²⁰⁵ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 99.

²⁰⁶ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 99; V. Minorsky, *a. g. md*, s. 431.

karşılaştı. Bölgeyi iyi bilmesinden dolayı onu kendisine kılavuzluk etmesi için yanına aldı. Ürm vadisine yaklaştıklarında riskli bir bölgede olmalarından dolayı korkuya kapılan İbrahim b. Mihrân Hasan'a: "*Efendim burası öyle bir yerdir ki buradan ancak bin süvari ile geçilebilir. Dolayısıyla buradan gitmemenizi tavsiye ederim.*" Dedi. İbrahim, Hasan'ın kendisini ona kılavuzluk etmesi için yanına aldığından henüz haberdar değildi. Hasan, İbrahim'e bağırarak: "*Yoluna devam et!*" Dedi. Neye uğradığını şaşırان İbrahim yanındakilerle birlikte tehlikeli olan bu yoldan geçerek herhangi bir silahlı adamla karşılaşmadan Ürm vadisine vardı. Ardından Hasan Hürrem-Abâd yolunun hangi tarafta olduğunu ona sordu. İbrahim de yolu tarif edince kendisine kılavuzluk etmeye devam etmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine iyice endişelenmeye başlayan İbrahim b. Mihrân Hasan'a: "*Yalvarırım bana, kendinize ve yanınızdakilere acıyın!*" Dedi. Sinirlenen Hasan ona bağırıp çağırarak hakaret ettikten sonra İbrahim kendisini serbest bırakması için ona: "*Allah seni onurlandırsın! Senin benim boynumu vurman Mâzyâr'ın beni öldürmesinden veya Abdullah İbn Tâhir'in beni suçlamasından daha hayırlıdır!*" Dedi.

Bu çıkışından herhangi bir sonuç elde edemeyen İbrahim, Mâzyâr'ın başına gelenlerden habersiz bir şekilde yol boyunca helak olacaklarını ya da Mâzyâr'ın onun yerini ifşa ettiği için kendisini öldüreceğini düşündü. Güneş battıktan sonra Hürrem-Abâd'a vardıklarında diğer birlikler de Hasan b. Hüseyin'e katıldılar. Bunun üzerine Yakup b. Mansur'un komutasındaki orduyu Taalkaniye'ye doğru gönderdi. İbrahim'le birlikte Hürrem-Abâd'da kalan Hasan, Kays b. Zinceveyh'i Kûhyar'ı karşılamak için Lebûre cihetine gönderdi. Ordularını gönderdikten sonra yanındakilerle birlikte akşam namazını kıldıktan sonra uzaktan yanan bir ateş gördü. Gelenlerin Kûhyar ve yanındakiler olup olmadığını öğrenmek için İbrahim'e Lebûre'nin nerede olduğunu sordu. O da Lebûre yolunun ateşin görüldüğü tarafta olduğunu söyleyince Hasan herhangi bir şey sormadan onların gelmelerini bekledi. İbrahim merakla ne olacağını beklediği sırada gelenlerin Mâzyâr ile Kûhyar olduğunu görünce şaşkınlık içinde kaldı.²⁰⁷

Kûhyar, Hasan b. Hüseyin'e verdiği sözü tutarak belirlediği vakitte abisini ona teslim etti. Mâzyâr, Hasan'ın huzuruna getirildiğinde ona: "*Ey Emir!*" Diye seslendi. Ancak Hasan

²⁰⁷ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 93-94; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 438.

ona cevap vermedi. Mâzyâr'ın özel olarak korunması için adamlarından Tâhir b. İbrahim ve Evs el-Belhî'yi görevlendirdi.²⁰⁸

Mâzyâr'ın teslim edildiği gece onun adamlarından bir grup gizlice Kûhyar'ın yanına gidip: *“Askerler savaşmak için sabırsızlanıyor. Birakın onların hakkından gelelim. Böylece siz de adınızı tarihe yazdırırsınız. Ayrıca Araplar sana bir şeyler verecekler diye güvenme. Çünkü onlar sözlerine sadık kimseler değildir.”* Diyerek Hasan'ın askerlerine saldırmak için müsaade istediler. Ancak Kûhyar, dağların kendi hakimiyetine verildiğini söyleyerek karşı koymalarını engelledi.

Hasan b. Hüseyin ertesi gün sabah saatlerinde Mâzyâr'ı, görevlendirdiği korumalarıyla birlikte Sâri şehrine gönderdi. Çünkü Hasan; Kûhyar'ın, kendisine ihanet edebileceğinden şüphelendiği için Muhammed b. İbrahim'e haber göndererek Mâzyâr'ı teslim almak amacıyla Hürrem-Abâd'a gelmesi için haber gönderdiğini anlamıştı. Bundan dolayı Hasan ondan önce davranıp Mâzyâr'ı aceleyle Sâri'deki karargahına gönderdi. Ayrıca Kûhyar, abisini Hasan'a teslim edince ona karşı savaş açmasından korktuğu için gerekli hazırlıklarını yapmıştı. Durumun farkına varan Ahmet b. Sûkeyir, Kûhyar'a kendisi için Abdullah İbn Tâhir'den eman aldıklarını söyleyerek yanlış bir harekette bulunmaması için onu uyardı. Hasan b. Hüseyin de atına binip Mâzyâr'ın mallarını almak için Hürrem-Abâd'a doğru yola çıktı. Muhammed b. İbrahim Kûhyar'ın haberi üzerine Hürrem-Abâd'a doğru gidiyordu. Hasan, Bâbek vadisinde Muhammed'le karşılaşınca şüphelendiği durumun doğru olduğunu anladı ve ona: *“Ey Ebû Abdullah! Nereye gidiyorsun?”* Dedi. O da: *“Mâzyâr'ı almak için Hürrem-Abâd'a gidiyorum”* Şeklinde karşılık verince Hasan ona: *“Kûhyar onu bana getirdi ve ben de onu sabah Sâri'ye gönderdim.”* Dedi. Muhammed b. İbrahim bu duruma oldukça şaşırılmıştı. Hasan ise Kûhyar hakkındaki düşüncelerinde haklı olduğunu anladı. Lakin bunu Muhammed'e hiçbir şekilde belli etmeden beraberce Hürrem-Abâd'a doğru gittiler.²⁰⁹

Hasan b. Hüseyin ile Muhammed b. İbrahim Hürrem-Abâd'a vardıklarında ilk olarak Mâzyâr'ın sarayını yakıp mallarına el koydular. Kardeşlerini ise Sâri'deki karargâha gönderip orada hapsedtiler. Hasan da Hürrem-Abâd'da emniyeti sağladıktan sonra Sâri

²⁰⁸ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 95; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 438-439.

²⁰⁹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 95.

şehrine dönüp orada kaldı. Mâzyâr ise Hasan'ın konakladığı yere yakın bir çadıra nakledilerek orada hapsedildi.²¹⁰

Muhammed b. İbrahim Mâzyâr'dan ve ailesinden kalan mallarla ilgili Hasan'la görüşmek için Hürrem-Abâd'dan Sâri'ye gitti. Hasan'la mallar hakkında tartışan İbrahim bundan herhangi bir sonuç elde edemeyince mevzuyu çözüme kavuşturması için Abdullah İbn Tâhir'e mektup göndererek onun vereceği kararı beklediğini söyledi. Abdullah da gönderdiği mektupta cevap olarak Hasan'a, Mâzyâr'ı ve aile fertlerini yanındaki mallarla birlikte Mu'tasım'a göndermek için Muhammed b. İbrahim'e teslim etmesini emretti. Ayrıca ondan Mâzyâr'ın mallarını saymasını istedi. Bunun üzerine Hasan da Sâri şehrinin önde gelenlerinden müteşekkil bir heyetle beraber kardeşi Kûhyar'ı huzuruna çağırdıktan sonra Mâzyâr'ı mal varlığı hakkında ifade vermesi için getirmelerini emretti. Sorguya çekilen Mâzyâr, mallarının çoğunun hazinedarların elinde olduğunu itiraf etti. Daha sonra orada bulunanlara: *"Şahit olun ki yanıma aldığım malların tamamı doksan altı bin dinar, on yedi parça zümrüt, on altı parça kırmızı yakut, içinde farklı renkte elbiselerin olduğu sekiz deve yükü kadar deri, altın ve mücevherattan yapılan bir taç ve kılıç, ayrıca mücevheratla süslenen altın bir hançerle birlikte kıymeti on sekiz milyon dirhem tutarında olan elmaslarla dolu büyük bir hokkadan ibarettir."* Dedi. Hasan şahitlerin huzurunda bu malları Abdullah İbn Tâhir'in hazine bekçisi olan Muhammed b. Sabah'a teslim etti. Mâzyâr'ın hazinedarlarının yanında olan malları için de kardeşi Kûhyar kefil oldu. Hasan şahitler huzurunda bunu kabul ettiğini bildirdi.²¹¹

Mâzyâr'ın Hristiyan olan kâtibi Ali b. Rebbin'in ifade ettiğine göre, onun bu kadar malı yanına almasındaki maksadı kardeşi Kûhyar'ın, kendisine Hasan'dan eman aldığını söylemesi üzerine kendileri ve ailesi için eman vermesi ve atalarından kalma yerleri iade etmesi karşılığında haraç olarak vermektir. Ancak insanlardan bir dirhem dahi almaktan sakınan Hasan onuruna bu denli düşkün olduğu için bunu kabul etmedi.²¹²

Mâzyâr sorguya çekildikten sonra Hasan b. Hüseyin, öldürdüğü Dürrî'nin başıyla birlikte Mâzyâr'ı, Abdullah İbn Tâhir'e gönderdi. Kûhyar, İbn Tâhir'in huzuruna getirilince ona abisi ile Afşîn'in mektuplaştıklarını söyledi. Bunun üzerine Abdullah, Mâzyâr'ın yazışmaları vermesine karşılık Mu'tasım'ın onu affetmesi için çabalayacağına dair söz

²¹⁰ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 95; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 439.

²¹¹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 96; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 439.

²¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 439.

verdi. Mâzyâr da başka bir çaresi kalmadığından affedilebilme ümidiyle kardeşinin söylediklerini tasdik edip söz konusu mektupları Abdullah İbn Tâhir'e verdi. Abdullah da İshak b. İbrahim'i Mâzyâr'ı ve mektupları teslim etmesi için halifeye gönderdi. Ayrıca İshak'ı mektupların başına herhangi bir şey gelmemesi için onları Emîrû'l-mü'minîn'den başka birine vermemesi konusunda tembihledi. Elçisi de mektupları Mu'tasım'a teslim ederek emri yerine getirdi.²¹³

İbn İsfendiyar ise *Tarihu Taberistan* adlı eserinde Abdullah İbn Tâhir'in Mâzyâr'ı Halife Mu'tasım'a gönderirken yolda ona kısa bir süre eşlik ettiğini ifade etmekte ve bu esnada aralarında geçen şu olayı aktarmaktadır: “*Mâzyâr yolculuk sırasında askerlerden kavun istedi. Onlar da bu talebini Abdullah İbn Tâhir'e bildirdiler. Abdullah da onu yanına getirmelerini emretti. Mâzyâr getirilince İbn Tâhir ona istediği şeyleri ikram etti. Ardından ona 'Ben merhametli bir emirim. Halifenin seni affetmesi için aracı olacağım.'* dedi. Mâzyâr da ona ‘İnşallah senin ricanı kabul edecektir.’ dedi. Abdullah İbn Tâhir kendisine biraz daha yakın hissetmesi için ona bir ziyafet hazırladı. Mâzyâr'a aklı başından gidene kadar içki verdi ve sarhoş olduğunda ona neden isyan ettiğini ve Afşîn’le mektuplaşmış mektuplaşmadığını sordu. ‘Eğer doğru söylersen halifenin seni affetmesi için aracı olacağım.’ diye de ekledi. Mâzyâr sarhoş durumdayken Abdullah’a Afşîn’le mektuplaştığını söyleyip yazışmaları kendisine verdi. Ayrıca onunla, Araplardan bağımsız olup eski Sâsânî imparatorluğunu yeniden canlandırmak için anlaştığını da itiraf etti.”²¹⁴

İbn İsfendiyar dışındaki kaynaklarda bu rivayet hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Rivayetin sonu Abdullah İbn Tâhir'in Mâzyâr'dan istediğini aldıktan sonra onu halifeye gönderdiği şeklindedir.

G. KÛHYAR B. KÂRİN'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Hasan b. Hüseyin, Mâzyâr'ı Abdullah İbn Tâhir'e gönderdikten sonra onun diğer mallarını alması için kefil olan kardeşi Kûhyar'dan Hürrem-Abâd'taki Lebûre bölgesine gitmesini istedi. Ona malları yüklemesi için ihtiyacı olan katırları karargâhtan alabileceğini söyledi. Ayrıca güvenlik için süvari birliklerinden müteşekkil bir orduyu da

²¹³ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 98-99; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 10, s. 487; Mes'ûdî, *Mürücü'z-Zehab*, c. 4, s. 61; Yakutî, *Mu'cemül-Büldân*, c. 4, s. 16; Ahmet Cevdet Paşa, *Kisâs-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, s. 75; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 212.

²¹⁴ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 154.

yanına almasını istedi. Kûhyar katırları almayı kabul etti ancak süvari birlikler için Hasan'a: "*Buna ihtiyacım yok.*" Diyerek kendi adamlarıyla beraber yola koyuldu. Kûhyar malların bulunduğu yere varduktan sonra onları toplayıp katırlara yüklemeye başladığı sırada Mâzyâr'ın Deylem'den gelen yaklaşık iki bin iki yüz kadar askeri tarafından etrafı sarıldı. Askerler: "*Sen bizim efendimize ihanet edip Araplara teslim ettin. Şimdi de mallarına mı el koyuyorsun?*" Dedikten sonra Kûhyar'a ve yanındakilere saldırmaya başladılar. Kısa süre sonra Kûhyar'ı tutuklayarak hapsedtiler. Havanın kararmasıyla birlikte de onu öldürdüler. Geride kalan mallara ve katırlara ise el koydular. Böylece Mâzyâr'ın askerleri Kûhyar'a ihanetin bedelini ödeterek emirlerinin intikamını aldılar.

Hasan b. Hüseyin'e Kûhyar'ın öldürüldüğü haberi ulaşınca hemen bir ordu teçhiz edip bölgeye gönderdi. Ayrıca Kârin'e haber göndererek onun da gitmesini emretti. Hasan'ın gönderdiği ordular Mâzyâr'ın adamlarıyla çarpıştıktan sonra onların bir kısmını tutukladılar. Esir edilenler arasında askerlerin başında olup onları hücumu sevk eden Mâzyâr'ın yeğeni Şehriyâr b. Musmûğan da bulunuyordu. Kârin, onu Abdullah İbn Tâhir'e gönderdi. Ancak yolda Kûmis şehrine vardığı sırada öldü. Muhammed b. İbrahim diğer kaçıranların peşine adamlarını gönderdi. Askerler kaçmaya çalışanları yakalayıp Sâri şehrinde bulunan Muhammed b. İbrahim'e getirdiler. Böylece Hasan b. Hüseyin Kûhyar'a yapılanları karşılıksız bırakmamış oldu.²¹⁵

H. MÂZYÂR B. KÂRİN'İN SÂMERRÂ'YA GÖTÜRÜLMESİ

Mâzyâr'ın tutuklanmasının ardından onu halifeye kimin gönderdiği hususunda birbirinden farklı ve aynı zamanda çelişen rivayetler bulunmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Taberî'ye göre Abdullah İbn Tâhir, Mâzyâr'ı Mu'tasım'a göndermek için İshak b. İbrahim'i görevlendirmiştir.²¹⁶

İbnü'l-Esîr'e göre ise Hasan b. Hüseyin Mâzyâr'ı ele geçirdikten sonra ertesi gün onu Yâkub b. Mansûr'a teslim ederek Sâmerrâ'ya göndermiştir.²¹⁷

Bu rivayetlerle birlikte İbni Kesîr'in aktardığı bilgilere baktığımızda Mâzyâr'ın Sâmerrâ'ya gönderilmeden önce Abdullah İbn Tâhir'le görüştüğü belirtilmiştir.²¹⁸

²¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 440.

²¹⁶ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 98-99.

²¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 439.

²¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 10, s. 487.

İshak b. İbrahim, h. 225 (839-840) yılının Şevval ayında Mâzyâr'ı Deskire bölgesinden Sâmerî'ya getirmiştir. Ardından Halife'nin huzuruna çıkıp Mâzyâr'la birlikte İbni Tâhir'in kendisine verdiği mektupları ve ona ait malları eksiksiz bir şekilde teslim etmiştir.²¹⁹

I. SORGULANMASI VE ÖLÜMÜ

Mâzyâr, Sâmerî'ya getirildikten kısa bir süre sonra Mu'tasım onu hesaba çekmek için huzuruna getirmelerini emretti. 5 Zilkade 225 (6 Eylül 840)'te sorgulanan Mâzyâr, halifeye kendisini isyana teşvik edenin Afşîn olduğunu söyledi. Nitekim daha önce Abdullah İbn Tâhir ikisinin mektuplaştığını halifeye bildirmiş ve aralarındaki yazışmaları da ona göndermişti. Mâzyâr'ın itirafı üzerine halife, tutuklu bulunan Afşîn'in onunla yüzleştirilmesini emretti. Afşîn önce Mâzyâr'ı tanımazlıktan geldiyse de daha sonra onu tanıdığını itiraf etti. Mu'tasım ona Mâzyâr'ın kendisine mektup yollayıp yollamadığını ve isyana teşvik edip etmediğini sordu. Afşîn onunla mektuplaştığını inkâr edince Mâzyâr: *“Onun kardeşi Hâş, Kûhyar'a mektup yollayarak ikimiz ve Bâbek dışında bu dine yani mecûsîliğe hizmet edecek başka kimse yoktur dedi. Bâbek düşüncesiz hareket ettiği için öldürüldü. Onu kurtarmak için uğraştıysam da akılsızlığı onu ölüme sürükledi. Eğer sen isyan edersen halifenin benim dışımda sana karşı göndereceği bir adamı yoktur. Ben de profesyonel askerler ve süvari birliklerden müteşekkil bir orduya sahibim. Eğer sen ona yönelecek olursan Mağriplilerin (Mısırlı ordular), Arapların ve Türklerin dışında hiç kimse bizimle savaşamayacaktır. Araplar köpek gibidir! Onlara ekmek uzatıp sonra da boyunlarını koparırın. Bu sinekler (Mağripliler) ise kellecidir. Şeytanın çocukları Türklere gelince ise onların okları bittiği zaman hepsini öldürmen an meselesidir. Sonra da din (Mecûsîlik) acem diyarında eski gücüne geri döner.”* Dedi. Afşîn de buna karşılık: *“Bu adam Hâş ile onun kardeşi Kûhyar arasındaki bir meseleyi iddia ediyor. Ancak bu beni ilgilendiren bir şey değildir. Şayet bu mektubu ben yazmış olsaydım önce onu kendi tarafıma çeker ve bana güvenmesini sağlardım. İşte o zaman dediklerinde haklı olabilirdi.”* Diyerek onun iddialarını reddetti.

²¹⁹ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 103; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 474-475; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 446; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 10, s. 487; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 309; Ya'kûbî, *Tarih*, c. 2, s. 477; Mes'ûdî, *Mürücü'z-Zeheb*, c. 4, s. 61; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 212; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, s. 75; V. Minorsky, *a. g. md, İA*, s. 421; Ahmet Güner, *a. g. md, DİA*, c. 28, s. 198.

Mu‘tasım daha sonra Mâzyâr’a neden isyan ettiğini sordu. O da Taberistan yönetiminin kendisine verildiğinde bundan hoşnut olmayan insanların onun valiliğini kabul etmeyerek isyana kalkıştıklarını bunun üzerine Afşîn’in de kendisine onlara karşı savaşması gerektiğini hatta halifenin onu birliklerin başında göndereceğini söylediğini ifade etti. Bunun üzerine Mu‘tasım, Afşîn’e söz hakkı vermeden tekrar hapis haneye götürülmesini ve Mâzyâr’ın da ölünceye kadar kırbaçlanmasını emretti. Mâzyâr kendisine dört yüz elli kırbaç vurulduktan sonra su istedi. Suyu içtikten sonra öldü. Cesedi Bâbek el-Hürremî’nin asıldığı Bağdat köprüsünde onun yanı başında asıldı. Mâzyâr’ın ölümüyle birlikte Taberistan’da Kârinî hanedanlığı da sona ermiş oldu.²²⁰

J. İRTİDAD ETME MESELESİ

Mâzyâr’ın irtidad ettiği iddialarına gelince Taberî, Mâzyâr b. Kârin isyanını tüm ayrıntılarıyla ele almasına rağmen onun hakkında din değiştirdiğine dair herhangi bir bilgi aktarmamaktadır. İbnü’l-Esîr de isyandan ana hatlarıyla bahsederken Mâzyâr’ın din değiştirdiğine dair herhangi bir şey söylememekle birlikte sadece Afşîn’in mecûsîliğe meylettğine dair bir rivayete yer vermiştir.²²¹

Belâzürî ve İbnü’l-Fakîh ise Mâzyâr’ın din değiştirip değiştirmediğini belirtmemekte ve bu konuda herhangi bir rivayetten de bahsetmemektedirler. Ancak İbn İsfendiyar Mâzyâr için: “*Tekrar Zerdüşti kemerini kuşanmıştır.*” Diyerek onun mürted olduğunu ifade etmiştir.²²²

Ebülfez Elçibey Mâzyâr isyanının Bâbek isyanının bir devamı olduğunu, nitekim onun da isyan ederken aynı stratejiyi takip ettiğini, yani yoksul kesime vaatlerde bulunarak onların desteğini alıp Abbâsîlere karşı baş kaldırdığını ifade etmektedir. Bunun yanında Bâbek ile Mâzyâr’ın isyanlarında aynı yöntemi takip etmelerinin aynı dine inandıkları anlamına gelmeyeceğini aksine Mâzyâr’ın yüzeysel de olsa İslâm’ı benimsediğini belirtmiştir. Bununla birlikte Mâzyâr’ın taraftarlarının Bâbek’le irtibatlı olduğunu ve onlar gibi giyindiklerini de ileri sürmüştür.²²³

²²⁰ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 103-104; Belâzürî, *Fütûhu’l-Büldân*, s. 475; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 446, 450-451; İbnü’l-Fakîh, *Kitâbü’l-Büldân*, s. 309; Ya’kûbî, *Tarih*, c. 2, s. 477; Mes’ûdî, *Mürûcü’z-Zeheb*, c. 4, s. 61; V. Minorsky, *a. g. md*, *İA*, s. 421; Ahmet Güner, *a. g. md*, *DİA*, c. 28, s. 198.

²²¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 450.

²²² İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 150.

²²³ Ebülfez Elçibey, ‘Tolunoğulları Devleti’, terc. Selçuk Alkın, *Ötüken Yayınları*, s. 28-29.

Abdulkâdir el-Bağdâdî ise Mâzyâr'a nispet edilen Mâzyâriyye fırkasına, dinin emirlerini yerine getirmeyen gruplar olarak bilinen İbâhiyye mezhepleri arasında yer vermektedir.²²⁴

Yukarıdaki bilgiler ışığında Mâzyâr'ın din değiştirdiğine dair rivayetler incelendiğinde bu iddianın herhangi somut bir delile dayanmadığı açıktır. Bunların neden ortaya atıldığına ilişkin şunlar söylenebilir: Mâzyâr, Abbâsîlere karşı isyana kalkıştığında en büyük desteği Zerdüştlerden gördüğü için ona muhalif olanlar Mâzyâr'ın da onların dinine tabi olduğunu söyleyerek halifenin isyana hemen müdahale etmesini amaçlamışlardı. Ayrıca Abdullah İbn Tâhir, Mâzyâr'ın Taberistan'a vali olarak tayin edilmesinden sonra kısa sürede güçlü bir konuma gelmesinden dolayı endişelenmişti. Buna binaen Mâzyâr taraftarlarının camileri yıktığını iddia ederek halifenin nezdinde onun itibarını sarsmaya çalışmıştı. Dolayısıyla olayın bundan ibaret olduğu düşünülürse kaynakların aktardığı müphem iddialara dayanarak Mâzyâr'ın din değiştirdiğine dair somut bir delil olmaksızın onu irtidatla suçlamak pek mümkün gözükmemektedir.

K. AFŞİN B. KEYÛS'UN TUTUKLANMASI VE YARGILANMASI

Afşîn, Halife'nin Abdullah İbn Tâhir'i Horasan valiliği görevinden azledeceğine dair haberleri almıştı. Horasan valisi olmak isteyen Afşîn, Mâzyâr'ın isyan hazırlığı içinde olduğunu duyunca ona mektuplar gönderip desteğini bildirdi. Böylece Mu'tasım'ın onu Horasan valiliğine tayin edip daha sonra da Mâzyâr'la savaşıması için görevlendireceğini düşünüyordu. Zira Afşîn Abbâsîleri uzun yıllar uğraştıran Bâbek isyanını bastırmakla halifenin nezdinde güçlü bir konuma yükselmişti.

Abdullah İbn Tâhir de durumun farkına varınca Afşîn'i Mu'tasım'ın gözünde küçük düşürmek için fırsat kollamaya başladı. Nitekim Mâzyâr, Afşîn ile mektuplaştıkları itiraf ettiğinde Abdullah mektupları ondan alır almaz halifeye göndererek Afşîn'i karalamaya çalıştı. Ayrıca Afşîn, Bâbek'le mücadele ederken ele geçirdiği paraları Sâmerâ'ya yollamak yerine gizlice Üsrûşene'ye gönderiyordu. Oraya götürülen mallar da Abdullah İbn Tâhir'in kontrolündeki bölgeler üzerinden geçiyordu. Bundan haberdar olan Abdullah, Emîrû'l-mü'minîn'e bu durumu bildirdi.

Mu'tasım, İbn Tâhir'e mektup göndererek Afşîn'in göndermiş olduğu tüm malları tespit etmesini istedi. Böylece olayın üzerine giden Abdullah, Afşîn'in adamlarına yüklü

²²⁴ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 207.

miktarda para verip gönderdiği bir defasında Nişabur'da onları yakalayarak üzerlerini aradı ve altın keselerini ele geçirdi. Onlara: *“Bu parayı nereden buldunuz?”* Diye sorunca adamları: *“Bunlar Afşîn'in mallarıdır.”* Dediler. Abdullah ise onlara: *“Yalan söylüyorsunuz! Şayet kardeşim Afşîn bu kadar yüklü miktarda para gönderseydi onları korumam için bana haber gönderirdi. O halde siz hırsızınız!”* Diyerek orada bulunan askerlerin arasında dağıtmak için paralara el koydu. Daha sonra Afşîn'e mektup gönderip: *“Bana haber vermeden bu paraları Üşrüsene'ye gönderebileceğine ihtimal vermiyorum. Şayet bu paralar senin değil ise ben bunları Emîru'l-ü'minîn her yıl bana gönderdiği paraların yerine askerlere dağıttım. Lakin adamlarının iddia ettiği gibi bu mallar sana aitse, halife bana parayı göndereceği zaman paranı geri öderim. Ancak bunların dedikleri doğru değilse bu paralar Emîru'l-mü'minîn hakkıdır.”* Dedi. Bunun üzerine Afşîn de İbn Tâhir'e mektup gönderip: *“Benim mallarım ile Mü'minlerin Emiri'nin malları aynı şeydir.”* Diyerek adamlarını salıvermesini istedi. Abdullah adamları serbest bıraktıktan sonra onun mektubunu halifeye bildirdi. Bundan dolayı Mu'tasım'ın Afşîn'e karşı tutumu tamamen değişti. Böylece Abdullah İbn Tâhir de Afşîn'i halifenin gözünde düşürme hedefini gerçekleştirmiş oldu.²²⁵

Afşîn, Abdullah İbn Tâhir'in aleyhindeki girişimleri neticesinde Mu'tasım'ın nezdinde itibarının sarsıldığını öğrenince telaşa kapıldı. Bundan dolayı sarayından ayrılıp önce Irak'a, oradan da Hazar topraklarına gitmeyi planladı. Lakin dikkat çekeceğinden dolayı bu düşüncesini gerçekleştiremedi. Ardından halifenin komutanlarına ziyafet düzenleyip onları zehirlemek suretiyle kaçmayı düşündü. Halifenin vezirlerinden olan Evâcin, Afşîn'in kaçmak için hazırlıklara başladığının farkına varmıştı. Afşîn'e Evâcin'le yakınlığı bilinen mevalisi vezirin onun girişimlerinden haberdar olduğunu bildirince o da Evâcin'e haber göndererek durumu ifşa etmesi halinde kendisini öldürmekle tehdit etti. Ancak Evâcin hiç vakit kaybetmeden halifenin sarayına gitti ve Mu'tasım'a durumu bildirdi. Halife de Afşîn'in tutuklanmasını emretti. Yakalanıp Sâmerâ'ya getirilen Afşîn bir hücreye hapsedildi.²²⁶

Mu'tasım; Mâzyâr'ı isyana teşvik ettiği, Soğdu bir imam ve müezzine işkence yaptığı, İslam'a karşı kitapları yanında bulundurduğu, kavminin kendisine hitap ederken “İlah” dedikleri ve Müslüman olduğunu söylediği halde sünnetli olmadığı suçlamalarıyla

²²⁵ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 104; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 446-447.

²²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 10, s. 492.

Afşîn'in yargılanmasını emretti. Başta Mu'tasım'ın veziri Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyat, kadı Ahmed b. Ebû Duâd ve İshak b. İbrahim olmak üzere şehrin ileri gelenlerinden bir grupla mahkeme kuruldu. Şahitler huzurunda Afşîn'i sorguya çeken Muhammed b. Abdülmelik öncelikle Suğdî imam ve müezzini mahkemeye getirterek Afşîn'e onları neden kırbaçladığını sordu. Afşîn: *"Onlar benimle Suğdî meliki arasında her kavmin kendi dininde serbest olmasına dair bir anlaşmanın var olduğunu biliyorlardı. Buna rağmen halkın ibadet ettiği puthâneye girip bütün putları yıkarak orayı mescide çevirdiler. Bu yüzden onları cezalandırdım."* Dedi.

Muhammed bu defa altınlarla süslenmiş ve içinde İslam ile bağdaşmayan bilgilerin olduğu bir kitabı niçin yanında bulundurduğunu sordu, Afşîn de: *"Bu kitap atalarımın bana miras olarak kaldı. İçerisinde İran kültürü ve mecûsîliğe ait bilgiler bulunmaktadır. Ben sadece kültürle ilgili olan kısımlardan faydalaniyorum. Kitabın süsüne gelince ise bana süslenmiş bir şekilde ulaştı. Ben de onları çıkarma ihtiyacı hissetmedim. Böyle bir kitabın yanımda bulunmasının beni İslam dininden çıkaracağını sanmıyorum."* Diyerek savunmasını yaptı.

Afşîn'e yöneltilen diğer bir soru ise şu şekildeydi: *"Senin memleketinin ahalisi niçin sana mektup yazarken 'kulu falanın oğlu falandan ilahların ilahına' şeklinde ifadeler kullanıyorlar?"* Afşîn bu soru üzerine: *"Onlar bana, babama ve dedeme Müslüman olmadan önce de bu şekilde hitap ediyorlardı. Kendimi onlara karşı küçültüp bana itaatten vazgeçmelerini istemedim."* Dedi. Bunun üzerine Vezir Muhammed: *"Böylelikle sen Firavun'u da geride bıraktın! Müslümanlar buna tahammül edemezler."* Dedi.

Kadı Ahmed b. Ebû Duâd Afşîn'e son olarak: *"Sen sünnetli misin?"* Diye sordu. O da: *"Hayır."* Deyince Ebû Duâd: *"Seni sünnet olmaktan alıkoyan nedir? Müslümanlık ancak sünnet olmak ve bütün necasetlerden temizlenmekle tamam olur."* Dedi. Bunun üzerine Afşîn: *"Ben ölüm tehlikesinden korktuğum için sünnet olmaktan çekiniyorum."* Diyerek kendini savunmaya çalıştı. Ebû Duâd ise meclisteki heyete dönerek: *"Afşîn'in durumu aydınlığa kavuştu."* Dedi. Böylece Afşîn, başta Mâzyâr'ı isyana teşvik etmekten ve İslam'a aykırı fiil ve tutumlarından dolayı h. 225 (840-841) yılında hapse mahkûm edildi

ve hapisteyken öldü. Ardından halkın görmesi için Bâbul-Âmme’de asıldıktan sonra cesedi yakıldı.²²⁷

L. MÂZYÂR B. KÂRİN’DEN SONRA TABERİSTAN’IN YÖNETİMİ

Halife Mâzyâr b. Kârin’den sonra Taberistan’ın yönetimine başarılarına karşılık Abdullah İbn Tâhir’i getirdi. Ayrıca Mu’tasım, Bâvendî İspehbed’i Kârin b. Şehriyâr’a da Mâzyâr isyanını bastırmada kendisine yardım etmesinden dolayı Şervin dağlarının yönetimini verdi. Bu dönemde İslamiyet bölgede hızlı bir şekilde yayılma fırsatı buldu. Buradaki Müslümanların ekseriyeti de Sünnî akideye bağlıydılar.

Taberistan yönetiminin Abdullah İbn Tâhir’e verilmesiyle birlikte Tâhirî hanedanlığının Sâsânî topraklarında hakimiyet alanı genişlemiş oldu. Bölgeyi dört yıl boyunca adil bir şekilde yöneten Abdullah, hanedanlığın merkezini h. 229 (844)’da Nîşâbur’a taşıdıktan sonra Taberistan’a kendi yerine vekil olarak oğlu II. Tâhir b. Abdullah’ı görevlendirdi. Taberistan’dan Nîşâbur’a geçen Abdullah İbn Tâhir, h. 230 (Kasım 849) yılının Rebûlevvel ayında kırk sekiz yaşındayken vefat etti.²²⁸

Abbâsî Halifesi Vâsik-Billâh (842-847) Abdullah İbn Tâhir’in vefatından sonra yerine oğlu II. Tâhir b. Abdullah’ı görevlendirdi. II. Tâhir, babası henüz hayattayken Taberistan’ı yaklaşık bir buçuk yıl yönetmişti. Onun valiliği döneminde Tâhirîlerin kontrolündeki Sistan bölgesinde harici isyanlar patlak vermiş ve bunun neticesinde oradaki yönetimi kaybetmişlerdi. Daha sonra II. Tâhir h. 248 (Eylül 862) yılında Nîşâbur’da vefat etti.²²⁹

II. Tâhir b. Abdullah’ın vefatı üzerine Halife Müstaîn-Billâh (862-866) Horasan’ın valiliğine onun oğlu Muhammed b. II. Tâhir’i atadı.²³⁰ Tâhirîler, tecrübesiz ve eğlencesine düşkün biri olan Muhammed döneminde Horasan kontrolündeki toprakları kaybetmeye başladılar. Ayrıca valilerin kötü yönetimleri Tâhirîler’in halkın nezdinde tepki çekmesine yol açmıştı.²³¹

²²⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, s. 449-454; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 10, s. 492-493; Mes’ûdî, *Mürûcü’z-Zeheb*, c. 4, s. 61; Ya’kûbî, *Tarih*, c. 2, s. 477; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c. 2, s. 75.

²²⁸ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s. 20; W. Barthold, ‘Tâhirîler’ *İA*, c. 11, 2. Bs., Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1979, s. 636-637; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 410.

²²⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s. 118; Hasan Kurt, ‘Tâhirîler’, *DİA*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 403.

²³⁰ W. Barthold, ‘Tâhirîler’, *İA*, c. 11, s. 637; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 411; Hasan Kurt, ‘Tâhirîler’, *DİA*, c. 39, s. 403.

²³¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s. 153; Hasan Kurt, ‘Tâhirîler’, *DİA*, c. 39, s. 403.

Muhammed b. Tâhir Horasan'da valiyken amcası Süleyman b. Abdullah da Taberistan'ın valisiydi. Muhammed döneminde Tâhirîlere karşı tepkili olan halk, zayıf bir siyasi karaktere sahip olan Süleyman'ın yönetim anlayışından da memnun değillerdi. Bu durumun öne çıkan sebeplerden birisi de Halife Müstaîn Billâh'ın Kûfe'de Yahyâ b. Ömer isyanını bastırmada önemli rol oynayan Muhammed b. Tâhir'e er-Rûyân şehrindeki verimli toprakları bağışlamasıydı. Böylece halk hem Abbâsîlere hem de Tâhirîlere karşı cephe almıştı.

Süleyman b. Abdullah Taberistan'ın yönetimini yardımcısı Muhammed b. Evs el-Belhi'ye bıraktı. Muhammed'in baskıcı bir politika takip etmesi neticesinde insanlar bu duruma daha fazla tahammül edemeyip isyan hazırlıklarına başladılar.²³² Ancak kendilerine yeni bir lider bulmaları gerektiğinin de farkındaydılar. Bunun için Abbâsîlerin yönetiminden rahatsız olup er-Rûyân'da ikamet eden Alevî Muhammed b. İbrahim'e giderek ona durumu anlatıp kendilerine liderlik yapmasını istediler. Muhammed de gelen heyete bu iş için ehil olmadığını bildirdi. Israr etmeleri üzerine ise onlara savaş tecrübesine sahip olan eniştesi Hasan b. Zeyd'e gitmelerini söyledi.²³³

Heyet Muhammed b. İbrahim'in tavsiyesi üzerine Rey şehrinde ikamet eden Hasan b. Zeyd'in yanına giderek durumu bildirdi. Hasan da heyetin talebine olumlu yanıt verdi. Ardından hiç vakit kaybetmeden er-Rûyân şehrine doğru yola çıktı. Çünkü kendisinin de mensup olduğu Zeydîler o bölgede yerleşmişlerdi.²³⁴ Hasan orada halkın ileri gelenlerinden biat almaya başladı. İnsanlar ona biat etmelerinin yanında kendisine "ed-Dâî" lakabını verdiler. Dâî Hasan ilk iş olarak Tâhirîlere karşı harekete geçti. Âmûl'de Tâhirîlerle ilk kez karşı karşıya geldikten sonra onlara üstün gelip Âmûl şehrini kontrol altına aldı.

Hasan b. Zeyd ilerlemeye devam edince Tâhirîler de Sâri şehrine çekildiler. Süleyman onları durdurmak için Esad b. Cüdan komutasında bir askeri birlik gönderdi. Ancak Esad, Zeydîler karşısında yenilgiye uğrayınca Sâri şehri de Zeydîlerin kontrolüne girmiş oldu.²³⁵

²³² Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, c. 2, s. 94; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 411.

²³³ Taberî, *Tarih*, c. 9, s. 273.

²³⁴ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 411; Hasan Yaşaroğlu, 'Taberistan Zeydiler', *Doktora Tezi*, s. 72.

²³⁵ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 411.

Hasan'ın ordusu Süleyman b. Abdullah'ın üzerine gelince Esterâbâd'a kaçtı. Orada hazırlanmış bir orduyla Zeydîlerin üzerine saldırıp onları geri püskürttü. Böylelikle kısa bir süreliğine de olsa Sâri'de kontrolü tekrar sağladı. Zeydîler de Tâhirîlere karşı ilk mağlubiyetlerini almış oldular. Bunun üzerine Hasan da Deylemlilerden yardım talep etti. Yeni bir saldırı için hazırlıklarını tamamladıktan sonra Tâhirîlerin üzerine hücumla geçti. İki taraf arasında tekrar vuku bulan çarpışmalarda Dâî Hasan, Tâhirîleri yenilgiye uğrattı.²³⁶

Hezimete uğrayan Süleyman, yeğeni Muhammed b. Tâhir'den yardım talep etti. Süleyman Horasan'dan gönderilen yardımcı birliklerle Zeydîlere karşı tekrar harekete geçti. Taraflar karşı karşıya geldikten sonra Hasan, Süleyman b. Abdullah'ı tekrar mağlup ederek dağlık bölgeleri kontrolü altına almış oldu.

Zeydîler karşısında bir kez daha hezimete uğrayan Süleyman, Taberistan'dan Bağdat'a kaçtı ve h. 266 (879) yılında orada vefat etti. Hasan b. Zeyd bu zaferle birlikte h. 250 (864) yılında Tâhirîlere karşı başlattığı yaklaşık dört yıllık mücadele sonucunda Taberistan'da yirmi yıldan fazla süren Tâhirî hakimiyetine son vererek bölgeyi tamamen Zeydîlerin kontrolüne aldı. Böylelikle Taberistan'da Zeydîler dönemi başlamış oldu.²³⁷ Muhammed b. Tâhir h. 253 (Aralık 867)'de hastalanıp vefat etti.²³⁸

²³⁶ İbn İsfendiyar, *Tarihu Taberistan*, s. 235.

²³⁷ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 5, s. 412; W. Barthold, 'Tâhirîler', *İA*, c. 11, s. 63; Hasan Kurt, 'Tâhirîler', *DİA*, c. 39, s. 403-404.

²³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 7, s. 153; Hasan Kurt, 'Tâhirîler', *DİA*, c. 39, s. 403.

SONUÇ

Hazar Denizi'nin güneyinde yer alan ve genel olarak engebeli bir araziye sahip olan Taberistan'a yönelik ilk fetih girişimleri Hz. Ömer döneminde başlamıştı. Hz. Osman döneminde ise Müslümanlar arasında ortaya çıkan iç meselelerden dolayı bölgeye yönelik fetih hareketleri sekteye uğramıştı. Taberistan'da Kârinîlerden önce hüküm süren hanedanlıkların hükümdarları, Müslümanların nüfuzun azaldığı dönemde bunu fırsata çevirerek onlarla yapmış oldukları anlaşmaları bozmakla kalmamış orada bulunan azınlık durumundaki Müslüman askerlere de saldırmaktan geri durmamışlardı. Kârinî hanedanının hükümdarı Mâzyâr b. Kârin de, önemli bir güce ulaştığında ve Abbâsîlerin bölgede etkilerinin azaldığı dönemde daha önce orada hüküm süren hanedanlıkların hükümdarları gibi hilafete karşı başkaldırdı. Bu isyanların asıl nedeni Arapların mevali politikalarıyla Farsları sürekli küçük düşürmeleri idi. Mâzyâr b. Kârin de bölgeyi hem Abbâsîlerin hakimiyetinden kurtarmak hem de Araplaşmasını engellemek amacıyla isyan etti. Böylece Mâzyâr, Taberistan'ı Arapların kontrolünden çıkarıp Farsların hakimiyetine sokmayı hedefliyordu. Ancak kardeşinin ihanetiyle isyan akamete uğrayınca, Mâzyâr amacına ulaşamadığı gibi kendisiyle birlikte hanedanlığının da sonunu getirmiştir.

Mâzyâr'ın Abbâsîlerin muhtemel tüm saldırılarına karşı sıkı tedbirler almasıyla birlikte özellikle arazinin engebeli olması Müslüman orduların bölgeye bir türlü ulaşamamasında önemli bir rol oynamıştı. Ancak Abbâsî komutanları dağlık ve engebeli bölgede vuku bulan ayaklanmayı bastırmak için Mâzyâr'ın kardeşi Kûhyar'la iş birliği yaparak isyanı bastırabilmişlerdi. Diğer bir ifadeyle Müslüman ordular isyana askeri güçle değil Kârinî hanedanlığının içinde bulunduğu problemlerden faydalanarak son verebilmişlerdi.

İsyandan sonra Mâzyâr'ın yargılanma süreci değinilmesi gereken önemli bir husustur. Zira sorgulamada Mâzyâr'a yöneltilen suçlamaların her birinin isyan suçuna destek niteliğinde ortaya atıldığı açıktır. Mâzyâr'ın irtidad ettiği iddiası kendisine yöneltilen suçlamaların en çok dikkat çekenidir. Ancak kaynaklarda onun dinden döndüğüne dair açık bir karine bulunmamaktadır. Nitekim kendisi de savunması esnasında Müslüman olduğunu ve dininden dönmediğini net bir şekilde vurgulamıştır. Bu tür iddiaların Müslüman olduktan sonra bölgede kontrolü sağlayarak Halife'nin ve halkın nezdinde yüksek bir itibar elde eden Mâzyâr'ın isyan sonrasında kaçınılmaz bir son olarak idam edilmeden önce eski itibarının yerle bir edilmesi amacıyla ortaya atıldığı kanaatindeyiz.

Ayrıca ileri sürüldüğü gibi irtidad ettikten sonra camileri yıktığı da asılsız iddialardandır. Aksine bölgede mescitlerin en çok onun döneminde inşa edildiği kaynaklarda mevcuttur. Taberistan'da İslâmiyet yayılmadan önce Mecûsîlik dinine müntesip önemli sayıda bir kitle bulunmaktaydı. Bâvendîler döneminde bölge halkı hızlı bir şekilde Müslüman olmayı kabul etmişlerdi. Mâzyâr'ın isyan sırasında Mecûsilerden bir hayli destek görmesinin nedeni onların bölgede İslâm karşısında dinlerinin yok olmasını önlemeye çalışmalarıydı. Ancak onlar bu hedeflerini gerçekleştiremediler. Müslümanların çoğu da bu dönemde diğer bölgelerinin aksine Sünnî akidesine bağlıydı. Kârinîlerden sonra Taberistan'da hüküm süren Tâhirîler, Hasan b. Zeyd liderliğindeki Zeydîlerle giriştikleri mücadelede hezimete uğradıktan sonra Taberistan'da Şîîlik etkin konuma gelmiştir.

KAYNAKÇA

- APAK Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, c. 4, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 225-227.
- _____, 'Şuûbiyye', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Tarihi (DİA)*, c. 39, İstanbul, 2010.
- EL-BELÂZÜRÎ Ahmed b. Yahya (279/892), *Fütûhu'l Büldân (Ülkelerin Fethi)* Trc. Prof. Dr. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 382-389.
- _____, *Fütûhu'l Büldân*, Müessesetü'l-Maarif, Beyrut, 1987.
- BOSWORTH Clifford Edmund, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri Tarihi (The New Islamic Dynasties)*, çev. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005.
- BOZAN Oktay, 'Taberistân Emiri Mâzyâr b. Kârîn'in Abbasi İdaresine İsyanı', *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi www.e-sarkiyat.com*, Sy. XI, 2014.
- BOZKURT Nebi, 'Eman', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 11, İstanbul, 1995.
- C.L HUART, 'Taberistan', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, c. XI, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 598-599.
- _____, 'Hurşid', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, c. 5, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 597-598.
- CEVDET PAŞA Ahmed, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, c. 2, Sadeleştiren. Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul, 1981, s. 76.
- ÇOBAN Berkay, *MÖ. I. Binyılda Hazar Denizi ve Çevresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık, 2020.
- ED-DİNEVERÎ Ebû Hanife Ahmed b. Davud (ö.282/895), *el-Ahbâr et-Tivâl*, çev. Nusrettin Boilelli, İbrahim Tüfekçi, Hivda İletişim, 1.baskı, İstanbul, 2007.
- EBÜ'L-FİDA İmadüddin el-Malikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali (ö.732-1331), *Takvimü'l-Büldân*, c. 2 Daru Sader, Beyrut, t.y.
- _____, *Takvimü'l-Büldân (Gezi ve Yolculuklar)*, Daru Sader, Paris, 1840.

- ELÇİBEY Ebülfez, *TOLUNOĞULLARI DEVLETİ (868-905)*, trc; Selçuk Alkın, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul, 1997.
- FAYDA Mustafa, 'Taberî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 39, İstanbul, 2010.
- FİRDEVSİ, *Şehnâme*, çev. PROF. DR. Necati Lugal, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2009.
- GÜNER Ahmet, 'Mâzyâr b. Kârîn', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 28, Ankara, 2003.
- _____, 'Hurşîd', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 18, İstanbul, 1998.
- HALİFE B. HAYYÂT Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî, *Tarih-u Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömeri, Daru Taybeta, 2. Baskı, Riyad, 1985.
- _____, *Tarih-u Halife b. Hayyât*, çev. Abdülhalik Bakır, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001.
- HALEBÎ Muhammed b. Ali Al-Azîmi, *Tarih 'u-Halebî*, h. 224, Dımaşk, 1984, s.251.
- EL-HAMEVÎ Yakûtî, *Mu'cemul Buldan*, c. 4, Sader Yayınevi, Beyrut, 1957.
- HAS Kenan, 'Mezdekiyye', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 29, Ankara, 2004.
- IŞILTAN Fikret, 'Tahir b. Hüseyin', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, c. XI, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1979.
- İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslâm Tarihi, el-Kâmil Fi't-Târîh*, Bahar Yayınları, çev. Dr. Ahmet Ağırakça, c. 3, İstanbul, 1991, s. 30, 114-115.
- _____, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslâm Tarihi, el-Kâmil Fi't-Târîh*, Bahar Yayınları, çev. Yunus Apaydın, c. 5, İstanbul, 1986, s. 32-36, 421.
- _____, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslâm Tarihi, el-Kâmil Fi't-Târîh*, Bahar Yayınları, çev. Abdullah Köse, c. 6, İstanbul, 1991.

- _____, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslâm Tarihi, el-Kâmil Fi't-Târîh*, Dar Sader, c. 6 Beyrut, 1965, s. 327.
- _____, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslâm Tarihi, el-Kâmil Fi't-Târîh*, Bahar Yayınları, çev. Ahmet Ağrakça, c. 7, İstanbul, 1991.
- _____, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslâm Tarihi, el-Kâmil Fi't-Târîh*, Bahar Yayınları, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul, y.t.
- EL-İSTAHRÎ Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisî (ö. 346/957), *Kitab Mesaliki'l-Memâlik*, Brill Yayınevi, Leiden, 1976.
- _____, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
- İBN İSFENDİYAR Bahauddin Muhammed b. Hasan b. İsfendiyar (ö. 613/1216), *Tarihu Taberistan*, trc. Ahmed Mahmud Nadi, Yüksek Kültür Komitesi, 1. Baskı, Kahire, 2002.
- _____, Muhammed b. el-Hasan (ö.613/1216), *History of Tabaristan*, İng Trans E.G. Browne, London, 1905.
- İBN KESİR, *Büyük İslam Tarihi; el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. X, Çağrı Yayınları, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1995, s. 487-492.
- İBNÜ'L-FAKÎH Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm el-Hemedânî, *Muhtasaru Kitâbi'l-Büldân*, Brill Yayınevi, Leiden, 1967, s. 304-311.
- _____, *Kitâbi'l-Büldân*, thk. Yusuf el-Havi, Alemü'l-Kutub, 1. Baskı, Beyrut, 1996.
- İSLAM TARİHİ VE MEDENİYETİ, 'Abbasiler', Siyer Yayınları, c. 1, Ed. Mehmet Azimli, 1. Baskı, İstanbul, 2018.
- İBN RÜSTE Ebû Alî Ahmed b. Ömer, *Kitabu'l-A'lâkun-Nefise*, Brill Yayınevi, Leiden, 1967.
- İBNÜ'L-CEVZÎ Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö.579/1201), *el-Muntazam Fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, Daru'l Kitabü'l İlmiyye, c. 7, 1. Baskı, Beyrut, 1992.

- _____, *el-Muntazam Fî Târîhi 'l-Ümem ve 'l-Mülük*, Daru'l Kitabu'l İlmiyye, c. 8, 1. Baskı, Beyrut, 1992.
- İBN MİSKEVEHY Ebû Ali Ahmed b. Muhammed (932-1030), *Tecâribu 'l-Ümem*, c. II, Daru Suruş, Tahran, 2001.
- _____, *Tecâribu 'l-Ümem*, c. III, Daru Suruş, Tahran, 2001.
- _____, *Tecâribu 'l-Ümem*, c. IV, Daru Suruş, Tahran, 1997.
- _____, *Tecâribu 'l-Ümem*, c. VII, 1. Baskı, Daru Suruş, Tahran, 2001.
- İBN HAVKAL Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî (IV/X. Yüzyıl), *Sûretü 'l-Arz*, 2. Baskı, Brill Yayınevi, Leiden, 1967.
- KAYA Mahmut, 'İskender', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2000.
- KALKAŞENDÎ, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed B. Ali B. Ahmed (821/1418), *Subhü 'l-A'sa Fi Sinaati 'l-İnşa*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsettin, c. 4, Dârü'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- KAPANŞAHİN Dr. Muhittin, *Mu'tasım Dönemi İsyandar*, (Doktora Tezi), Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 23, 2017/2.
- KERHÎ, Ebu İshak İbrahim bin Muhammed el-Farisi İstahri, *Kitabu Mesaliku 'l-memalik*, Brill, Leiden, 1967.
- KOMİSYON, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ed. Kenan Seyithanoğlu, c. 3, Çağ Yayınları, İstanbul, 1990, s. 211-212.
- _____, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ed. Kenan Seyithanoğlu, c. 5, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.
- KÖPRÜLÜ M. Fuat, 'Bâvend', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, c. 2, 5. Baskı, 1979, s. 354-355.
- KURT Hasan, 'Tâhirîler', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 39, İstanbul, 2010.
- MAKDİSÎ Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesi, *Ahsenü 't-Tekâsîm*, çev. Dr. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

- MES'ÛDÎ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî, *Mürûcü'z-Zeheb*, c. 4, Mektebetü's-Saade, Basra, 1965, s. 61-62.
- MERÇİL Erdoğan, 'Bâvendiler', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 5, İstanbul, 1992.
- MÜNECCİMBAŞI Şeyh Ahmed b. Lütfullah el-Mevlevî (ö. 1113/1702), *Sahifu'l-Ahbar* (Osm. Trc. Şair Nedim), I-III, Matbaa-yı Âmire, 1868.
- EL-MÛSTEVFÎ Hamdullâh b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Nasr (ö. 740/1340), *Nuzhat al-Qulûb*, çev. Guy Le Strange, Leiden, 1919.
- NU'MANİ Şiblî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi I*, trcm. Talip Yaşar Alp, Hikmet Yayınları, c. 1, İstanbul, 1986.
- ÖZ Mustafa, 'Dâî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 8, İstanbul, 1993.
- ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, 'Taberistan', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIX, İstanbul, 2010.
- PIRLANTA İsmail, *Fethinden Sâmânîler Dönemi Sonuna Kadar Nişabur*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- RENÇBER Akif, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi*, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elâzığ, 2015.
- R. VASMER, 'Mazenderan', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, c. 7, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.
- STANLEY Lane-Poole, *Düvel-i İslamiyye (İslam Devletleri Tarihi)*, çev. Halid Erdem, Selenge Yayınları, İstanbul, 2020.
- STRANGE Guy Le, *Büldanü'l-Hilafeti 'ş-Şarkiyye*, Müessetü'r-Risale, 2. Baskı, Beyrut, 1985.
- _____, *Büldân Hilafet-i Şarkiyye*, çev. Beşir Farnasis, Müesseset-ü Risale, 2. Baskı, Beyrut, 1985.
- SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'z-zamân Fî Târîhi'l-A'yân*, Risaletü'l-Alemiyye, c. X, 1. Baskı, Beyrut, 2013.

- _____, *Mir'âtü'z-zamân Fî Târîhi'l-A'yân*, Risaletü'l-Alemyye, c. XII, 1. Baskı, Beyrut, 2013.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebul Fadl İbrahim, Daru Süveydan, c. 4, Beyrut, 1983, s. 153, 269-271.
- _____, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Daru Süveydan, c. 6, Beyrut, 1983, s. 532-541.
- _____, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Daru Süveydan, c. 7, Beyrut, 1983, s. 512-513.
- _____, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Daru Süveydan, c. 8, Beyrut, 1983.
- _____, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Daru Süveydan, c. 9 Beyrut, 1983, s. 80-100.
- TERZİ Mustafa Zeki, 'Gulâm', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 14, İstanbul, 1996.
- TOKUŞ Ömer, 'Taberistan Dağlarının Melikleri 'BÂVENDİLER'', *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 20, S. 20, 2018, s. 429-461.
- TURAN Osman, 'Bâbek', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, 5. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, c. 2, İstanbul, 1979.
- V. MİMORSKY, 'Mazyar', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, c. 7, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.
- _____, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrib*, çev. Abdullah Duman, Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____, 'Musmuğan', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, Milli Eğitim Basımevi, c. 7, s. 35.6-358.
- V.F. BUCHNER, 'Mecûs', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, Milli Eğitim Basımevi, c. 7, İstanbul, 1991, s.445.

- W. BARTHOLD, 'Tâhirîler', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, c. 11, İstanbul, 1979, s. 636-637.
- YA'KÛBÎ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vazih, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Dar Sader, c. 2, Beyrut, 1982, s. 476-477.
- _____, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vazih, *Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2002.
- YAŞAROĞLU Hasan, *Taberistan Zeydileri*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- YILDIZ Hakkı Dursun, 'Abbâsîler', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 1, İstanbul, 1998.
- _____, 'Afşin, Haydar b. Kâvus', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 1, İstanbul, 1988.
- _____, 'Bâbek', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, İstanbul, 1991.
- _____, 'Yezid b. Mühelleb', *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, 1.Baskı, c. 13, Milli Eğitim Basımevi, 1986, s. 413-415.
- YAZICI Tahsin, 'Deylem', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 9, İstanbul, 1994.
- ZAHİRÜDDİN MAR'AŞÎ Seyyid Zahîrüddîn b. Nasîriddîn, *Târîh-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, tsh. Muhammed Hüseyin Teşbihi, Müesses-i Matbuat-i Şarki, Tahran, 1345.
- EZ-ZEHEBÎ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, h. 221-230, 2. Baskı, Daru'l-Arabi, Beyrut, 2002.